

Симон
gbo
Боввоар

МОДЕРНА КЛАСИКА МОДЕРНА КЛАСИКА МОДЕРНА КЛАСИКА МОДЕРНА КЛАСИКА

Кръвта
на другите

МОДЕРНА *Clibri* КЛАСИКА

СИМОН ДЪО БОВОАР

КРЪВТА НА ДРУГИТЕ

Превод: Росица Ташева

chitanka.info

„Кръвта на другите“ (1945) е вторият роман на Симон дьо Бовоар, в който историята на двама млади хора се преплита с историята на Франция през Втората световна война. Жан и Елен имат сложни любовни взаимоотношения и претърпяват сложна политическа еволюция. От убеден пацифист Жан — отказал да наследи печатницата на баща си, за да изкове сам съдбата си — се превръща в организатор на подривни действия. Аполитичната Елен — продавачка в сладкарница и текстилен дизайнер — също се присъединява към Съпротивата. Романът е размисъл — и подтиква към размисъл — за човешката отговорност, за изборите, които правим, за това докъде можем да стигнем, защитавайки позициите си, и имаме ли право да се разпореждаме със съдбата и живота на другите, с „кръвта на другите“, пък било то и с най-благородната цел. На последната страница на романа Жан, Елен и Симон дьо Бовоар отговарят на този въпрос, на който всеки читател може сам да си даде отговор. Романът започва със своя край, след което авторката се връща на предисторията и с типичния си богат и метафоричен език, и използвайки ретроспекцията, преминавайки често от първо в трето лице, редувайки постъпки и разговори с мисли и разсъждения, ни води към логичната развързка.

На Натали Сорокин

*Всеки от нас за всичко е отговорен пред
всички.*

Достоевски^[1]

I

Когато отвори вратата, всички погледи се насочиха към него.

— Какво има? — попита той.

Лоран бе яхнал един стол пред огнището.

— Трябва да знам дали е решено за утре сутринта — каза той.

Утре. Огледа се. Стаята миришеше на пране и на зелева чорба. Мадлен пушеше, опряла лакти на покривката. Пред Дениз имаше книга. Бяха живи. За тях тази нощ щеше да има край; щеше да има зора. Щеше да съмне.

Лоран го погледна.

— Не можем да чакаме повече — тихо каза той. — Трябва да съм там в осем часа, ако изобщо отида.

Говореше бавно и отчетливо, като на болен.

— Естествено.

Знаеше, че ще трябва да отговори, а не можеше да отговори.

— Виж, ела да се видим, като се събудиш. Трябва само да почукаш. Имам нужда да размисля.

— Дадено. Ще почукам към шест часа — каза Лоран.

— Как е тя? — попита Дениз.

— В момента спи — каза той и се отправи към вратата.

— Обади се, ако ти потрябва нещо — каза Мадлен. — Лоран ще отиде да си почине. Но ние сме тук цяла нощ.

— Благодаря.

Бутна вратата. Трябва да реши. Очите са затворени, от устните се отронва стенание, чаршафът се повдига и пада, твърде много се повдига; животът е някак твърде видим, твърде шумен, тя е зле, ще угасне, ще е угаснала призори. Заради мен. Първо Жак, сега Елен. Защото не я обичах и защото я обичах; защото се приближи твърде много, защото остана твърде далече. Защото аз съществувам. Аз съществувам, а тя, свободна, самотна, вечна, ето че е изцяло подчинена на съществуването ми, не може да избегне бруталния факт на

съществуването ми, закована е за механичния низ на неговите мигове; и в края на фаталната верига, ето я поразена в самото си сърце от сляпата стомана, от твърдото метално присъствие, моето присъствие — нейната смърт. Защото аз бях там, непрозрачен, неизбежен, безпричинен. Би трябвало никога да не съм бил там. Първо Жак, сега Елен.

Навън е нощ, нощ без фенери, без звезди, без глас. Преди малко премина патрул. Сега вече никой не преминава. Улиците са пусти. Пред големите хотели и пред министерствата пазят часоци. Нищо не се случва. А тук нещо се случва — тя умира. „Първо Жак.“ Пак тези застинали думи. Но в бавното изтичане на нощта, през други думи и през отминали образи първородното злодеяние разгръща своята история. Приело е особения образ на история, сякаш е било възможно и друго, сякаш още от раждането ми не всичко е било предопределено, сякаш абсолютната гадост, скрита във всяка човешка съдба, не е била изцяло предрешена от появата ми на този свят и изцяло присъстваща в миризмата и полусянката на агонията, присъстваща във всяка отделна минута и в безкрая на вечността. Аз съм тук днес и открай време. Винаги съм бил тук. Преди не е имало време. Когато времето е започнало, аз вече съм бил тук и ще съм тук завинаги, отвъд собствената ми смърт.

Беше тук, но отначало не го знаеше. Сега го виждам, наведен на прозореца на галерията. Не знаеше. Мислеше, че само светът присъства. Гледаше зацапаните витражи, от които лъхаше миризма на мастило и прах, миризмата на труда на другите; слънцето обливаше с лъчите си мебелите от стар дъб, докато хората долу се задъхваха в мътната светлина на лампите със зелени абажури; през целия следобед машините монотонно бучаха. Понякога скучаеше. Понякога дълго стоеше неподвижен, като оставяше угризението да навлезе в него през очите му, през ушите му, през ноздрите му. Ниско долу на пода, под мръсните прозорци се стелеше застоялата скука; и в дългото помещение със светли стени угризението се разтягаше в сладникави спирали. Не знаеше, че ако повдигнеха глава, работниците можеха да забележат през прозорчето на вратата свежото му и послушно лице на невръстен буржоа.

Усещаше мекотата на синия мокет, в кухнята, хвърляща медни отблясъци, се разнасяше приятна миризма на разтопена сланина и карамел, в салона звучаха гладки като коприна гласове. Но угризението неуморно бродеше в аромата на летните цветя и в пукота на пламъците в меката зима. Когато заминаваха на почивка, го оставяше зад себе си — звездите се носеха в небето без угризения, ябълките хрупаха между зъбите, сладката вода навлажняваше босите крака. Но щом се върнеха в балсамирания под белите калъфки апартамент, щом изтърсеха натъпканите с нафталин завеси, отново го заварваше на мястото му — търпеливо, непокътнато. Сезоните минаваха, пейзажът се променяше, в книгите със златни гръбчета се разгръщаха нови приключения. Но нищо не нарушаваше равномерния шепот на машините.

От мрачния партер миризмата проникваше в цялата къща. „Един ден това ще е твоята къща.“ На фасадата бе изписано с издълбани в камъка букви: „Бломар и син, печатари“. Баща му със спокойна стъпка се качваше от работните помещения в големия апартамент и невъзмутимо вдишваше застоялия въздух на стълбището. Елизабет и Сюзон също не подозираха нищо — те закачаха графики по стените на стаите си, разхвърляха възглавници върху леглата си. Но майка му изпитваше, сигурен беше, изпитваше този смут, който помрачаваше блясъка и на най-прекрасните дни; и нейното угризение се процеждаше през дъсчиците на излъскания паркет, през копринените облицовки и меките вълнени килими.

Може би го бе срещала и другаде, в непозната обстановка; носеше го навсякъде със себе си, под кожените си палта, под роклите с пайети, добре залепнало за закръгленото ѝ телце. Вероятно затова винаги изглеждаше така, сякаш се оправдава; говореше с извинителен тон на прислужничките, на снабдителите; вървеше с бързи ситни крачки, приведена, сякаш за да намали още повече пространството, което заемаше. Искаше му се да я разпита, но не знаеше с какви думи да си послужи. Един ден се бе опитал да заговори за хората от печатницата и тя бързо бе казала с непринуден тон: „Не, защото, не им е толкова скучно, свикнали са. А и в живота всички сме принудени да вършим и скучни неща“. Не я попита нищо повече; това, което майка му казваше, не беше от значение, човек винаги имаше чувството, че говори пред могъщ и докачлив свидетел, когото не бива да шокира. Но когато я видеше трескаво да крои пелени за детето на готвачката,

въпреки че можеше да ги купи от евтиния универсален магазин, или цяла нощ да поправа несръчните кърпежи на камериерката, му се струваше, че я разбира. „Толкова е глупаво, няма причина да го прави“, казваха неодобрително Сюзон и Елизабет. Тя не се опитваше да им обяснява, от сутрин до вечер търчеше насам-натам в някакъв безкраен бяг, с часове буташе инвалидния стол на старата парализирана гувернантка, разговаряше с пръсти и устни с глухата си братовчедка. Не обичаше нито старата гувернантка, нито братовчедка си. Не за тях се стараше. А заради онази безрадостна миризма, която проникваше в къщата.

Понякога водеше Жан на посещение у бедните. Това ставаше по Коледа, на хапвания, организирани за добре измитите деца. Те учтиво благодаряха за хубавото плюшено мече или чистата престилка и не изглеждаха нещастни. Дрипавите просяци, клекнали по тротоарите, също нямаха обезпокоителен вид. С белите си очи, с чуканчетата, с металните флейти, в които духаха през носа, те заемаха на улицата толкова естествено място, колкото камилата в пустинята или китайците с плитки в Китай. И историите за поетични скитници, за трогателни малки сирачета винаги завършваха със сълзи на радост, със стиснати ръце, чисто бельо, златист хляб. Мизерията сякаш съществуваше само за да бъде облекчавана, за да достави на малките богати момченца удоволствието от даването — тя не смущаваше Жан. Но имаше нещо друго, знаеше това, нещо, за което книгите със златни гръбчета не говореха, за което госпожа Бломар не говореше; може би за него бе забранено да се говори.

Бях на осем години, когато за първи път се сблъсках с неприемливото. Четях в галерията. Майка ми се прибра с едно от онези изражения, които често виждахме на лицето ѝ, изражение на укор и извинение, и каза: „Детето на Луиз почина“.

Още виждам кривото стълбище и покрития с плочки коридор, към който гледаха толкова врати, все еднакви; мама ми каза, че зад всяка врата има стая, в която живее цяло семейство. Влязохме. Луиз ме прегърна; бузите ѝ бяха меки и мокри; мама седна на леглото до нея и ѝ заговори тихичко. В люлката лежеше бледо бебе със затворени очи. Погледнах червените плочки на пода, голите стени, газовия котлон и се разплаках. Аз плачех, мама говореше, а детето си оставаше мъртво.

Можех да си изпразня цялата касичка, мама можеше да будува цели ноци, то щеше да е все така мъртво.

— Какво му е на това дете? — попита баща ми.

— Беше с мен у Луиз — отвърна мама.

Вече бе разказала историята, но отново се опитваше да я предаде с думи: менингитът, страшната нощ, вкочаненото телце сутринта. Татко слушаше, докато сърбаше чорбата си. Аз не можех да ям. Там някъде Луиз плачеше и не ядеше; нищо нямаше да ѝ върне детето, никога; нищо нямаше да заличи тази беда, която бе омърсила света.

— Хайде де, яж си супата — подкани ме баща ми. — Всички вече свършихме.

— Не съм гладен.

— Насили се малко, миличък — каза мама.

Вдигнах лъжицата до устните си и я оставих в чинията, издавайки нещо като хълцане.

— Не мога!

— Слушай — каза баща ми. — Много е тъжно, че детето на Луиз е мъртво, съчувствам ѝ, но няма да го оплакваме до края на живота си. Хайде, побързай.

Започнах да ям. Строгият глас внезапно разхлаби менгемето, което стягаше гърлото ми. Усещах как хладката течност се плъзга по лигавиците ми и с всяка лъжица в мен се втичаше нещо още по-зловонно от миризмата на печатницата. Но менгемето бе разхлабено. Не и до края на живота ни. Само тази нощ, докато съмне, и може би още няколко дни. Но не до края на живота ни. В края на краищата това е негово нещастие, не наше. Негова смърт. Бяха го поставили на пейката с разкъсаната яка и със съсирената кръв по лицето; неговата кръв, не моята. „Никога няма да забравя.“ Марсел също викаше в сърцето си. „Никога, малка главичке, никога, конче, никога, малък послушко. Никога смехът ти, никога живите ти очи.“ И смъртта му е на дъното на живота ни, мирна и чужда, и ние, живите, си я спомняме; живеем, за да си я спомняме, а тя вече не съществува, тя никога не е съществувала за него, мъртвия. Не до края на живота ни. Дори не няколко дни. Дори не и минута. Сама си на леглото, а аз мога само да чувам хъркането, което излиза от устните ти и което ти не чуваш.

Бе изсърбал чорбата си и изял цялата си вечеря. Сега се гушеше под рояла; кристалният полилей блестеше с всичките си крушки, замразените плодове проблясваха под захарната си обвивка; нежни и цветни като сладкиши, хубавите дами се усмихваха. Той гледаше майка си; тя не приличаше на тези парфюмирани феи; черната ѝ рокля разкриваше раменете ѝ; черните ѝ като роклята коси бяха завити около главата ѝ като копринена лента; но пред нея никой не мислеше нито за цветя, нито за сочни пасти, нито за миди или синкави камъчета. Присъствие, чисто човешко присъствие. Тя тичаше от единия до другия край на салона в миниатюрните си сатенени обувки с прекалено висок ток; и също се усмихваше. Дори тя. Преди малко разстроеното лице, тихият плътен глас, който шепнеше на ухото на Луиз; сега този смях. Не до края на живота ни. Бе впил нокти в килима. Детето на Луиз е мъртво. Насилваше се да съзерцава образа — Луиз седи на ръба на леглото и плаче. Той вече не плачеше. Дори сега през замръзналия и прозрачен образ следеше с поглед люляковите, зелените, розовите рокли; и желанията се възраждаха — желанието да ухапе тези млечни ръце, да зарови лице в тези коси, да намачка като цветни листенца леките коприни. Детето на Луиз е мъртво. Няма смисъл. Това не е моето нещастие. Това не е моята смърт. Затварям очи, стоя неподвижно, но си спомням за мен и смъртта ѝ влиза в живота ми; аз не влизам в смъртта ѝ. Пъхнах се под рояла, а в леглото плаках, докато заспах, заради онова нещо, което бе протекло в гърлото ми заедно с хладката супа, по-стипчива от угризението — моята вина. Вината, че се усмихвам, докато Луиз плаче, вината, че изплаквам моите сълзи, а не нейните. Вината, че съм друг.

Но той бе твърде малък, за да разбере. Мислеше, че вината е влязла в него изненадващо, защото сгърчените му пръсти се бяха разтворили, защото гърлото му се бе отпуснало. Не се сещаше, че тя е въздухът, който пълни дробовете ми, кръвта, която тече във вените ми, топлината на живота ми. Мислеше, че ако много се постарее, вече никога няма да усети този омърсен вкус. Стараеше се. Сядаше пред ученическото си бюро и наивният му поглед галеше гладката страница, страница без минало, девствена като бъдещето. Бял лист; празна картина; чиста и замръзнала земя, която проблясва отвъд бъдещите революции. Марсел е хвърлил четката си; кръвта по лицето на Жак; кръвта, която се гневи за всяка пощадена капка и за всяка пролята

капка. Твоята кръв. Червена върху белия памук, върху марлята; толкова ленива, толкова тежка в подутите ти вени. „Няма да изкара нощта!“ Няма цветя, няма катафалка — ще те скрием в земята. Калта по ръцете ми, калта по душите ни, това беше бъдещето на послушното момченце, което простодушно изписваше чертички и ченгелчета. То не можеше да отгатне. Не познаваше тежестта на собственото си присъствие. Прозрачно и бяло пред белия лист, то се усмихваше на прекрасното си разумно бъдеще.

Тя говореше толкова разумно; сякаш никога не бе потръпвала зиморничаво, сякаш никога не бе вървяла с онези малки неуверени крачки. Казваше, че мизерията и робството, армиите и войните, както и сърцераздирателните страсти и потискащите недоразумения са само глупост, необозримата глупост на човеците. Ако само бяха поискали, всичко можеше да бъде друго. И аз се възмущавах от безумието им; мислех си, че би трябвало да се хванем за ръце и да тръгнем из града, тя, като ситни в обувчиците си, аз, като я тегля напред с детския си плам; би трябвало да спираме минувачите по площадите, да влизаме в кафенетата и да държим речи пред тълпите. Не изглеждаше толкова невъзможно. През една трескава сутрин на държавен преврат, на една покрита улица в Севиля хората внезапно побягнаха панически; татко покорно ги последва, като повлече със себе си Елизабет и Сюзон. А тя се спря и за да удържи глупавата блъсканица, протегна нежните си ръце; бях убеден, че ако татко не я беше хванал, ако и той бе протегнал големите си мъжки ръце, изумената тълпа щеше да възвърне спокойното си движение.

Но баща ми не мислеше да спира слепия вървеж на света; той тичаше с достойнство сред навалищата и никакви увещания не можеха да забавят упорития му ход. Когато започнах наивно да го разпитвам, той най-напред се усмихна. По-късно вече не се усмихваше; говореше с неприязнена гордост за живота си, прекаран в работа и въздържание. Смяташе, че има права над лукса, който го заобикаляше, права толкова по-големи, колкото по-малко се възползваше от тях. Работеше по цял ден, а вечер четеше дебели книги и си водеше бележки. Не обичаше да кани гости, почти никога не излизаше. Ядеше и пиеше с пълно безразличие. Човек би казал, че гледа на своите пури, бургундски вина,

на арманяка си от 1893 година като на почетни отличия, необходими му единствено за да е в мир със съвестта си.

— Равенство може да съществува само долу — обясняваше ми той. — Не можеш да издигнеш масите, най-много да премахнеш елита.

Тонът му беше рязък, безапелационен, но в дъното на очите му се таеше някакъв яростен страх. Аз мълчах и постепенно започвах да предугаждам истината — баща ми вдишваше сладострастно, като тамян, покварената миризма на света. Защото не само къщата, а целият град беше заразен — цялата земя. Вечер, в метрото, се задушвах от същия страх. Мъжете държаха дланите си на коленете, очите на жените бяха угаснали и леките трусове на движението разнасяха във въздуха потта и мъката им; влакът преминаваше през гара, върху чиито фаянсови стени многоцветни рекламни афиши отразяваха всекидневното лице на земята с нейните тостери, с кутиите гъши пастет, после потъваше в черния тунел. Струваше ми се, че точно такава е съдбата на тази изнурена тълпа, и сърцето ми се свиваше. Сещах се за един филм, който бях гледал с приятеля ми Марсел — ставаше дума за затворен в утробата на земята град, в който хората изнемогваха в страдание и тъмнина, докато една високомерна раса се наслаждаваше от белите си тераси на цялото великолепие на слънцето; историята завършваше с наводнение и бунт, а после, сред хаос от изпочупени машини настъпваше бляскавото помирение. И се питах: „Защо тези тук не се бунтуват?“. Често в неделя водех Марсел в Обервилие, в Пантен. С часове вървахме покрай изоставени зидове, сред газомери, заводски комини, къщи от почернели тухли. Целият живот на хората протичаше там. От сутрин до вечер все същият изтощителен труд. И само една неделя в седмицата. „Свикнали са.“ Ако бяха свикнали, значи беше още по-лошо.

Когато произнесох пред нея думата „революция“, тя цялата почервения.

— Още си дете! Не знаеш какво говориш!

Опитах се да споря, но тя ме прекъсна, тялото ѝ се разтресе от непреодолим ужас. Безумие било да искаш да промениш нещо в света, в живота; нещата били достатъчно плачевни и без да се опитваш да им посягаш. Настървено защитаваше всичко, което сърцето и разумът ѝ осъждаха: баща ми, брака, капитализма. Защото злото не било в институциите, а в дълбоката ни същност. Трябвало да се спотаим в

някой ъгъл, да станем по-ниски от тревата и вместо да правим предварително обречено усилие, да приемаме всичко. Това нейно благоразумие! Това безумно благоразумие! Сякаш изобщо имаше начин да се измъкнеш! Да държа вратата затворена, устата затворена, но мълчанието ми креци, заповядва. „Не казваш нищо, значи, тръгвам“, или: „Не казваш нищо, значи, не тръгвам“. Цялото ми присъствие е слово. Върви де, върви в калищата на нощта. Решавай. Аз реших да умреш и не съм се издължил. Все още не. Бих искал да помоля за милост, но няма милост. О, необичана! Ако по-рано бях обезвредил капаните на благоразумието, щях да отворя вратата си, щях да разтворя обятията и сърцето си. Няма, вкаменен. „Няма да помръдна и малкия си пръст, за да помогна да убият човек.“ А ето че обременявам земята с цялата си неподвижна тежест. Ти умираш. Други агонизират, пекат се на бавен огън, с нашарено от удари тяло, със залепена за костите кожа. Два милиона пленници зъзнат зад телените мрежи. Малката Роза скочи през прозореца. Него намериха в килията му, удушен с долните му гащи. Безумец! Ненавиждаше това благоразумие. Вдигаше ръка, гледаше майка си гневно. „Ние ще променим света.“ Това неблагоразумие! Това безумно неблагоразумие! Искаше да говори, да действа. И ето го Жак, легнал на пейката с разтворена риза и съсирена кръв по лицето, със затворени очи.

А всичко изглеждаше толкова просто тогава, нещастно добро и наивно момче. Той вдигаше юмрук; той пееше в хор: „С Интернационала света ще обновим“. Без война, без безработица, без робски труд, без мизерия. Смърт на хората със зла воля и радост на земята. Мислено разбиваше стария свят и от парчетата му построяваше нова вселена, както детето подрежда частите на конструктора.

— Готово! Записах се в партията! — обявих гръмко, като влязох в ателието на Марсел.

Марсел остави четката си и обърна триножника към стената — всичките му платна бяха обърнати с лице към стената, виждаше се само грапавият им гръб.

— Естествено — каза той. — Това нямаше как да свърши другояче.

— Да не би да смяташ, че светът ще се промени от само себе си, без да си мръднем пръста? — казах.

Марсел поклати глава.

— Нищо не можем да очакваме от този свят тук. Тестото му не струва. Предпочитам да си изфабрикувам друг.

— Но твоят съществува само на картините ти.

Той загадъчно се усмихна.

— Ще видим.

Видя. Но по онова време беше млад и се надяваше, въпреки недоверието си. Почти всеки ден чуках на вратата му. Приемаше ме ту весело, ту равнодушно. Приемаше ме. А би трябвало яростно да ми затръшне вратата. Но и той не знаеше. Или може би знаеше, че човек никога не може да държи една врата затворена. Влизах. Седнал до малка масичка, Жак работеше. Приличаше на брат си, само дето чертите му бяха нежно изписани, а не сякаш издялани с теслата. Марсел поставяше бутилка евтина ракия на отрупаната маса — с кактуси, раковини, корени от мандрагора и чудновати мозайки, които се забавляваше да подрежда от камъчета, пирони, кибритени клечки и канапчета. В един стъклен буркан имаше морско конче — черно бодливо телце поддържаше благородна конска глава. Палехме цигари и разговаряхме. Обичах да разговарям; внимателно подбирах думите си — те трябваше да заведат Марсел до онази пречистена земя, към която се бях забързал; но ги чуваше Жак, вдигаше глава и казваше:

— Как бихме могли да се борим заедно с пролетариата? Ние не сме част от него.

— Но нали искаме същото.

— Напротив, не е същото. Работникът иска своето освобождение. А ти искаш само освобождението на другите.

— Няма значение. Важното е да се стигне до един и същи резултат.

— Но резултатът не може да се отдели от борбата, с която се постига. Хегел много добре обяснява това. Би трябвало да го прочетеш.

— Нямам време.

Дразнеше ме малко с тези философски тънкости. Мислех, че само умее да говори, а той всъщност живееше, страстно.

— Разбира се, човек иска, за да получи — казваше той. — Но за да получи това, което е искал. Благо, което не съм искал, не е мое благо, не е благо изобщо. Точно това не могат да разберат фашистите. Възхищавам се от Маркс, защото той иска от хората да вземат, а не да получават. Само че ти и аз нямаме какво да вземаме. Не сме на тази страна. Не сме. Човек не може да стане комунист.

— Какво да правим тогава?

Той свиваше рамене покрусено.

— Не знам.

Усмивах се. Той беше още ученик. А не трябваше да се усмихвам — той поне знаеше, че заема място на земята и че никога няма да напусне непрозрачната аура на собственото си присъствие. Аз все още не знаех това. Имах очи само за бъдещите хоризонти, където нямаше да броди никакво угризение.

А после един ден се видях. Видях се солиден, непрозрачен, на семейната маса, където от омлета се вдигаше пара, привлякъл светлината върху елегантно скроения си костюм и поддържаните си ръце; видях се такъв, какъвто ме виждаше Жак, такъв, какъвто ме виждаха работниците, когато се мотаех из халетата, такъв, какъвто бях — синът на Бломар. Под изумените им погледи, погледите на четири чифта скандализирани очи, впити в подутата ми буза, внезапно станах присъстващ, очевидно присъстващ.

Към обяд бузата му се бе надула още повече. „Какво да измисля?“ Преди да влезе в трапезарията, дълго си три лицето с влажна кърпа. Окоето му беше почти затворено.

— Добър ден, мамо. Добър ден, татко — каза той с непринуден тон и се наведе да целуне майка си.

— Боже мой! Какво ти се е случило? — ужасено попита госпожа Бломар.

— О! Лицето ти! — възкликна Сюзон.

Той седна, без да отговори, и разгъна салфетката си.

— Майка ти те пита какво ти се е случило — каза господин Бломар сухо.

— О, нищо — отвърна Жан и разчупи парче хляб. — Снощи бях с приятели в един бар на Монмартр и стана сбиване.

— Какви приятели? — попита майка му.

Беше се позачервила, както когато беше недоволна от нещо.

— Марсел и Жак Ледрю — отвърна Жан.

Страх го беше да не се изчерви и той. Не обичаше да я лъже.

— Значи, те фраснаха с юмрук? — бавно каза баща му.

Проницателното му око проблясваше зад лорнета.

— Да — отвърна Жан и прекара ръка по подутото си лице.

— Онзи трябва да е имал здрав юмрук, юмрук като палка — отбеляза господин Бломар и огледа сина си сурово. — Какво си правил посред нощ пред „Бюлие“ сред онази пасмина, която е ревяла „Интернационала“?

Кръвта нахлу в бузите на Жан. Той мъчително преглътна.

— Излизах от събрание.

— Това пък сега какво е? — попита госпожа Бломар.

— Ето какво е — каза господин Бломар с овладян глас. — Тази сутрин ми се обади полицейският комисар, за да ми съобщи, че синът ти за малко не е бил обвинен в нанасяне на обиди и удари на представител на органите на реда. За късмет Перен е добър човек. Пуснал го, щом чул фамилията ми.

Цял един почтен живот, прекаран в работа... Жан се взираше във виолетовите венички, с които бяха нашарени бузите на баща му — бузи на апоплектик. Спокойствието на господин Бломар свидетелстваше за трудно постигнато самообладание. Каквото и да си мислеше за него Жан, въпреки червендалестото лице и сивата брадичка тази добродетелна физиономия му вдъхваше респект.

— Нахвърлиха ни се, без да ги предизвикваме — каза той, — под предлог, че сме се събирали на пътя. Биха ни с палки и ни отведоха в участъка.

— Предполагам, че полицията е направила това, което е трябвало — каза господин Бломар. — Бих искал да знам обаче ти как си се озовал на комунистически митинг.

Настъпи мъртва тишина. Жан мачкаше с пръсти топче хляб.

— Много добре знаете, че по тези въпроси никога не съм бил съгласен с вас — каза той.

— Значи, си комунист, така ли? — попита господин Бломар.

— Да — каза Жан.

— Жан — обади се майка му умолително.

Сякаш го молеше да оттегли неприличните си думи.

Господин Бломар пое дълбоко въздух и с широк жест показа сервираната маса.

— Но тогава какво правиш тук, на масата на един ужасен капиталист?

Изглежда Жан и се изсмя.

И точно тогава изведнъж се бе видял. Объркано огледа голямата трапезария, пълния с отлежали питиета шкаф, омлета със сирене; видя се да седи там заедно с другите. Стана и излезе от стаята. Моят апартамент, моята къща — човешкото тяло заема толкова малко място, измества толкова малко въздух; чудовищна е тази огромна коруба, бухнала около едно тъй скромно животно. И в гардероба всички тези дрехи от отбрана материя, ушити специално за него — Бломар-син.

Затръшна вратата след себе си и дълго вървя. Беше хубав есенен ден. Няколко сбъркали сезона цвята се полюляваха, свежи и живи, помежду рижите листа на кестените. Той вървеше с хубавите си обувки, в добре скроения си костюм — синът на Бломар, Бломар младши; излизаше, че заема някакво място на земята, място, което не бе избирал. Изпитваше неудобство от самия себе си, но не се безпокоеше прекалено — със сигурност всичко можеше да се уреди; със сигурност имаше начин да се живее. Как би могъл да отгатне, че именно той е опасен? Опасен като безсъзнателното дърво, което разпростира на завоя безтегловната си сянка; опасен като черната и твърда играчка, която Жак гледаше с усмивка. Изглеждаше толкова безвредно да се разхожда с ръце в джобовете и да вдишва прегорялата миризма на дърветата; подритваше един кестен, който се търкаляше по асфалта, а въздуха, който дишаше, не го бе откраднал от никого. Мислеше: „Вече няма да има Бломар-син“. Бързо ще усвои занаята, най-много две години ще чиракува; след това хлябът, който ще яде, ще е наистина негов. Изведнъж се почувства много щастлив; разбираше защо детството и юношеството му винаги бяха имали вкус на застояло — това беше изгнилата мъзга на стария свят, която течеше във вените му; сега обаче щеше да отреже корените си и да се пресътвори.

На стълбището миришеше на запръжка и отвътре се чуваше приятно пращане. Почука. „Влез“, каза Марсел. Жак се бе навел над един тиган, обгърнат от апетитна гъста пара. Жан прекара ръка през косите си.

— Как е доброто чираче?

Приблѳжи се до Марсел, който се бе проснал на дивана.

— Здравсти, приятел.

— Здравсти — каза Марсел и небрежно му подаде ръка.

След което стреснато се изправи.

— Хей, какво ти е на физиономията? Видя ли го, Жак?

Жак неохотно отклони поглед от пушещия тиган, в който две дебелѳ наденици топяха мазнината си с пресекливо съскане.

— Леле боже! — възкликна той. — Кой те е наредил така?

Жан попипа бузата си.

— Цапардосаха ме с палка — обясни той.

— Здравата са те цапардосали — каза Жак с възхищение. — Снощи ли?

— Да, на излизане от „Бюлие“ ченгетата ни се нахвърлиха.

В гласа му се долавяше гордост. Глупак, слепец. Не си даваше сметка колко опасно е присъствието му, какъв капан се крие във всяка дума, във всяка интонация на самодоволния му глас. И Марсел, който ме оставяше да говоря, усмихвайки се с широката си людоедска усмивка, глупак, слепец, вместо да се хвърля надолу по стълбите и да се разкарам оттам.

— Можеха да те направят на парчета — каза Жак.

— Не се впрягай, пиленце — успокой го Марсел. — Виждаш, че няма нищо счупено. — Докосна слепоочието на Жан. — Ще го полеем ли?

— По-добре ми дай да хапна нещо — каза Жан.

Гледаше гладно запържените върху канапе от златист лук наденици — хрупкавата им кожичка се бе разпукала и отдолу цъфтеше шуплеста плът.

— Не си ли обядвал? — попита Марсел. — Да не би да не смееш да се прибереш?

— Уви! Прибрах се — каза Жан.

— И какво? Драма?

— Нецо такова. — Жан направи няколко крачки и спря пред празния триножник. — Знаеш ли какво ми хрумна преди малко? Да помоля стария Мартен да ме обучи за печатар, без да казвам на баща ми. И в деня, в който усвоя занаята, се махам от къщи.

Трябваше да се досетя. Очите на Жак заблестяха от недоверчиво възхищение; прекалено много заблестяха.

— Защо? — попита Марсел. — Какво ще спечелиш от това?

— Не искам да прекарам целия си живот във фалшива ситуация.

— Да не мислиш, че има справедливи ситуации — каза Марсел, отрязва в тигана огромно парче наденица и го налага. — Дай да хапнем.

— А сега — каза той, когато се нахраниха — изчезвай. Имам работа.

— Изчезвам — казах.

Погледнах Жак. Времето беше толкова хубаво, нямах желание да оставам сам.

— И ти ли имаш работа? Не искаш ли да се поразходим?

Той поруменя от учудване и удоволствие.

— Няма ли да ти досаждам?

— Няма, след като ти предлагам.

Отидохме да седнем в парка „Монсури“, близо до езерото. Един лебед се разхождаше във водата, наоколо бе пълно с деца.

— Голям късмет имаш — каза Жак. — Сякаш винаги знаеш какво трябва да направиш.

— Ако не те мъчеха толкова скрупули на интелектуалец...

— Но аз съм интелектуалец — каза Жак.

Свих рамене.

— Тогава примири се. Продължавай да учиш философия.

— Да действаш заради самото действие, би било чиста измама — каза той. — Но може би колебанията ми също са измама.

В погледа му се четеше неувереност. Беше толкова млад, толкова пламенен — би трябвало да му е лесно да живее, човек би си казал, че е нужно само да се остави на течението.

— Твърде стеснителен си — казах. — Докато се питаш дали каузата на пролетариата е твоя кауза, тя няма да бъде твоя. Достатъчно е да кажеш: това е моята кауза.

— Да — каза Жак. — Но не мога да го кажа без причина.

За миг Жак мълчаливо се загледа в големия бял лебед, после се усмихна.

— Ще ти покажа нещо.

— Давай.

Той се поколеба, после бръкна в джоба си.

— Стихотворение, последното ми стихотворение.

Не разбирах много от поезия. Но стихотворението ми хареса.

— Струва ми се, че е хубаво стихотворение — казах. — Във всеки случай ми харесва. Много ли други си написал?

— Няколко. Ще ти ги покажа, ако искаш.

Изглеждаше истински зарадван.

— Марсел какво казва?

— О! Нали знаеш, Марсел ми е брат — смутено каза Жак.

Подозирах, че Марсел смята брат си за млад гений. Кой впрочем беше този, когото започвах спокойно да убивам до езерото, в което плуваше лебед под безстрастния поглед на майките, довели тук децата си? Какъв не е бил преди това?

От този ден нататък прекарвах всеки ден в печатницата. „Искам да усвоя техниката“, обяснявах на баща ми. На свой ред се къпех в миризмата на труда, в мъртвата светлина на лампите със зелени абажури. „Не се проветрява достатъчно — казвах на стария Мартен. — Добре е да се монтират още вентилатори. Би трябвало да поговорите с баща ми.“ Той подръпваше мустака си и казваше: „Винаги е било така“. Бяха шепа стари работници, които приличаха повече на домашна прислуга, отколкото на истински пролетарии; ненавиждах почтителните им гласове и упоритото им примирение. Винаги е било така, ами именно! Трябваше да се преодолее инерцията в съществуването на всички тези неща, които никой не бе избирал. Самият аз, седнал пред клавиатурата на линотипа, отново се избирах. „Ще го направя.“ Докосвах работната си престилка от сив док — ще затворя вратата след себе си, ще вървя по улицата с високо вдигната глава, с празни ръце. Няма да съм Бломар-младши, а само човек, истински, неопетнен човек, зависещ само от себе си. Вдигнах глава и срещнах погледа на един млад работник, който бързо отклони очи. Под прашната ми престилка отгатваше костюма от светъл туид. Ако бях се опитал да го заговоря, щеше да ме вземе за провокатор. Все още бях синът на шефа.

— Кога ще се решиш? — казваше Жак.

— Когато истински усвоя занаята.

Така изминаха две години. Бях станал добър печатар. Познавах всички тайни на набора и на печата. Но още не си тръгнах.

— Когато си намеря работа.

Но не търсех работа. Заради нея. Тя беше там, скована, мълчалива, никога не задаваше въпроси, но бе готова да стисне устни при първия шок, както по време на онзи обяд след събранието в „Бюлие“, както в деня, когато откри тайните срещи на Сюзон. Бяхме свободни, свободни да омърсим душите си, да провалим живота си; тя ползваше свободата си само за да страда. Беше по-лошо, отколкото ако изискваше нещо от нас. Бих могъл да мразя изискванията ѝ и упреците ѝ. Но тя беше там, нищо повече; сърдех ѝ се, че е там, просто защото беше там. Налагаше ми се да ненавиждам самото ѝ присъствие. Можех ли да я обичам и да мразя присъствието ѝ? Не разбирах и се борех срещу истината. Истината за моята любов и за твоята смърт. Вината не бе нейна; вината не бе моя. Вината беше там, между нас, и можехме само да бягаме един от друг. Да бягам от нея и да бягам от мъката, която ѝ причинявах, да бягам от себе си, за да не разчитам в себе си тайната, която ѝ тежеше.

— Трябва само да поговориш с нея. Накрая все ще разбере.

Приблужи се до нея една вечер. Тя седеше в малкия салон, до лампата; четеше. Преди година бе отрязала красивите си черни коси и сега те се виеха къси и остри около главата ѝ. Дори косите ѝ бяха човешко богатство; не животинска козина, нито растителност — женски коси, поддържани, четкани, излъскани от интелигентни ръце. Дълго ги гледа, преди да седне срещу нея. И веднага да заговори. „Знаеш ли, мамо, няма да поема печатницата.“ Тя се заслуша за миг, после на свой ред заговори с изправен бюст, облегнала двете си ръце на подлакътниците на креслото. „Но това е безумие!“ Възмущението придаваше на гласа ѝ светски акцент.

Той се замоли.

— Виж, опитай се да ме разбереш. Не одобрявам този режим. Как искаш да приема да се облагодетелствам от него?

— Но ти вече си се облагодетелствал. Отказваш се от задълженията си. Образованието си, здравето си дължиш на баща си. А сега, когато той има нужда от теб, ще го зарежеш.

— Не съм искал това, от което съм се възползвал досега. Било е против волята ми. Не се смятам за длъжен.

Тя стана, отиде до пианото и подреди цветята във вазата, после се обърна.

— Какво чакаш тогава? Кажу ми на баща ти.

— Първо исках да говоря с теб.

— Не е честно. Остави го да ти плати обучението, а сега спокойно му ядеш хляба, докато си намериш работа. Прекалено лесно е.

Изглежда я ядосано. Колебанията му, малодушието, в което го упрекуваше, всичко това беше заради самата нея. Тя също го гледаше, със стиснати устни и зачервени скули. За миг всеки видя в лицето на другия собствената си слабост.

— Добре, веднага ще говоря с него.

— Друго не ти и остава.

Гласът ѝ беше рязък, грапов. Той чуваше друг глас вътре в нея, който го умоляваше: да не говори, не още; да ми го оставят още малко. Но на този ням шепот нито тя, нито той трябваше да обръщат внимание. Излезе от салона, като пътъом скрита един копринен пуф. А тя, с какво разпалено чувство за злостна справедливост заемаше страната на човека, когото не обичаше! Винаги готова първа да се жертва и да жертва заедно със себе си онова, което ѝ беше най на сърце. Падеше ѝ се. Впрочем права е, не ми остава друго. Слезе на долния етаж и почука на вратата на кабинета.

— Искам да говоря с теб.

— Сядай.

Седна. Заговори, без да се стеснява, без да се церемони, изпълнен с радостно чувство на освобождение. След като го принуждаваха, щеше да е щастлив да изгори всички мостове след себе си; така щеше истински да се хвърли в схватката, нямаше да се различава особено от безработния, който се опитва да си изкара прехраната. Изсипа портфейла си на бюрото. „Кълна ти се, че повече няма да чуеш за мен.“

„Направих го.“ Отвори гардероба и с облекчение огледа окачените вътре дрехи. Свършено беше. Разстла на леглото стар брой на „Юманите“ и постави отгоре му четката си за зъби, сапун, самобръсначка. Поколеба се за миг, после извади още една риза, кърпи за нос, два чифта гащи и три чифта къси чорапи. Получи се неголям

пакет. „Ще ида да питам при Тиери, при «Кутан и синове», при Фабер.“

Взе пакета под мишница. „Ще го направя.“ Ето че го бе направил. Повтори: „Направих го“. Виждаше зелените лампи, прашното хале, виждаше се със сивата престилка и се чуваше как си обещава: „Ще го направя“. Тогава беше толкова лесно; трябваше само да реши да не я вижда; дори не това: да не решава да я вижда — и не я виждаше. Но докато опаковаше бельото си, тя беше там. В малкия салон или в спалнята. Някъде в апартамента. Каза гневно: „Нямам вина. Не можех да направя друго“. Не можех... Сякаш някаква фаталност бе съществувала извън него, безлична, безразлична, сякаш можеше да я извика на помощ. Но трънът бе забит в сърцето му. „Тя имаше само мен.“ Щеше да е сама от сега нататък сред сатена и кадифето, с бродещото угризение и хилядите живи тръни, проболи и нейното сърце. Няма да пролее и сълза, но ще бодърства до още по-късно през нощта, сведена с вледенена преданост над роклите на Елизабет и Сюзон. И все пак вината не беше негова. Не съм виновен, не съм виновен. Къде беше вината? Изпитваше раздразнение. Вярваше, че вината е някъде, че може да се изкорени с ръце, като бурен. „Трябваше да я подготвя постепенно. Тогава нямаше да се инати.“ Но пак щеше да се стигне дотам — заминаването ми, самотата ѝ и несправедливото ѝ страдание. Хвърли последен поглед на стаята си, стаята, в която вече нямаше да бъде. Мебелите, графиките, която тя бе избрала за него, щяха вече да запълват само отсъствието му; а тя щеше да ускорява ход, минавайки покрай затворената врата. Прекрачи прага. Коридорът беше тих, излъсканият паркет скърцаше под краката му. Вървя до края на коридора и почука.

— Влез.

Тя бе коленичила до купчина бежови и сиви копринени чорапи. Нарочно, нарочно си съсипваше живота. Но как да я защити от самата нея? Понякога успяваше, само той. А сега си отиваше.

— Говорих с татко. — Тя вдигна глава. — Нареди ми незабавно да напусна къщата.

— Незабавно?

Тя все така стоеше на колене, но ръката ѝ бе изпуснала чорапите, които държеше.

— Нормално. — Той сви рамене. — Ти беше права. Повече нямам какво да правя тук.

— Незабавно — повтори тя, полуотворила устни, вече не скована, а изцяло отдадена на благотворната топлина на гнева си. — Какво ще стане с теб?

— Лесно ще си намеря работа. Междувременно ще се настаня у Марсел. — Приблужи се до нея, докосна рамото ѝ. — Не съм искал да ти причиня болка.

Тя прекара ръка през косите си, откривайки умореното си чело.

— След като смяташ, че постъпваш правилно...

Той бавно слезе по стълбите. „Това исках. Няма за какво да съжалявам.“ Тя стоеше горе, коленичила пред купчината чорапи, сама. Направих го. Но направих и нещо друго, а не исках да страда. О! Не желяех смъртта ти. Ето я просната на леглото с инертни клепачи; жълтите коси на възглавницата вече имат вид на увехнали цветя. Ще видя ли отново очите ѝ живи? Той казваше: „Няма за какво да съжалявам“. Безумец! За всичко трябваше да съжалява; злодеянието е навсякъде, непоправимо, необяснимо — злодеянието на съществуването. „Няма за какво да съжалявам.“ Трескаво си повтаряше тази отчаяна утеха, опитвайки се да одобри стореното, и въпреки това усещаше тежестта, която го дърпаше назад и която не се различаваше от самия него. Мислеше ядно: „Човек би трябвало нищо да не оставя след себе си“.

— Човек винаги оставя нещо след себе си — каза Марсел. — Затова начинанието ти ми изглежда толкова необосновано.

— Но в начинанието ми няма нищо необикновено — каза Жан. Седеше на натъпкания със стърготини скърцащ диван и държеше в ръка чаша ракия. — Всичко, което искам, е да започна живота си, без да разполагам с повече шансове от другите, и да притежавам само това, което човек може да спечели със собствени сили.

— Собствени сили — каза Марсел. — Лесно е да се каже.

Той огледа Жан от главата до петите.

— Да — каза Жан. — Баща ми е платил за този костюм, за тези обувки. Той плати и чиракуването ми. Но никой никога не тръгва от нулата.

— Нали и аз това казвам — усмихна се Марсел. Усмивката му разкриваше сивите му зъби и дълбаеше дълбоки бръчки в крокодилската му кожа. — Ако беше само костюмът! Но културата ти, приятелствата ти, здравето ти на добре хранен млад буржоа. Не можеш да се отървеш от миналото си.

— Когато поживея няколко месеца като истински работник, то няма да тежи много.

— Винаги ще съществува бездна между работника и теб — ти избираш свободно участие, която му е наложена.

— Така е — призна Жан. — Но поне ще съм направил каквото мога.

Марсел сви рамене.

Не ми се струваше, че усилието ми е толкова нелепо — животът ми коренно се промени. Наистина бях заличил името си, лицето си и в печатницата на „Кутан и синове“ бях работник като всички други. В осем часа прекосявах сивия двор, в който бяха струпани пакети хартия, покрити с платница — всеки ден. Работниците не се обръщаха след мен, майсторите не ми се усмихваха; заставах пред машината, оглеждах я внимателно — аз отговарях за нея; и започвах да тракам по клавиатурата. „Истина е. За цял живот!“ Когато свалях престилката си, то не беше, за да се прибера в салона, обточен с коприна на лалета. Преминавах с автобуса по тъжните улици на Клиши, озовавах се в стая, в която се разнасяше миризма на кухня и на пране, тясна стая, с газов котлон в единия ъгъл и умивалник в другия. „Не е много весело“, казваше майка ми. Но на мен ми харесваше жилището ми да е сведено до точните ми човешки мерки: шест повърхности, необходими, за да се построи куб, една дупка, откъдето да прониква светлина, още една, през която да влизам.

— Сигурно си щастлив — казваше ми Жак.

— Много съм щастлив.

Той често идваше да ме чака на излизане от печатницата; вечеряхме в малък ресторант с фиксирани цени; той откриваше поезия в хартиените покривки, в запушените солници, в чашите със следи от пръсти и дори във вкуса на гранясало, който за мен вече беше неизменният вкус на всяка храна. Сядахме на дървените столове в кварталните кина, пиехме червено вино в кръчмите. Той ме разпитваше:

— Не ти ли е трудно да се приспособиш? Наистина ли другите те приемат като равен?

— Мисля дори, че бих могъл лесно да им повлияя — казвах аз.

Трябваше търпение. Знаех, че в тези малки предприятия комунизмът трудно прониква; но умеех да говоря; на профсъюзните събрания ме слушаха. Надявах се да ме изпратят като представител на организацията в Комитета на Федерацията; там можеше да се свърши добра работа.

— Имам една новина за теб — каза ми Жак.

Седяхме в малко кафене на Порт дьо Клиши, близо до прозореца, на който бе изписано с тебешир: „Тук можете да си донесете обяда“. Двама побелели от гипса зидари пиеха червено вино на съседната маса.

— Добра ли е?

— Сам прецени. Ще се запиша в партията.

— Наистина ли? Значи, се реши?

Гледах Жак колебливо. „Нали това исках?“ И въпреки това се колебаех. Започвах да подозирам, че нищо никога не става, както си го искал.

— Да, реших се. Учудваш ли се?

Той гордо се усмихваше.

— Онази вечер имаше толкова възражения срещу марксизма.

Жак сви рамене.

— Системата не е от голямо значение. За мен беше важно да знам способен ли съм да действам. И в един момент нещо се отключи — разбрах, че съм способен. — Той се усмихна. — Разбрах го, когато те видях да живееш.

— Радвам се — казах аз, но не се радвах.

Бих предпочел Жак да се убеди сам с разумни аргументи; имах чувството, че съм му заложил капан. Добавих:

— Бих искал да ми обясниш по-ясно кое те накара да се решиш.

— Миналата вечер след разговора ни се прибрах вкъщи пеш. Не мислех за това, което си бяхме казали. Но мислех за теб, за мен. И внезапно усетих, че не мога повече да търпя да съм жив и животът ми да не служи за нищо.

— Разбирам — казах.

Смущението ми не се разсейваше. А аз дали служех за нещо? За мен въпросът не беше там. Не можех да си изградя справедлива съдба в несправедлив свят — исках справедливост. За кого я исках? За другите или за мен? Ти веднъж ми каза гневно: човек винаги се бори за себе си. Аз се борех срещу угризението и вината, вината, че съм тук, моята вина. Как бях посмял да въвека в тази борба и друг човек?

Казах:

— Това, към което се стремя, не е точно да служа.

Но Жак не ме чу. Той също имаше да води борба, която беше само негова.

— Смяташ ли, че съм прекалено млад, че не мога нищо да направя?

Овладях се.

— Младите са най-доброто, с което разполагаме — казах. Гледах Жак с погледа, който очакваше от мен, прагматичен поглед на уверен в целите си активист. — В този момент имаме нужда от яки юмруци и силни гласове. Вдругиден ще те представя на Бургад.

През този сезон имаше работа за тези, които искаха да преизградят света; стените на Париж бяха покрити с предизборни плакати и почти всяка вечер в града и в предградията ставахме свидетели на сблъсъци между нашите приятели и неприятелите ни. Почти всяка вечер заедно с Жак влизахме в някой хангар или в някоя класна стая, пълна с разбунена тълпа. Харесваше ми да го гледам до мен — нетърпелив, зачервен и щастлив. Освирквахме красивите фрази на добромислещите оратори, а когато нашите вземаха думата, налагахме тишина с юмруци.

— Мислиш ли, че ще има тупаница тази вечер? Истинска? — попита ме Жак.

— Аха. Оня ден не оставихме Тетенже да си отвори устата. Сега ще се опитат да ни го върнат.

Бяхме много весели през онзи следобед. Дениз сияеше от щастие. Само Марсел имаше мрачен вид. Беше се подстригал за случая, но не успяваше да изглежда приличен; понасяше с изтощена учтивост комплиментите на светския елит с артистично сърце.

— Брон вече получи осем предложения — казваше Дениз. — Според него успехът ти е забележителен. Критикът от „Кайе д’Ар“ е заявил, че ти си най-големият художник на твоето поколение.

Очите ѝ блестяха; по челото ѝ се разстиляше жива руменина и човек внезапно си спомняше с изненада, че Дениз е само на осемнайсет години; обикновено не се сецахме за това. Гласът ѝ, усмивките ѝ, гримът ѝ, всичко в нея беше толкова изработено, че дори свежестта ѝ изглеждаше неестествена; единствено разкошната ѝ червена коса позволяваше да се отгатне, че под скъпите рокли се крие тяло, изпълнено с жизнена сила. Взе самотната петифура, останала в една чиния, и каза: „Хапнете си сандвичи. Има колкото щете“.

Жан отхапа от едно хлебче с гъши дроб; сладникавият вкус му напомняше кристалния полилей, красивите и съблазнителни дами от детството му. Бе стъпил на дебел килим, който миришеше на маслени бои, във въздуха се носеше аромат на изискан женски парфюм. Три месеца се бяха оказали достатъчни — сега с учудване се потапяше в тази подсладена атмосфера; ежедневната тъкан на дните му се състоеше от мирис на хартия, шум на машини, вкус на недоопечена пържола. „Вече не съм един от тях.“ Жените приличаха на предмети от стъклена прежда. Слушаше, скандализиран и развеселен, бърбенето им, мелодичните им гласове с кадифени акценти.

Приближи се до стената. Преди малко, когато влезе в тази човешка волиера, образите, скромно затворени между четири дървени летвички, стояха пред него плоски и мълчаливи; за да изтръгне тайната им, трябваше да повярва в тях. Той искаше да вярва. Спря пред едно от платната. Между две изгаряни от слънцето стени един самотен обръч безкрайно се търкаляше към точката, в която се съединяват успоредните прави. Докато гледаше, изображението постепенно оживяваше. Това, което виждаше, не можеше да се преведе с думи; бе казано с живопис и никакъв друг език не можеше да изрази смисъла му. Но изображението говореше. Направи няколко крачки. Под внимателния му поглед всички платна постепенно заживяваха. Будеха у него спомени, по-стари от сътворението на света; навяваха мисли за непредвидимото лице на земята отвъд бъдещите революции; разкриваха тайната на един разчленен бряг, на пустиня, осеяна с раковини, които почиваха самотно, отдадени на себе си, във всякакво съзнание. Безликите статуи, преобразените в сол човечи,

изпепелените от огъня на смъртта места, океаните, замръзнали в неподвижността на чистия миг, това бяха хилядите лица на отсъствието. И докато съзерцаваше тази лишена от свидетели вселена, му се струваше, че самият той отсъства от себе си, че почива, вън от собствения си живот, в пуста и бяла вечност. И все пак тази мечта за чистота и отсъствие съществуваше само защото той беше там и ѝ придаваше силата на живота си — Марсел знаеше това.

— Остави — каза той. — Ела по-добре да пийнем по чаша. — Поведете Жан към дългата маса, покрита с бяла покривка, пред която се суетеше Дениз. — Само това противно шампанско ли имаш?

— Има и порто — обяви Дениз.

— Порто от бакалията — каза Марсел. — Точно като за празник.

— Стига си мърморил — скастри го Дениз. — Беше неприятна работа, сега нали свърши.

— Свършило! — каза Марсел. — Още трийсет дни ще стоят там, по стените! Как можах да се съглася на това?

— Трябва ти друга публика — каза Жан. — Истинска публика.

— Трябва да нямам нужда от публика. — Марсел хвана с две ръце един стол. — Картините ми трябва да съществуват като ей този стол. Той е стабилен, можеш да седнеш на него. Когато си отидем, той ще остане тук, стъпил на четирите си крака.

Дениз сви рамене.

— Ами тогава стани дърводелец — каза тя раздражено.

Марсел пусна стола, който падна на килима.

— Но столът не е интересен — каза той.

— Стига си се оплаквал! — сопна му се Дениз. — След един месец ще си прочут! — Тя хитро се усмихна. — В края на краищата не е толкова лошо да си голям художник. Имало е много свестни хора, които това е задоволявало!

Никой не отговори. Дениз често казваше неща, които нямаха смисъл за нас. На двамата с Жак не ни беше съвсем ясно защо Марсел бе решил да се ожени за нея. Той несъмнено обичаше това сухо и интелигентно лице, смазано от тежката маса на косите, а и не обръщаше много внимание на това, което правеше от живота си. Дениз бе пожелала да го покори и го беше покорила; бе го накарала да организира тази изложба, възнамеряваше да върви до него без проблеми по пътя към славата и щастието. Виждам ярката ѝ усмивка и

топлия поглед, в който се отразяваше тъмното злато на косите ѝ. Нищо никога не ѝ бе устоявало — беше галена девойка, блестяща студентка и вървеше през живота със светска и дръзка лекота. За нея бяхме в края на един триумфално протекъл ден.

— Направо там ли отиваме, или ще минем през вас? — попита Жак.

— Да минем през нас, заради револверите.

— Мислиш ли, че трябва да ги вземем?

— Няма да ни навредят. Миналия понеделник, когато онези стреляха, другарите нямаха с какво да се защитят.

Припадеше нощ; минавахме през богатите квартали; чувствах се не на мястото си. Сред минавачите, юрнали се по улиците, бях само атом, изгубен в етера. Само тяло, което им се пречкаше. Различавах около себе си единствено сляпа гмеж. Беше часът, в който магазините затваряха; с опрени в прозорците носове продавачките мечтаеха за вечерните си срещи. И за теб фенерите току-що се бяха запалили. Бе прибрала бурканите с бонбони в магазина и дъвчеше парче шоколад, наблюдавайки през стъклото щастливите хора, които имаха право да се разхождат нощем без надзор — мислеше си, че е тъжно да си малка. А аз виждах зад витрините само анонимни момичета, чиято съдба безкрайно се въртеше около себе си, завинаги разделена от моята.

Излязохме от буржоазните улици и тръгнахме по дългото авеню, гъмжащо от народ. Качихме се в стаята ми. От шкафа, в който прибирах храната, извадих малко хляб и сирене.

— Искаш ли кренвирш?

— Не — отвърна Жак. — Онези ледени кафета ми убиха апетита.

Плъзнах ръка в чекмеджето на скрина. Под кърпите за нос и ризите лежах двата револвера — този, който бях купил със спестените си пари, и онзи, който Жак бе свил от баща си. Проверих предпазителя. Бях придирчив, не исках нищо да оставям на случайността.

— Дръж — казах. — Не го вади, освен ако не си истински застрашен. Онези господа с радост ще повторят номера с тържествените погребения.

Жак пое оръжието и го заразглежда любопитно.

— Не бих повярвал, че това може да убива — каза той. — Прилича на играчка.

Прилича на играчка. А мигар аз не приличах на безобиден младеж, който седи сред другарите си, тропа с крака и пляска с ръце? Те бяха мои братя, Жак беше мой брат, обземаше ни един и същи порив. Благодарение на нас утре революцията щеше да се осъществи и щяхме да затворим с юмручен удар устата на тези, които ни освиркваха. С разтворена на гърдите риза, с дълги кичури коса, падащи върху руменото му лице, Жак се биеше наред размаханите палки със свити устни, щастлив, че не щади живота си...

„Рут! Рут!“ Тя се мята в леглото и вика. Не знам кого вика. Сами сме двамата в стаята, двамата сме заедно в стаята и всеки е сам. Рут. Кого вижда? Чувам името, но не виждам лице. Гледам я, от часове я гледам и не виждам нищо зад затворените ѝ клепачи; около мен се вихрят спомените ми и се развива лентата на живота ми. Сред врявата се чува изстрел, след това веднага втори. „Малкият стреля първи.“

Убиец. Убиец. Вървах в нощта, залитах, тичах, бягах. Хванах го за ръка, дадох му револвер и го запратих под куршумите. Убиец. Горен на стълбите Марсел чете или спи сред мириса на маслени бои, близо до неподвижното морско конче; чака Жак. Качвам се по стълбите; не мога да се кача, не мога да сляза; времето трябва да спре и да ме погълне, да погълне Марсел, да погълне света. Под краката ми стъпалата са солидни, всяка летва е на мястото си; вратата е на мястото си. Зад вратата Марсел чака Жак; а аз съм там и ще говоря с него. Една дума и нещото ще започне да съществува и никога няма да спре да съществува. Сухо изплющяване, една дума, и времето се е пропукало, разделило се е на две парчета, които никога няма да се съединят. Чукам на вратата.

Първо Жак; сега Елен. И това не е достатъчно. Ще дойде и Лоран. Миговете се изнизват един след друг, блъскат се един в друг, блъскат и мен напред, неуморно. Върви в нощта на бъдещето. Решавай. Преследван от живота, който ме хвърля напред към нови трупове, към облени в сълзи жени, към врати на килии, които се затварят и отварят, отварят се към смъртта. По стените на Париж, по белия фаянс на метрото — съвсем пресен жълт афиш с нови имена. „Не отивай.“ Значи, всичко е било напразно и ти ще умреш без причина. О, как да спра неумолимия натиск. Напред, напред, решавай.

Всеки удар на сърцето ми хвърля в света необратимо решение. Да затворя вратата, да затворя очи: да реша да затворя вратата, да затворя очите.

Няма спасение. Няма дори опияняващо отчаяние, нито сляпа решителност, след като ти си там, на леглото, в дивата светлина на своята смърт.

[1] „Братя Карамазови“. Изд. „Захарий Стоянов“, 2003. Превод Д. Подвързачов, С. Андреев. — Б.пр. ↑

II

Велосипедът все още беше там, нов, блестящ, с бледосинята си рамка и никелираната ръкохватка, която искреше на фона на мътния камък на стената. Беше толкова строен, източен — дори когато не се движеше, изглеждаше така, сякаш пори въздуха. Елен никога не бе виждала толкова изискан велосипед. „Ще го пребоядисам в тъмнозелено, ще стане още по-красив“, мислеше си тя. Отдръпна се от прозореца раздражено. Какъв смисъл имаше да стои там и да го гледа, да трепти от възмущение. От седмица не правеше нищо друго. Такава прекрасна плячка! Непрекъснато мислеше за него, по двайсет пъти на ден се навеждаше през прозореца да му се любува. Но още не се бе осмелила да го вземе. „Скапвам се“, помисли тя тъжно. Когато беше малка, правеше каквото ѝ се прави, без капка колебание. Изтри четката в престилката си. Ето. Денят бе свършил. Утре ще започне друг ден, съвсем същият. Извади от чантата си парче кариран картон: 20 ноември 1934. Оцвети в сиво празното квадратче. Сиво, черно. Само два червени дни от началото на месеца.

Долу се позвъни. Елен слезе по стълбището. Едно момченце стоеше наред магазина и срамежливо гледеше бурканите с бонбони.

— Какво обичате? — попита Елен.

— Искам от това — каза момченцето и посочи едно шоколадово блокче.

Елен взе блокчето с щипката и го уви в крепирана хартия.

— Един франк.

Хвърли франка в чекмеджето на касата и през прозореца проследи с поглед момченцето, което вървеше по улицата, като отхапваше от шоколада си. Явно се прибираше вкъщи. Всички се прибираха вкъщи, беше тъжен час. Те също щяха да се приберат. Нощта се спускаше над захаросаните бадеми. Елен усещаше в устата си всекидневния вкус на изстинала мазнина.

Отвори вратата към двора — ръкохватката и калникът блестяха в сянката. Приблужи се. Каква ли наслада беше да седнеш на жълтото

седло и да хванеш ръкохватката с двете си ръце! Хвърли поглед на портиерната. През последните дни портиерката сякаш нарочно не излизаше никъде. „Аз обаче го искам, трябва ми“, каза Елен. Толкова гладък, толкова чистичък, толкова весел. Едновременно крехък и солиден с ажурните си колела и дебелите добродушни гуми. Прищипа с пръсти една от тънките спици, притисна с ръка защитната гума с цвят на тухла — бе твърда като камък, странно ти ставаше, като си помислиш, че е само една тънка мембрана, пълна с въздух. Елен се отдръпна. Колко горд и свободен изглеждаше. „Ще ходя където искам. Ще се прибирам късно вечерта. Кръгчето светлина ще ме води по тихите улици, ще чувам мекото еднообразно шумолене. Ще се грижа добре за него. Ще си имам масльонка като механиците и ще смазвам с масло вътрешностите му.“ Вдигна глава към прозорците на третия етаж. „Само да не се уплаши, да не го качи в апартамента си.“ Елен усещаше, че главата ѝ пламти, устните и пръстите ѝ трепереха от желание. „Веднага щом портиерката излезе...“

Звънчето в магазина отново иззвъня. Елен се втурна вътре.

— Пол! Как се сети! — каза тя радостно.

Той я прегърна и я целуна по бузата. Тя бързо отвърна на целувката му.

— Ще ми помогнеш да затворим магазина и ще се качим у нас. Искаш ли шоколад?

— Не по това време — каза Пол, отвори вратата и вдигна един от тежките буркани, подредени на тротоара. — Винаги се учудваш, че човек може да не иска шоколад! — добави той и се засмя. — Когато се запознахме, държеше на всяка цена да ме натъпчеш с шоколад.

— Това беше единственият начин да те съблазня — каза Елен.

— И без това те харесах — увери я Пол.

— Вярно, обичта ти винаги е била безкористна — усмихна се Елен. — Ще ме заведеш ли да вечеряме? Имам малко пари, каня те на ресторант.

— Не тази вечер — каза Пол. — Ще вечерям с един приятел.

— А! — каза Елен.

— Утре, ако искаш — предложи Пол.

Елен вдигна един буркан, без да отговори. Не бяха кой знае какъв празник вечерите с Пол, но все беше по-добре от семейната трапеза. И

точно тази вечер ѝ се искаше да излязат. Утре... е, добре! Значи, утре. Мълчаливо прибраха останалите буркани.

— Какво прави днес? — мило попита Пол.

— Работих. Какво друго да правя?

— Ще ми покажеш ли?

— Щом искаш — каза Елен.

Влязоха в стаята ѝ и Пол се приближи до масата.

— Страхотно е — каза той.

— Знаеш ли, Вердие рече, че три четвърти от продадените десени били мои — каза Елен. — Обаче ще видиш, че тази мръсница пак няма да ми увеличи заплатата.

Всеки път беше така — посрещаше Пол с удоволствие и след пет минути, прекарани заедно, ѝ ставаше скучно. Огледа го критично. Беше по-скоро хубаво момче с русата си грива и свежата луничава кожа. Но под упоритото чело очите бяха прекалено нежни. Черупката бе твърда, но прозрачна. През нея се забелязваше невинното мекотело, онова, което откриваше и у себе си.

— За какво мислиш? — попита Пол.

— Мисля си, че животът не е никак забавен — каза Елен.

— Но ти поне имаш късмет — възрази Пол. — Представи си, че трябваше да работиш по осем часа на ден в канцелария или в завод...

— По-добре да се самоубия — каза Елен и добави агресивно: — Питам се как успяваш да си винаги в добро настроение.

— Знаеш ли, работниците нямат време да се занимават с настроенията си — каза Пол малко сухо.

Тя го изгледа ядосано. Дразнеше я, когато започнеше да ѝ проглушава ушите с приказки за работническите добродетели.

— Знам, аз съм от дребната буржоазия, неведнъж си ме упреквал за това. И какво? Тъпо е да съдиш за хората по външните им белези. Излиза, че това, което мислим, това, което сме, не зависи от нас.

— Зависи много от социалното ни положение — каза Пол и се усмихна. — Точно защото си от дребната буржоазия, се възмущаваш от тази мисъл. Имаш нужда да си въобразяваш, че всичко, което ти се случва, е единствено по рода си, че ти самата си единствена по рода си.

— Убедена съм в това — увери го Елен.

— Всички дребни буржоа имат мания за оригиналност — каза Пол. — Не си дават сметка, че това е още един начин да си приличат.

— Развиваше идеята си със заинатен и самодоволен вид. — Работникът не го е грижа за оригиналността. Точно обратното — на мен ми е приятно да се чувствам същия като другарите ми.

— Първо, не си същият — каза тя. — Ти си печатар, имаш образование.

— Няма значение. Работникът си е работник.

— Значи, според теб — каза Елен — по света има хиляди момичета абсолютно същите като мен?

Пол се засмя невъзмутимо.

— Знаеш ли, казват, че на дървото няма две съвсем еднакви листа.

Елен нетърпеливо сви рамене.

— Но общо взето, можеш да ги сбъркаш?

— Общо взето, да — съгласи се Пол, като продължаваше да се смее.

— Хубаво — каза Елен и застана пред него с ръце на кръста. — Тогава защо твърдиш, че ме обичаш, мен, а не някоя друга?

— Като мен има хиляди на земята — обясни Пол. — И хиляди любовни истории като нашата. — Той прегърна Елен през раменете и весело я изгледа. — Всеки обича своята всяка.

— Но като цяло всеки и всяка могат да се заменят — каза Елен и се отдръпна. — Струва ми се, че когато обичаш истински някого, дори не ти хрумва да обичаш някой друг.

— Естествено — каза Пол. — Но и това се среща във всяка любов — човек иска само това, което има.

— А, сбъркваш ме — каза Елен и направи крачка към него. — Да или не, можеш ли да обичаш друга?

Пол се поколеба за миг. Ужасното с него бе, че всичко вземаше толкова на сериозно. Тя не искаше от него чак толкова добросъвестен отговор.

— В момента ми е трудно да си го представя. Но знам, че да, мога. Ти също би могла да обичаш друг.

— Никога не съм твърдяла обратното — каза Елен.

Пол леко поруменя. Но не защото се бе засегнал; само му стана неприятно, че тя е слязла толкова ниско и е поискала да го оскърби. Не знаеше, че понякога бе изпитвала желание да го удари, за да накърни наглата му скромност. Не се мислеше за нещо изключително, но не

смяташе и Елен за изключителна. Всички бяха съвсем обикновени и да обичаш някого, също беше нещо съвсем обикновено. Бе уверен, че тя го обича.

— Нищо интересно няма в такива въпроси — каза Пол. — Може би дори няма смисъл да се предполага, че нещата биха могли да са различни. Това, което е сигурно, е, че те обичам. — Той я потупа по гърба. — И ти го знаеш, малка никаквице.

— Само така казваш — възрази Елен.

— Не ставай идиотка — каза Пол.

Прегърна я и долепи устни до нейните. Бяха добри, почтени и свежи устни, които тя обичаше да усеща до своите. Елен затвори очи. Чувстваше се уютно с тези здрави ръце около себе си и с тази топлина в тялото си, и с тази нежност, която я обгръщаше. Отдръпна се с усмивка.

— Ами добре, ако наистина ме обичаш, направи нещо за мен — каза тя.

— Какво? — попита Пол.

— Отмени срещата с приятеля си и ме заведи на вечеря.

Пол помръкна.

— Не мога — каза той.

— По-добре кажи, че не искаш — каза Елен, обърна му гръб, извади гребен от чантата си и го прекара през разрошените си коси. — Сигурно е някой от партията.

— Не е — бързо каза Пол. — Бломар е, нали го знаеш...

— Аха, Бломар — каза Елен.

Тя навиг един кичур на пръста си. От всички другари, за които й говореше Пол, само с този искаше да се запознае.

— Добре тогава, не я отменяй. Вземи ме със себе си.

— Как не! — каза Пол.

— Защо? Срам ли те е от мен?

— Глупости — каза Пол. — Просто имаме сериозен разговор.

— За какво?

— Няма да ти е интересно.

— Напротив, интересно ще ми е.

Пол сви рамене. Изглеждаше нещастен. „Лошо се държа“, помисли Елен. Но какво пък? От толкова отдавна общуваше само със себе си, имаше нужда от нещо ново. Ако сама не се погрижеше за

интересите си, никой нямаше да го направи. Такова беше правилото — всеки предпочиташе себе си.

— След като ти казвам, че ще ми е интересно — каза тя. — Би могъл да ми обясниш.

— Добре де, знаеш, че съществуват много профсъюзни групи. Прекалено много, разпръскваме силите си. В Тулуза ще се проведе конгрес, на който ще се опитаме да се обединим. Бломар е делегат на една от групите. Искам да го убедя да гласува с нас.

— Аха — каза Елен. — Защо да го убеждаваш? Не сте ли от една банда?

— Преди той беше комунист, но излезе от партията — обясни Пол с упрек в гласа. — А сега отказва категорично да се присъедини към „Интернационала“. Искан да възстанови стария френски синдикализъм — профсъюзите да не се занимават с политика, да се ограничат до професионалната област. Само че в момента всичко се разиграва на политическия терен.

Щеше да продължи. По тези въпроси нямаше точна мярка — или не говореше изобщо, или говореше прекалено. Елен го прекъсна:

— Няма да ви преча да разговаряте — каза тя. — Къде ви е срещата?

— В „Пор Салю“. — Пол се поколеба. — Но не мога да те взема, нямаш работа там.

— Но след като искам да дойда — каза Елен кисело.

— Моля те — нежно каза Пол. — Недей да капризничиш. Утре вечер ще излезем заедно.

— Утре няма да ми е забавно — изрече Елен плачливо. — Твърдиш, че ме обичаш, а когато искам от теб нещо толкова малко...

— Странно е, че отказваш да разбереш — каза Пол леко раздражено.

— Много добре разбирам. Намекваш ми, че така не се прави. — Елен сви рамене. — Ами именно, когато обичаш, правиш неща, които не се правят.

— О, моля ти се, тези тъпотии ги има само по филмите — каза Пол.

Говореше със спокоен и решителен тон, който вбеси Елен.

— Това ли е последната ти дума? — попита тя. — Няма да ме вземеш?

Пол поклати глава полуусмихнат.

— Няма — отвърна той.

— Е, тогава, можеш да си тръгваш веднага. Не те задържам.

Приблужи се до вратата и я отвори.

— Елен! Не ставай глупава.

— Вземаш ли ме, или не?

— О, стига! — Той прекрачи прага. — До утре вечер.

— Ако съм тук! — извика тя гневно.

Наведе се над перилото. Звънчето на входа иззвъня и вратата се затвори. „Отиде си. Все му е тая, че аз стоя тук и се скапвам. Все му е тая, че съм му сърдита, вече дори не се сеца за мен.“ Седна на едно стъпало. Пол я обичаше, това беше сигурно, от три години я обичаше вярно, предано, горещо. Но тя не се чувстваше достатъчно свидна за него; не беше достатъчно свидна за никого. Кого го беше грижа за нея в този момент? Стоеше там, къпеше се в миризмата на мед и какао, която идваше от магазина; би могла да е на друго място, щеше да е съвсем същото. В детството си никога не беше нито тук, нито другаде — беше в прегръдките на Бог; той я обичаше с вечна любов и тя се чувстваше вечна като него; спотаена в полумрака, тя му даряваше всеки удар на сърцето си и най-малката ѝ въздишка придобиваше безкрайна важност, тъй като самият Бог я приемаше. Пол не проявяваше толкова внимание; а дори и да започнеше да проявява, той не беше Бог. Елен се изправи. „Нямам нужда от никого. Аз съществувам, аз, Елен. Нима това не е достатъчно?“

Качи се в стаята си и се приближи до огледалото. „Очите ми, лицето ми — помисли и почувства да я обзема лека екзалтация. — Аз. Само аз съм аз.“ Рядко ѝ се случваше да изтръгне от себе си тези краткотрайни искри. Колкото и да докосваше ръката си, все едно че е чужда, човек веднага се озоваваше наред една безнадеждна близост. Елен се хвърли на дивана. Радостта ѝ вече се бе задъхала. Нямахше никой срещу нея; цялата бе затворена в себе си; можеше колкото си иска да твърди, че се обича, тази обич беше само едно малко туптене вътре в черупката ѝ; а това отегчение, тази блудкава миризма на пресечено мляко, бе плътта, от която бе направена, слузеста и увиснала плът, по която пробягваха дребни тръпки. Също като скарида; скаридата сигурно се чувства точно по този начин; мислите ми са като нейните трепкащи ресни; изглеждат така, сякаш са се запътили

нанякъде, а после се свиват, после отново тръгват, после се отпускат. Елен скочи на крака. Не е възможно — трябва да има нещо. Как правят другите хора? Те несъмнено са по-завършени стриди от мен, дори не си представят, че отвъд черупката им може да има нещо друго.

— Госпожица Бертран?

Елен се наведе над перилото.

— Да?

— Излизам за малко. Може ли да оставя бележка да се обръщат към вас?

— Да, разбира се — отвърна Елен. — Колко време ще отсъствате?

— Към половин час — каза портиерката. — Много благодаря.

— Няма защо — каза Елен.

Изчака един миг и се затича надолу по стълбите. Сърцето ѝ лудо биеше. Сега или никога; по-добър случай нямаше да ѝ се представи. Отвори вратата на двора и се плъзна покрай стената. На тъмната фасада просветваха прозорци, застрашителни като погледи. Ами ако някой я видеше, ако срещнеше родителите си или някой наемател? Замръзна на място; ръцете ѝ овлажняха, краката ѝ се разтрепериха. „Толкова ли съм страхлива?“ Искаше го онова колело. Струваше ѝ се, че това е всичко, което ѝ е отредено на земята, и че ако не успее да го получи, за нея няма да има никаква надежда.

„Искам го.“ Сграбчи ръкохватката. Колко беше леко! Отново спря — хлебарят щеше да я види, че минава, месарят също, целият квартал я познаваше, направо можеше да остави лист хартия с текст: „Аз взех велосипеда“. „Толкова по-зле!“, каза тя и стисна зъби. Тръгна към портата, като буташе колелото. Сега трепереше толкова силно, че щеше да е неспособна да се задържи на седлото. „Това е нелепо“, повтаряше си отчаяно. След час в къщата щеше да настъпи истински метеж. „Ще ме издадат, ще ми го вземат.“ Огледа се разтревожено. Вече не би изтърпяла да се раздели с него, то беше нейно притежание, нейният мил и послушен домашен любимец, скъпото ѝ дете. „Да избягам с него, никога да не се върна.“ Прекара ръка по потното си чело. „Има един начин, един-единствен.“

Върна велосипеда на мястото му и прекоси двора, тичайки. Толкова по-зле за самолюбието ми; в края на краищата не сме истински скарани. Полетя като стрела по улица „Сен Жак“ и спря пред

вратата на ресторанта. Лицето ѝ пламтеше; някаква мъгла я отделяше от света, погледът ѝ бе останал там, втренчен в бляскавия никел. „Ако откаже, скъсвам с него и никога повече няма да го виждам.“ Бутна вратата; наред помещението, върху теракотените плочки бумтеше печка; клиенти седяха край покритите с мушама маси. Но Пол не се виждаше никъде.

— Какво ще обичате? — попита собственикът.

Синята му престилка беше издута от заплашително щръкнал корем.

— Търся някого — прошепна Елен.

Очите ѝ се спряха на самотния мъж, седнал на една от масите в дъното; той не ядеше, а сякаш чакаше някого с разтворена пред себе си книга. Отправи се към него. Той я погледна въпросително; не беше съвсем млад мъж, трябва да имаше поне трийсет години. Очите му не гледаха враждебно.

— Да се казвате случайно Бломар? — попита тя.

Той се усмихна.

— Да, така се казвам.

— Знаете ли дали Пол ще дойде скоро?

— Пол Перие? Очаквам го всеки момент.

Продължаваше да се усмихва; странна сдържана усмивка; не можеше да се разбере дали е любезна, или иронична. Тя се поколеба.

— Искам да го помоля за една услуга. — Погледна Бломар неспокойно. — Спешно е.

— Дали случайно не мога да ви я окажа вместо него?

Сърцето на Елен подскочи в гърдите ѝ. Щеше да е още по-добре от Пол; никой в квартала не познаваше този човек. Изгледа го внимателно. Доколко можеше да му се довери?

— Или няма да мога? — подзе той.

— Не знам — каза Елен. — Стига да искате... — Сигурно изглеждаше глупаво, така както пристъпваше от крак на крак. — Ами ето, не искам да се прибирам сега вкъщи, защото родителите ми ще ме накарат да вечерям с тях, а на мен ми е скучно. Но имам едно колело в двора и трябва незабавно... Дали не можете да ми го изкарате? На две крачки от тук е.

Погледна стенния часовник. Седем и трийсет и пет. Портиерката бе излязла преди двацет минути.

— С удоволствие — каза Бломар. — Но ако някой ме види да ви вземам колелото, какво ще си помисли?

— Тогава ще ме извикате и ще кажа, че аз съм ви изпратила.

Погледна го умолително. Бломар стана.

— На улица „Сен Жак“, номер 20 е. В двора, светлосиньо колело. Впрочем то е единствено. Но побързайте, предпочитам все пак да не ви виждат.

— Веднага ще ви го докарам — каза Бломар.

Тя се отпусна на дървената пейка. Дали ще стигне навреме? Ако го хванат... По-добре да не мисли за това. За нищо да не мисли, само така може да се действа. Като порасне, човек започва прекалено много да мисли.

— Какво правиш тук? — попита Пол.

Беше се появил внезапно и гледаше Елен с оскърбен вид; беше се зачервил от яд.

— Чакам другаря ти — отвърна Елен. — Той е мило момче. Явно не го отвращавам толкова.

— Къде е той? — попита Пол.

— Изпратих го да ми купи нещо.

— Не си малко нахална — каза Пол по-меко и седна. — Е, остани тогава, след като си вече тук. Но няма да ти е забавно.

— Чудесно си се забавлявам — заяви Елен, загледана в мътното стъкло на вратата.

Седем минути. Вече трябваше да се е върнал.

— Какво ще хапнеш? — попита Пол.

— Не знам — каза Елен. — Не съм гладна.

Щеше да е тъпо, ако му се случи нещо заради нея. Беше симпатичен с дебелия си поло, с гъстите черни коси, силния врат и тънката талия; нямаше вид на работник, нито на буржоа, нито на някой от Латинския квартал. Елен потръпна. Той стоеше на вратата и се усмихваше.

— Колелото ви е там — обяви той. — Веднага ли ще си го вземете, или да го вкарам вътре?

— О, много ви благодаря! — каза Елен.

Изпитваше желание да му се хвърли на врата. Велосипедът ми си е наистина мой; след малко ще го подкарам по улиците, ще прекося

целия Париж; сигурна съм, че върви добре. Струваше й се, че целият ѝ живот се е преобразил.

— Вкарайте го вътре, ако обичате.

— Колелото ти ли? — обади се Пол. — Каква е тази история? — Той погледна хубавия нежносин велосипед, който Бломар подпираше до стената. — Твой ли е? Откога?

Елен се усмихна, без да отговори. Пол се обърна към Бломар.

— Твое ли е колелото?

— Не, нейно е — отвърна Бломар. — Тя ме помоли да ѝ го докарам.

Той погледна към Елен неуверено.

— Ама че история! — каза Пол и хвана Елен за рамото. — Хей, би могла сама да си вършиш мръсната работа, вместо другите да рискуват заради теб. Представяш ли си, ако го бяха пипнали!

Бломар се разсмя.

— Ха така, хубаво ме преметна — каза той гузно.

Смехът му беше млад и симпатичен, но в очите му, в угълчетата на устата му имаше някаква резервираност, която Елен не успяваше да дешифрира.

— Моля да ме извините — каза Елен. — Но не можех да отида аз, всички портиерки в квартала щяха да ме разпознаят.

— Естествено — каза Бломар, седна и подаде менюто на Елен. — Какво ще вземете? Сигурно сте огладнели от вълнение.

— Ще взема пастет и бифтек с пържени картофи — каза Елен.

— И за мен същото — каза Бломар на собственика, който се бе приближил до тях. — И бутилка червено.

— И за мен пастет и бифтек — начумерено повтори Пол и каза: — Тъпа история. — След което добави рязко: — Ще го върна.

И стана от мястото си. Очите на Елен се изпълниха със сълзи. Пол беше по-силен от нея и бе голям инат.

— Ако го направиш — каза тя със стиснати зъби, — ще вървя след теб по улицата и ще крещя. Ще видиш какъв скандал ще вдигна. Само се опитай да го върнеш...

— Виж — каза Бломар и погледна Пол, опитвайки се да го укроти. — След като си дадох толкова труд с това колело, остави ѝ го!

Пол се поколеба.

— Но това е идиотско, веднага ще я заподозрат.

— Не ми пука — каза Елен. — Няма да имат никакво доказателство.

— Къде ще го криеш?

— Защо не у вас? — попита Елен.

— А, не — каза Пол. — Не искам да се замесвам в това.

— Би могло у дома — обади се Бломар.

— О, би било добре — каза Елен. — Ще мога ли да го пребоядисам у вас? Няма ли да ви преча?

— Ни най-малко — каза Бломар. — В какъв цвят ще го боядисате?

— В тъмnozелено — отвърна Елен. — Не мислите ли, че ще е красиво?

— Тъмnozелено? — каза Бломар. — Добре звучи.

— Тези шегички вършеха работа, когато беше малка — каза Пол. — Но сега е наистина гадно. Постави се за миг на мястото на нещастната женица, която няма да си намери колелото.

— Именно — каза Елен. — Тази мисъл ме очарова. Нещастната женица! Че това е едно ужасно рижо женище, покрито с кожи и с апартамент, пълен с килими. Освен това тя изобщо не го използва колелото, вече седмица е в двора.

— Ти би откраднала от всеки, изобщо не ти пука — упрекна я Пол.

— Не е вярно — каза Елен и сви рамене. — Не разбирам защо ми надуваш главата с тия глупости. Защо защитаващ частната собственост, нали си комунист!

— Това няма нищо общо — възрази Пол. — Говориш като буржоата, които си въобразяват, че човек става комунист, за да бърка в джоба на съседа.

— Не виждам никаква причина да не крада от мръсни богаташи — каза Елен.

Обърна се към Бломар с надеждата да открие в погледа му съучастничество.

— Аз лично също не бих го направил — каза той.

Имаше все така любезен и леко ироничен вид. „Все едно съм на четири години“, помисли Елен и се ядоса.

— Така ли? Защо? — попита тя разочаровано.

— От това няма полза — каза Бломар.

— Как така? — каза Елен. — За мен има полза! Сега колелото е мое.

— Да, разбира се.

Бломар се усмихваше. Усмивката му не беше прозрачна като тази на Пол. Елен объркано го погледна.

— Тогава защо ме упрекувате?

— Съвсем не ви упреквам — възпитано отвърна Бломар.

— Казахте, че не бихте го направили — сопна му се Елен.

Той неопределено махна с ръка.

— О, винаги ми е неприятно да върша нещо, от което имам полза.

Говореше със сериозния тон, който толкова я дразнеше у Пол. Само че неговите думи не звучаха кухо. Бе напуснал дома си на двайсет години нарочно, за да не притежава нищо. Сигурно бе имал причини.

— Но човек винаги се стреми да има полза — каза Елен. — И намирам, че съм права — додаде тя назидателно. — В края на краищата човек има само себе си.

— Ти имаш само себе си — обади се Пол.

— Защото съм дребна буржоазка, знам — прекъсна го Елен и му се озъби.

— Да, говорите за полза — каза Бломар, — само че зависи какво разбираме под това.

— Какво искате да кажете? — попита Елен.

Той говореше неохотно, през зъби; очевидно я вземаше за дете и не искаше да слиза до нивото ѝ.

— Малките ни лични желания не ми изглеждат интересни — каза Бломар. — Не виждам за какво ни е да ги задоволяваме.

— Моите ме интересуват — възрази Елен.

Продължаваше да се дразни. В известен смисъл ѝ харесваше да говори с него, той като че ли криеше в себе си някакви тайни резерви. И ѝ беше приятно да мисли, че той подбира изреченията си специално за нея, приятно ѝ бе да усеща върху себе си блестящия му поглед. Само че колко самоуверен изглеждаше! Това будеше у нея желание да му противоречи.

— Намирам, че човек трябва да притежава повече гордост — каза Бломар.

— Повече гордост ли? — учуди се Елен.

— Да — потвърди Бломар.

Елен не разбираше добре какво точно иска да каже той, но думите му й прозвучаха като оскърбление. Общо взето, излизаше, че той проявява снизходителност по отношение на кражбата, обаче я намира за детинщина. И гледа Елен от висотата на своята мъжка зрелост.

— В такъв случай, ако човек не се интересува от това, което желае, питам се какво остава — каза тя с агресивен тон.

— Много неща — отвърна Бломар мило.

Имаше нещо братско в гласа му. Дали съществуваха хора, на които говореше с този глас? Жена може би? Странно й ставаше, като си помислеше, че той има цял живот зад себе си, около себе си.

— Например? — каза тя.

— Дълго е за обяснение — каза Бломар весело. — Сама ще го откриете, ако наистина не знаете.

Гневът отново нахлу в бузите на Елен. Той определено не искаше да си даде труд да разговаря с нея. Обиждаше я открито и се правеше, че не го забелязва.

— А, знам! Трябва да съм загрижена за щастието на човечеството. — Тя погледна Пол и се изсмя. — Работниците имат чувство за солидарност.

— Точно така — каза Пол.

— Много по-просто би било, ако всеки се занимаваше със себе си. Аз лично се оправям в живота. Съседът да му мисли.

— Според мен вие сте си родена оправена — каза Бломар.

Елен усети буца в гърлото си. Нямахше смисъл да й се усмихва толкова и накрая да започне да й се подиграва.

— Тя не е толкова лоша на колкото се прави — засмя се Пол. — Не може да види някой нещастник, без да си продаде ризата от гърба, за да му помогне.

Излишно й се притичваше на помощ, беше достатъчно голяма. И освен това нямахше нищо против да скандализира Бломар.

— Естествено, не ми е приятно, когато някой страда пред очите ми — каза Елен и хвърли на Бломар предизвикателен поглед. — Само че разбирате ли, може би съм чудовище, но за хората, които не познавам, ама хич не ме е грижа.

— В това няма нищо чудовищно, напротив, много разпространена реакция — каза Бломар.

Гласът му беше безразличен. Елен хвана чашата с вино; искаше ѝ се да му я плисне в лицето. Лесно му беше да я прави за смях, той, който прекарваше времето си в дискусии и събрания. „Това само би го разсмяло още повече.“ Изпи чашата си до дъно и я остави на масата.

— Във всеки случай, това е по-добре, отколкото да се правиш на важен, все едно че си хванал за пеша съдбата на човечеството — обяви тя завалено.

— Със сигурност — каза Бломар.

Смееше се. Дори не се опитваше да прикрива презрението си.

— Сигурна съм, че човечеството не го е еня за приказките ви.

Вече не можеше да се спре. Не знаеше защо е започнала да говори толкова яростно, но не можеше да върне думите си назад. Гневът ѝ се увеличаваше след всяка реплика. А Бломар все се смееше. Тя стана и взе мантото си.

— Забавлявайте се без мен — каза.

Хвана колелото си, премина през вратата на ресторанта и скочи на седалката. Мъжете зад гърба ѝ продължаваха да се смеят. На Пол може и да му беше малко неприятно, но Бломар със сигурност намираще случката за смешна. Очите на Елен се изпълниха със сълзи на ярост. Тези дървени философи! Сега си говореха между мъже, а тя не беше нищо повече от повърхностно и капризно момиченце. Потръпна; дъждецът проникваше през тънкото ѝ манто, не беше приятно да караш колело в такова студено време. „Защо се държах като глупачка? За нищо не ме бива.“ Натисна спирачката и подпря колелото до тротоара. Може би не беше разумно да го оставя тук. Толкова позле. В края на краищата това беше само едно колело и нищо повече. Бутна вратата на едно голямо осветено кафене и се облегна на бара. „Един ром.“ Ромът изгори гърлото ѝ. Всъщност Пол я бе изкарал от равновесие. Ако само можеше да не беше идвал. Дали всъщност се интересуваше от другите хора? Истински? От всички тези хора: мъже, жени, млади, стари. Те се смееха, пиеха, шумяха. Какво намира в тях? Какво повече от мен притежават? Аз си се знам наизуст, нищо особено не съм; но и те не струват повече. Ще го откриете сама. Как не, нищо няма да открия. Кое е интересно? Кое си заслужава усилието?

Велосипедът си стоеше на мястото до тротоара — послушен, предан. Елен хвана ръкохватката намусено. Цяла нощ ли ще трябва да го влачи насам-натам? Нямаше желание да го яхне, по-лесно мислеше, като ходеше. „На кого служи аз?“ Във всеки случай ѝ бе трудно да се съсредоточи — мислите ѝ се разбягваха във всички посоки. „Трябва ми още един ром.“ Влезе в кафене „Биар“. „Двоен ром.“ Сервитьорът бършеше барплота с парцал. Тази тъжна светлина; и дъждецът навън. И аз. Тук съм. Защо точно тук? Аз. Кой? Някой казва „аз“. А един ден това присъствие няма да бъде усещано от никого. Опря ръка на плота. Не е възможно. Винаги съм била тук, винаги ще остана тук, вечно. Загледа се в краката си, бяха като вкопани в пода. Как изобщо щеше да помръдне? За да отиде къде?

Озова се на улицата. С отвращение се взря в колелото — беше точно където го бе оставила, като търпеливо и досадно куче. Отдалечи се, повдигаше ѝ се; по-добре ръцете ѝ да са свободни, достатъчно работа вършеха краката ѝ — налагаше се да ги поставя един пред друг, не беше толкова лесно, колкото изглеждаше. Направи няколко крачки. „Няма смисъл“, каза си. Подпря се на едно дърво. Дънерът бе покрит с течна мъгла, ледени капки падаха от голите клони; Елен усещаше как студът разцепва всяка фибра на тялото ѝ. Отново тръгна. „Няма смисъл“, повтори. Тъй или инак, оставаше на едно и също място, като в кошмарите. Напред, назад; без цел.

„Той би знаел какво да ми каже.“ Мургавото му лице, небрежният и сериозен глас. Неговото присъствие на земята не изглеждаше нелепо; то сякаш имаше своите основания. „Ако можеш да поговоря с него, без Пол.“ Изведнъж в кучешкия студ запращя пламъче — трябваше просто да му пише. Целта. Ето я целта. Времето отново се зае да изтича, осезаемо, топло. Елен се спъна в ръба на тротоара и се разсмя.

III

Чука се. Вратата полека са отваря.

— Имаш ли нужда от нещо?

Той поклаща глава.

— Не, благодаря.

Нужда от какво? Защо? Там тези думи несъмнено все още имат смисъл. От другата страна на вратата има една стая; цяла една къща; улица; град. И хора, други хора, които спят или бодърстват.

— Къде отиде Лоран? Да спи ли?

— Да. Ще дойде да те види в шест часа. — Мадлен се приближава до леглото. — Тя още ли спи?

— Не е спирала да спи.

— Не забравяй — казва Мадлен, — аз съм отгатак с Дениз.

Затваря вратата. На леглото — леко помръдване.

— Колко е часът?

Думите са прошепнати съвсем тихичко, с детски глас. Той се навежда, докосва ръката, която почива върху чаршафа.

— Два часът, миличко.

Тя отваря очи.

— Спала съм.

За миг се вслушва внимателно, не навън, навътре в себе си се вслушва.

— Винаги ли вдигат такъв шум там горе? Чуваш ли ги?

Той не ги чува; жадно се свежда над тази агония, но не може да я сподели.

— Бих искала да млъкнат.

— Ще отида да им кажа. Ти заспивай.

— Да. — Синият поглед потрепва. — Пол — казва тя, — къде е Пол?

— Спасен е. Утре вечер ще е прекосил линията. Ще мине оттук, преди да тръгне.

Тя затваря очи; думите не са преминали през съня ѝ. Тежкия сън, в който шуми тъмночервена кръв и който аз не мога да сънувам. Не. Не заспивай. Събуди се истински, събуди се завинаги. Тя отново отвори очи, разтвори устни, отново беше до мен, а аз не успях да я опазя. Трябваше да проникна насила до сърцето ѝ, да разкъсам мъглата и да я принудя да ме изслуша, да я помоля — остани жива, върни се. Върни се; едва вчера беше толкова лесно. С ръце на волана ти гледаше небето и казваше: каква красива нощ. Прекалено красива нощ, толкова мека. Усмиваше се — ще се върна. Вече никога няма да видя усмивката ѝ. Човек би казал, че устната ѝ е станала твърде къса, разкрива зъбите ѝ и стиснатите ѝ ноздри; в живата ѝ плът вече се оформя труп. Трябва да затворя очи, да забравя тази смъртна маска; утре ще виждам само нея, няма да виждам нищо друго. „Ще се върна.“ Трябваше да те прегърна и да не те пускам; не заминавай; обичам те, остани с мен. Ти чу тези думи в мълчанието ми; и замина; трябваше да ги изкрещя. Обичам те. Сега говоря, а ти вече не ме чуваш. Слушаше ме толкова страстно — а аз мълчах. Никога ли няма да се върнем назад, в койкой живот? Тя е тук, толкова близко, толкова е млада в светлата си блуза, млада като надеждите на това триумфално лято. Носеше плисирана пола на червени и зелени квадрати, бяла риза и на талията широк колан от червена кожа; бретонът закриваше челото ѝ, правите ѝ коси се спускаха от двете страни на лицето ѝ. Когато внезапно застана в рамката на вратата, всички погледи се обърнаха към нея; нямаше вид на жена на работник, а как самоуверено прекосяваше халето; присъствието ѝ не изглеждаше неуместно; сигурно заради небрежния ѝ тоалет, заради жестовете ѝ, заради цялата ѝ личност. Приблужи се до мен с плах и същевременно агресивен вид и рязко ми подаде един пакет.

— Донесох ви нещо за ядене.

Взех пакета, огромен колет, увит в кафява хартия и несръчно завързан.

— Много мило.

Гледах я, изпълнен с колебание; тя непохватно пристъпваше от крак на крак. Бях смутен — смутен, задето не бях отговорил на писмата ѝ и главно задето ги бях получил.

— Е — каза тя нетърпеливо, — дори не го отваряте?

Сигурно си въобразяваше, че сме постили през двата дни на доброволно затворничество, беше опразнила сладкарницата, избирайки измежду сладкишите онези, които ѝ се бяха сторили най-яки, най-мъжки: хлебчета с мед, блокчета шоколад, дебели бисквити; не се бе сдържала и бе пъхнала вътре и някой и друг карамел „му“, захаросан банан, шоколадова скаличка. Подуши сладкишите с лакома усмивка.

— Бързо ги раздайте на приятелите си. Сигурно сте гладни.

Погледът ми обиколи халето и срещна шест чифта развеселени очи. „Кой иска десерт?“, извиках. Раздадох масленките, кутиите с фурми, карамелизираните и захаросаните бонбони и ухапах едно медено хлебче.

— Вие нищо ли няма да си вземете?

— Не, всичко е за вас — каза тя.

Очите ѝ блестяха и внимателно следяха движението на челюстите ми; имах чувството, че усеща в собствената си уста сладката каша, която се размазваше по небцето ми. Все повече се притеснявах — погледът ѝ придирчиво изследваше лицето ми, регистрираше формата на веждите ми, точния нюанс на косите ми; никой дотогава не се бе взирал в мен така. Всъщност Мадлен не ме гледаше, тя не гледаше нищо; нещата бяха там, около нея, объркани и смътно плашещи, тя по-скоро се опитваше да не ги забелязва. Марсел ме оглеждаше понякога, но се задоволяваше да констатира чертите ми с покрусена безпристрастност. Докато погледите на Елен питаха, претегляха, търсеха сметка. Кой си позволява да стои тук, срещу мен? Мълчаливо сдъвках голям зальк от меденото хлебче, после казах:

— Пуснаха ли ви?

Тя сви рамене.

— Явно.

— Имат нареждане да пускат само майките и съпругите.

Тя се усмихна леко предизвикателно.

— Казах, че идвам при годеника си.

— Перие е в съседното хале — изрекох бързо.

— Обаче дадох вашето име — каза тя. — Мисля дори, че точно затова не ме изгониха.

Трябва да съм изглеждал раздразнен, защото тя попита:

— Неприятно ли ви е?

— Малко. Аз се разпоредих, не бих искал да се ползвам с привилегии.

Тя седна на една табуретка и кръстоса крака; хубави загорели крака. Носеше римски сандали и бели къси чорапи.

— И защо не? — каза тя.

— Вижте, ако непременно искате да говорим, да си определим среща. Стачката няма още дълго да продължи. Но не трябва да стоите тук.

— Е, не, идвам отдалече — каза тя. — Оставам. Така ще бъдете принуден да ми отговаряте.

Усмигнах се. Писмата ѝ не ми бяха харесали; писма на отегчено момиченце. Но сигурно струваше повече от това — в очите ѝ, в челото ѝ, в скулите ѝ прозираше ярост на диво животно, а на устните ѝ трептяха хиляди сладки обещания; харесвах това лице. Хвърлих поглед на другарите — те не ни обръщаха внимание. Някои играеха на карти върху една мраморна плоча; други се бяха излегнали на земята и пушеха; Портал топлеше на газена лампа паницата, донесена от жена му, Лоран пишеше писмо. Ако не беше декорът от работните ни дни, човек би казал, че се намира в някакъв работнически клуб. Учудваща бе гледката на тези свободно разгърнали се индивидуалности на място, където преди се е изпълнявала трудна колективна задача. Оловото се бе втвърдило в тигела, пламъкът бе угаснал, печатарските знаци по клавиатурата приличаха на неясни петна, оловните букви бяха станали толкова неразпознаваеми, колкото ако не знаехме да четем. Само ние единствени съществувахме, без да ни е грижа за тези нечовешки неща. Бяхме изцяло заети със себе си. Бяхме свободни и усещахме силата си. Не се подчинявахме на никаква заповед и не бяхме възложили никому да действа вместо нас. Стачката бе избликнала спонтанно, без натиск от страна на партиите, без политическа цел, от самото сърце на тружениците, от техните нужди, от техните надежди. Чувствах се щастлив. Години наред търпеливо се бях борил, за да стигна дотук — до утвърждаването на тази ведра солидарност, по силата на която всеки черпеше от другите уменията да наложи собствената си воля, без да накърнява свободата на никого и оставайки отговорен за действията си.

Кракът ѝ нетърпеливо се поклащаше; върхът на сандала ѝ докосна ръката ми.

— Май сте бесен.

— Аз ли? Че защо?

— Нищо не казвате.

— Оглеждах се. Стачките жънат голям успех. Само си помислете — в този момент из цяла Франция една и съща сцена се разиграва в хиляди заводи и работилници.

Сините очи под бретона, който подчертаваше упорития ѝ вид, потъмняха от гняв.

— Защо ми се подигравате?

— Аз да ви се подигравам?

— Не съм извървяла целия този път, за да ми говорите за стачката си.

Очите ѝ дръзко обхождаха лицето ми, ровеха във всяка бръчка, във всяка гънка на челото ми; но в твърде нежната уста, по която несръчно прекарваше езика си, нямаше дързост.

— Защо не отговаряте на писмата ми?

— Отговорих ви.

— Веднъж. Бележка от четири реда.

— Нямах какво повече да кажа.

Тя ме изгледа така, сякаш изпитваше желание да ме набие.

— Толкова ли е лошо, когато срещнете човек, който може да ви бъде полезен, да пожелаете да го видите отново?

Твърдо бях решил да не я насърчавам, нямах време за губене с нея; но я намирах за очарователна със сериозното и разстроено лице. Прилив на кръв затопли бузите ѝ.

— Да, разбира се, все едно ви е, че се чувствам зле в кожата си и не знам какво да правя със себе си.

— Нормално е да ми е все едно. Не ви познавам.

— Но сега ме познавате.

Тя насърчително ми се усмихна.

— Чуйте — казах, — много добре ви разбирам. Вие сте във възрастта, когато човек сучае и всяко развлечение е добре дошло. При мен е различно. Имам прекалено много работа. Нямам време да се занимавам с вас.

— Време... — Кракът ѝ се люлееше все така нетърпеливо. — При добро желание винаги се намира време.

— Да кажем, че нямам желание.

Тя замръзна, сякаш за да позволи на думите по-добре да влязат в нея, после наведе глава.

— Не съм ли ви симпатична?

Въпросът прозвуча толкова искрено, че се обърка. В начина ѝ да посреща, без да се колебае, и най-жестоките отговори имаше смелост, която заслужаваше уважение. Това бе първото, което ме порази у теб, този непоколебим вкус към искреността.

— Много сте симпатична. Но знаете ли, правите си илюзии за това, което бих могъл да сторя за вас. Нямам на какво да ви науча. Освен ако не се интересувате от профсъюзна дейност.

Тя сви рамене.

— И сама мога да видя дали ще ми послужите за нещо.

Трудно бе да се изтръгна от упоритите ѝ малки нокти.

— Не, да оставим това. Ако започна да се виждам с всички хора, които намирам за симпатични, няма да ми стигне животът.

— Толкова ли много познавате? Имате късмет. — Тя въздъхна. — Аз не познавам нито един.

— Първо, имате Перие...

В очите ѝ отново се разгоря черният пламък.

— А! Значи, заради Пол. Успокойте се, изобщо нямам намерение да се влюбвам във вас.

— Не съм си го и помислял — казах.

Не бях чак толкова успокоен. Тя ми изглеждаше напълно в настроение за любовни приключения и явно би ѝ се сторило пошло да обича годеника си.

— Само че — подхвана тя — с Пол се мъкнем заедно от години. Познаваме си и кътните зъби. Бих искала да чуя и друго мнение.

— Обичате да четете. Една хубава книга ще ви разнообрази.

Тя ядно сви рамене.

— Чета, разбира се. Но не е същото. — Изрита с пета крака на табуретката и додаде: — Вижда се, че не знаете какво е да стоиш от сутрин до вечер сам в своя си ъгъл.

— Това положително ще се промени — казах. — Спокоен съм за вас. — Направих една крачка, за да се отдалеча от нея. — Ще ме извините, но ме чака работа.

— Работа ли? Нали стачкувате?

— Именно, пиша статия за стачката.

— Покажете ми я.

— Не е готова. А и няма да ви е интересно.

— Обяснете ми — каза тя. — Не сте ли комунист?

— Не съм.

— С какво се различавате от тях?

— Комунистите гледат на хората като на пионки върху шахматна дъска. Важното е да спечели партията. Самите пионки са без значение.

Тя се огледа надменно.

— А пък вие намирате, че са от значение? Това сигурно е единственото забавно нещо в политиката — да усещаш конците в ръката си и да ги теглиш.

— Не знаете за какво говорите — казах.

Беше нещастен случай. Няма да напусках партията за това. Дължиш ѝ себе си, момчето ми. Ще отмъстим за него. Два юмука, един мозък — това е толкова малко; остават толкова глави и толкова мозъци. Почуках в нощта и Марсел отвори вратата — единственият му брат бе мъртъв. Да ме убият, да ме заровят в земята. Опасен като дървото на завоя на пътя, като зареден револвер, като войната, като чумата. Скрийте ми, заличете ме. Само че аз живея. Поне вече няма да действам, никога.

— Но когато организирате стачки, не дърпате ли конците?

— Те са се организирали без мен — отвърнах.

След като напуснах партията, прекарах две години в летаргия. После лека-полека отново навлязох в профсъюзния живот. Тази работа ми се струваше законна, защото нямаше нищо общо с политиката; беше по мярката на човека. Не ми се налагаше да избирам заради другите. Нищо не решавах, всеки профсъюзен член разпознаваше собствената си воля в колективната воля. Не упражнявах никакво въздействие върху групата, към която принадлежах — задоволявах се да бъда инструментът, чрез който тя съществуваше. В мен нейните неопределени стремежи се подреждаха в свързани мисли, разпилените ѝ желаня придобиваха осезаема форма, заемаха гласа ми, за да се изразят високо и ясно. Но това беше всичко. Нищо неочаквано, нищо безпричинно не се случваше в живота на хората от групата по моя инициатива, нищо, което да не е произлязло от самите тях. Само че няхах желание да обяснявам всичко това на Елен. Подадох ѝ ръка.

— Довиждане. Вървете си мирно и кротко.

— А ако не искам да си тръгна?

— Не мога да ви накарам насила.

Седнах пред мраморната плоча, върху която бях подредил листовите си. Тя се поколеба за миг, после се приближи до мен и каза тъжно:

— Ами тогава довиждане.

— Довиждане.

Добре се бях справил, истински се гордеех с неподкупното си благородумие. Сляп, за пореден път. Отблъсквах те съзнателно, смятах, че те отблъсквам — но не те ли привличаха именно този глас, това лице, това минало, не ми ли придаваше този отказ ново очарование? „С нищо не съм я предизвикал.“ Мадлен свиваше рамене. Права беше, носех отговорност. Отговорност за нежността и твърдостта на погледа ми, на миналото ми, на живота ми, на съществуването ми. Бях там, пред теб. И понеже бях там, ти ме бе срещнала, без причина, без да си го искала — от онзи момент нататък можеше да избираш да се доближиш или да избягаш, но не можеше да попречиш на това, че съществувам. Една нелепа принуда тегнеше над твоето съществуване и тази принуда бях аз. Смятах, че правя от живота си това, което бях решил да направя, чувствах се свободен и безупречен. Мислех си, че е достатъчно да кажа „не“. Не, няма вече да се виждам с вас. Не, няма да въвличам другарите си в политическа борба. Не, няма да настояваме за намеса.

— Обаче е вярно това, в което те упрекват — каза Марсел. — Да не правиш политика, е пак политика.

— Ти по-добре мълчи — каза Дениз. — Ти дори не гласуваш.

Поднасяше ни кафе в голямото празно ателие. За да избегнем описа, предишния ден тайничко бяхме изнесли ценните мебели, тапицериите и малкото платна, които Марсел все още притежаваше.

— Да не гласуваш, е толкова абсурдно, колкото и да гласуваш — каза Марсел. — Само дето е по-лесно.

— Според мен това възражение е най-обикновен софизъм — казах аз. — Би трябвало да ми докажете, че политиката играе някаква първенстваща роля, че човекът е политическо животно и че нагласата му е политическа, каквото и да си мисли. Не съм на това мнение. Политиката е изкуството да въздействаш върху външните,

неорганизираните хора. В деня, когато цялото човечество се организира, няма да има нужда от политика.

— Добре говориш — каза Марсел. — Речта си ли изпробваш върху нас?

Мисля, че го забавлявах повече от всички други. Да претендираш, че няма да се забъркаш в универсалната нелепост на действителността, беше нелепост, каквато не бе срещал у никого. Готовността, с която Дениз попадеше във всички капани, му се струваше не толкова смехотворна, колкото моите усилия да ги избягвам. Той лично приемаше с безразличие възможността да се оваля в земната кал — въпросът бе другаде.

Усмяхнах му се беззлобно. От осем години насам не се бях чувствал толкова щастлив. В аления блясък на 14 юли поздравявах собствения си триумф — триумфа на моя живот, на идеите ми.

— Не искаш ли да се поразходим към Бастилията?

— С това небе? — Погледна към ослепително синьото небе. — Не. Ще поспя малко.

Той живееше почти само нощем. През по-голямата част от деня спеше.

— А вие? — обърнах се към Дениз. — Ще дойдете ли?

Тя унило се взираше във вратата, през която Марсел току-що бе излязъл.

— Не ми се ще. — Погледна ме. — Като си помисля, че можем да бъдем толкова щастливи.

— Не можете да промените Марсел — казах. — Трябва да го приемете такъв, какъвто е.

— Опитвам се — каза тя. — Но той е неизлечим. Нарочно го прави.

Сподави сълзите си и овладя гласа си.

— Сигурна съм, че го чака безизходица, от която никога няма да се измъкне.

От години вече Марсел бе престанал да рисува онези образи, които имаха нужда от снизхождението на чужд поглед, за да живеят. Искаше да твори истински. Бе опитвал да работи с дърво, глина, дори мрамор. Доволно галеше твърдия материал, от който ръката му бе изваяла говореща форма. Тя стоеше права съвсем сама, можеше да я обиколиш, по нищо не отстъпваше на стол или маса. Но скоро започна

да гледа на творбите си с мрачно око. Приемаше, че самият мрамор, тежкия гол камък, наистина съществува. „А лицето, къде е лицето?“ И насочваше към мен два гневни пръста. „В очите ти е, никъде другаде.“ Една сутрин натовари произведенията си на една ръчна количка, хвана я за дръжките и я довлече до складовете в Берси, след което я бутна в Сена. Дениз плака с дни.

— Откаже ли се от нещо — казваше тя, — веднага трябва да се откаже и от още нещо. Кога ще приключи всичко това?

Под бляскавите ѝ коси лицето ѝ се бе набръчкало — очите ѝ се бяха научили да не се доверяват. Носеше елегантна рокля, но износена на лактите и пристегната в талията с евтин колан.

— Би трябвало да се опитате да живеете за себе си — казах аз. — А не да оставате закачена за живота на Марсел.

— Какво бих могла да правя? Нямам никаква дарба.

— Не сте длъжна да имате дарба.

Тя ме погледна неуверено — обичаше сигурните ценности.

— Изпитвам ужас от посредствеността. — Завъртя се и пристъпи към масата. — Това хубаво ли ви се струва? — попита ме, посочвайки някаква купчинка от струпани миди и камъчета.

В момента Марсел посвещаваше цялото си време на тези конструкции, сплиташе канапчета, сламки, ленти за уплътняване на прозорци, сглобяваше мозайки от парчета от евтини литографии. Тези предмети го задоволяваха, защото човек не можеше да отдели, дори мислено, неясния им смисъл от точно определеното им предназначение.

— Марсел не твърди, че е хубаво — казах аз.

Тя сви рамене.

— Неудачник, ето в какво се превръща.

Трудно бе да ѝ се обясни, че успехът, славата не заслужават толкова горестни съжаления. „А кое заслужава? Кое е от значение?“, питаше тя. Не можех да отговоря вместо нея. Знаех кое е от значение за мен, а Марсел — кое е от значение за него. Но не бяхме попадали на никакви изписани с огнени букви абсолютни, окончателни критерии, каквито Дениз искаше да открие.

— Доверете му се — казах.

— Не бях ли достатъчно търпелива? — попита тя.

Погледнах я съчувствено. Заслужаваше уважение. Приемаше бедността, без да се оплаква, не укоряваше в нищо Марсел, съвестно се опитваше да разбере онова, което наричаше „негов комплекс“. Бе лоялна, интелигентна, смела. Но по силата на някакво тайно злощастие всичките ѝ добродетели изглеждаха напразни.

Докоснах ръката ѝ.

— Не трябва да стоите тук — казах. — Елате с мен.

— Страх ме е, че ще бъде много уморително.

Усмихна ми се невесело; боеше се да не бъде недискретна. Не настоях. Не успях да пробудя у себе си истинска симпатия към нея. Понякога се упреквах за това.

— Не се притеснявай — казваше ми Мадлен. — Това са тревогите на буржоазията, на елита.

Мадлен не разбираше как човек може да се оплаква от съдбата си; нито как може да ѝ се наслаждава; нито как може да се бои от нещо или да се надява на нещо.

— Ама какво си въобразяват? — каза тя, като посочи черночервения поток, който течеше между тротоарите.

Вървеше до мен, накуцвайки. Обувките ѝ винаги ѝ убиваха, защото ги купуваше на разпродажба или ги заменяше, или ѝ ги подаряваха за направена услуга.

— Мислят, че утрешният ден ще е по-добър от днешния — казах.

Аз също мислех така. През колебанията на оскъдния ми опит прозираха толкова обещания!

— Пфу! Каквото и да правят, животът никога няма да струва скъпо.

Не отговорих; никога не се опитвах да споря с Мадлен; колкото по-убедителни бяха аргументите ми, толкова повече се боеше тя от капаните им. Вярно бе впрочем, че нейният живот не струваше скъпо, след като самата тя му поставяше толкова ниска цена. Тялото ѝ не струваше скъпо, тя го отдаваше с безразличие на който го пожелаеше; времето ѝ не струваше скъпо, тъй като го използваше главно за да спи и да пуши, загледана в една точка. Нямах да е лишена от интелигентност, ако не смяташе, че и мислите ѝ не струват скъпо — рядко ѝ се случваше да се съгласи да ги изрази. Удоволствията ѝ, интересите ѝ, скуката ѝ, дори чувствата ѝ не струваха нищо в очите ѝ, а никой не можеше да им постави цена вместо нея; никой вместо нея

не можеше да направи така, че да смята живота си за важен. Докато за тези мъже, които вървяха и пееха, да си човек, беше от значение. Утре животът щеше да има смисъл, той вече имаше смисъл, техните надежди му придаваха смисъл.

— Идваш ли с мен, или ще ме чакаш в някое бистро?

— Пак ли ще държиш реч? — попита тя.

— Да. Обещах на другарите.

Насред площада, кацнал на една естрада, Готие вече говореше. Около него сигурно имаше смълчано пространство, но ние бяхме твърде далеч и думите му се губеха сред нестихващата глъч на тълпата.

— Какво разправя? — попита Мадлен.

— Не знам.

— А ти какво ще им кажеш?

— Ела и ще чуеш.

— Не — каза тя, — ще те чакам тук.

Облегна се на едно дърво и свали обувките си. Отдолу се показаха чорапите ѝ, осеяни с дупки и розови петънца — за да спре пускащите се бримки, тя ги боядисваше с лак за нокти.

— Може да не свърши бързо — казах.

— Все ми е едно.

Пред нас премина кохорта от деца, всички с червено шалче около врата и червена барета на главата; последваха ги група жени, които пееха с мелодията на детска песничка: „Ларок на позорния стълб“. Знамената плющяха над главите ни — триколюорите се смесваха с червените стягове; на всички парижки кръстопътища бяха издигнати естради и между дърветата се полюляваха гирлянди — 1936. 14 юли 1936 година. Как се движехме с високо вдигнати чела! Вярно, не всичко бе спечелено, имахме още много да вършим, но за първи път бяхме успели да обединим всички сили на надеждата, без да се делим на партии. Сякаш беше вчера. Той цепеше през тълпата. Радостта издуваше сърцето му, искаше му се да я изкреци — своята радост, тяхната радост.

„Другари.“ Говореше. Сам изобретяваше думите, които произнасяше, а те ги чуваха не с ушите си, а с душите си. Говореше за себе си, а те го приветстваха — защото говореше и за тях. Говореше за огромната добра воля, която се бе родила във Франция и щеше да се разпространи по света; обещаваха им, че ще успеят да наложат на

цялата земя своите мирни методи. Защото главно за нас, другари синдикалисти, главно за нас този ден е ден на триумф. Постигнатите от нас резултати са само начало. Но това, с което се гордеем и което ни позволява да се надяваме на най-доброто, е фактът, че ги постигнахме чрез чисто професионални стачки. Говореше и думите му не бяха нито молби, нито заповеди, а песен, празнична песен. Чрез неговата уста всички пееха в хор. Сякаш всеки от нас не заемаше свое място на земята; сякаш всеки не беше за другия препятствие, не съществуваше само за себе си, до другите, но завинаги разделен от тях — друг. Пееха за магията на свободата, за силата на братството и за върховната слава да си човек. Скоро войната, насилието, произволът ще станат невъзможни; самата политика ще бъде ненужна, защото хората вече няма да бъдат разделени, защото ще има само едно-единствено човечество. Там, в това скорошно бъдеще, виждаха голямата надежда, помирението на всички хора, свободно признали свободата на всички.

— Дай ми бележките си — каза Готие. — Искам да пусна речта ти в „Профсъюзен живот“.

— Страхотно добре говори — поздрави го Лоран.

Бломар постави ръка на рамото му.

— Това е колега от печатницата.

— И вие говорихте страхотно — обърна се Лоран към Готие. — Вие ли пишете в „Профсъюзен живот“?

— Той го ръководи — каза Бломар.

Усмиваше се. Беше щастлив. Знамената плющяха, тълпата пееше; и колегите от печатницата, другарите от профсъюза, тези, които мълчаха, тези, които говореха, тези, които ръководеха движението, тези, които бяха редови членове, всички го тупаха по раменете, всички се тупаха по раменете и си стискаха ръцете. Нашият празник. Нашата победа. Спомняше си друга тълпа, в метрото на детството му, и старата миризма на угризението. С това бе свършено. Без угризения вдъхваше мириса на мастило и прах, мириса на пот, мириса на труд; без угризения вървеше покрай голите стени, гледаше газомерите и заводските комини, защото отвъд умората и сивите хоризонти тези мъже знаеха как да наложат волята си и животът им не се състоеше от глухо вегетиране — те сами си избираха съдба; а той общуваше с тях, изпълнен с гордост, и си мислеше: аз съм един от тях.

— Забавих се. Много ли ти доскуча?

— Не — каза Мадлен. — Виждах те там как ръкомахаш.

Бе стояла права, облегната на дънера на дървото. Хванах ръката ѝ. И точно в този момент се появи ти — държеше Пол за ръката; на бялата ти блуза кървеше алена значка; бузите ти блестяха от възбуда.

— Търсихме те навсякъде — каза Пол.

Ти му хвърли гневен поглед, после погледна Мадлен, която несръчно се опитваше да пхне крака си в обувката. Запознах ги.

— Слушахме речта ти — каза Пол иронично.

— Така ли? Там ли бяхте?

— Да. — Той сви рамене. — Като че ли Франция би могла да отдели съдбата си от съдбата на останалия свят!

Исках да отговоря, но ти ме прекъсна нетърпеливо.

— Няма да висим тук цял час.

— Изморително е да стоиш прав — каза Мадлен.

Ти я изгледа високомерно.

— О, аз не съм изморена.

Тръгнахме след черния поток, който се оттичаше безредно между окичените със знамена къщи. Улицата бе осеяна с хартии, флагчета, значки, позиви. Седнахме на един кръстопът, където бяха изнесени маси и народът празнуваше. Сервитьорът постави на масата ни три бири и една лимонада със сироп от нар — Елен обожаваше тези напитки с невъзможни цветове.

— Тия глупаци, дето са се разпели — каза Пол. — Въобразяват си, че ще си направят едно малко удобно гнезденце наред Европа. Закътано, обезопасено, с Пиренеите на юг и линията Мажино на север. А в това време фашизмът тропа на вратата ни. При това добре знаят, че не можем да се затворим вкъщи.

— Така е — съгласих се. — Но като начало не е зле да спечелим играта вкъщи.

Замълчахме. Мадлен слушаше акордеона и се усмихваше. Елен люлееше краката си напред-назад като разсеяна ученичка. Нямах желание да продължавам спора. Прекрасно знаех, че Франция не е сама на света. Аз също не бях сам. Но бях успял да си създам живот без компромиси, без привилегии, в който да не дължа нищо никому и който за никого да не бъде извор на нещастие. Усмихнах се на Мадлен. На лицето ѝ бе изписано спокойно блаженство. Със сигурност не ѝ давах много от себе си, но тя и не искаше повече, не би знаела какво да

прави с него. Не можеше да живее по друг начин, освен като се носи по течението, и най-добрите моменти от съществуването ѝ в крайна сметка бяха тези, които прекарваше с мен. Чувствах се отговорен единствено за себе си и приемах тази отговорност със спокойно сърце — бях такъв, какъвто желяех да бъда, животът ми не се различаваше от това, което възнамерявах да направя от него. Така си мислех, докато ти наблюдаваше през масичката лицето, което не бях избирал, моето лице.

— Естествено, вие не знаете да танцувате.

— Знаех, но ме е страх, че съм забравил.

— Би трябвало да опиташ — каза Мадлен.

Тя разглеждаше Елен без враждебност, без симпатия, оглеждаше я веднъж завинаги, за да не трябва повече да я мисли.

— Да опитаме — казах.

Прегърнах Елен; всичко бях забравил, но трябваше само да се оставя да ме води, тя умееше да танцува за двама.

— Коя е тази с вас? — попита ме тя.

— Една приятелка.

— И тя ли се занимава с профсъюзните ви работи?

— А, не. Те я отегчават не по-малко от вас.

— С какво се занимава тогава?

— С нищо.

— С нищо? — Погледна ме така, сякаш ми търсеше сметка. —
Защо излизате с нея?

— Защото я харесвам.

— А тя?

— И тя ме харесва — отвърнах малко сухо.

Замълчахме.

— Странно ми беше да ви видя на естрадата преди малко — каза
тя.

Усмихнах се.

— Сигурно много ви отегчих.

Тя ме погледна сериозно.

— Не. Опитах се да разбера. Интересно ми беше това, което казахте за свободата.

— Кой знае — казах. — Това може би е начало. Може би социалните въпроси ще ви увлекат.

— Бих се учудила. — Тя се огледа. — Разбира се, когато се намираш така, в тълпата, усещането е силно — пееш, вървиш заедно с другите. Но щом спреш, мисля, че се чувстваш отвратен, като след пиянство.

— Вярно е — казах. — Но политическата работа, профсъюзната работа няма нищо общо с тези манифестации.

Тя се замисли.

— Знаете ли кое ми хареса в речта ви? Вие като че ли мислехте, че хората съществуват един по един, всеки за себе си, а не само в големи маси.

— Масите се състоят от хора, които съществуват един по един. Не бройката е важна.

— А! Наистина ли го мислите? — каза тя и лицето ѝ светна. — Пол сякаш винаги смята, че сме само мравки в мравуняка. И в такъв случай всичко, което правим, което чувстваме, има толкова малко значение! Наистина не си струва да се живее.

Тя танцуваше с отхвърлена назад глава, русите ѝ коси свободно се вееха около слабото ѝ лице; сияеха на слънцето, бялата ѝ блуза също искреше от светлина. Но това, което ѝ придаваше блясък повече от косите ѝ, от детския ѝ тен или от синевата на очите ѝ, бе този витален плам, който я тласкаше към бъдещето. Погледът ѝ се спираше на челото ми, на небето, претърсваше хоризонта, за да изтръгне всичките му обещания, краката ѝ потръпваха в сдържан порив. Светът пред теб бе толкова обширен, една толкова прекрасна плячка. Сега вече няма бъдеще и светът все повече избледнява. Очите ти са затворени, образите се въртят в кръг в изпълнената ти с шум глава, така както кръвта тече от сърцето ти към сърцето ти. Дори когато клепачите ти се повдигат, образите остават там вътре, очевидни и инертни, като в сън, и вече не се отличават от теб. Светът губи своята плътност, потъва в теб, смалява се, докато накрая се превръща в тази слаба светлина, треперлива, гаснеща светлина. Бъдещето се сковава в неподвижността на мига. Скоро няма да има друго освен съвпадащо със себе си настояще; няма да има време, няма да има свят, няма да има никой. Ти танцуваше, притисната към мен, и между нас вече се тъчеше връзката, която ме вплита в твоята агония. Вече неволно бях влязъл в живота ти, за да мога един ден да остана все така пряко волята си сам пред вратата на твоята смърт.

Музиката спря. Елен хвърли опечален поглед към украсената с гирлянди естрада.

— Колко жалко! Толкова ми се искаше още да си поговорим!

— След малко пак ще танцуваме.

Тя раздражено сви рамене.

— Преставя да е интересно, когато все се прекъсваме.

В гласа ѝ се долавяше властно приканване, но аз се направих на глух. Върнахме се на масата. Мадлен разговаряше с Перие; добре се разбираше с него, усмихваше му се. Харесвах тези нейни усмивки, с които рядко ме удостояваше. Би могла да е очарователна, ако по-охотно оставяше лицето си да засияе. Имаше нещо привлекателно в бавните ѝ жестове, в мекото ѝ тяло и отнесения ѝ поглед въпреки затворената ѝ физиономия.

Елен обра със сламката розовите капчици, увиснали на ръба на чашата ѝ.

— Ще поискам още едно — каза тя.

И отново заклати крака с нахален и отегчен вид.

— Решихме да отидем да обядваме четиримата — обяви Мадлен.
— Ще дойдеш ли?

— Разбира се, че ще дойда. Къде отиваме?

Не беше въпрос, на който можеше да се отговори лесно. Мадлен реагираше болезнено на атмосферата в заведенията; в някои от тях се чувстваше беззащитна, като подгонено животно; в други, помилостиви, забравяше за миг страха, който ѝ вдъхваше светът. Заехме се да обсъждаме въпроса. Елен мълчеше демонстративно. Бяха ѝ донесли втора лимонада. Потопи сламката в розовата течност и захвана да прави мехурчета. После внезапно се изправи.

— Обещахте ми още един танц.

Станах на драго сърце и известно време танцувахме мълчаливо; после тя внезапно простена:

— Ох! Как ме боли глава!

Спрях.

— Искате ли да седнете?

— Бихте ли ми донесли хапче калмин?

— Веднага.

Тръгнах, тичайки. Първата аптека, на която попаднах, беше затворена; наложи се да отида до кметството. Доволен бях, че мога да

направя на Елен тази малка услуга. Исках да направя нещо за нея, но усещах, че и най-малкият жест от моя страна ще ме подложи на определен риск.

Оставих три хапчета калмин на масата. Елен седеше сама пред четири празни чаши.

— Къде са другите?

— Отидоха да запазят маса. Казаха, че ако не побързаме, няма да намерим места никъде.

— Накъде тръгнаха?

— Към „Демори“, на улица „Брока“.

— Толкова далече! — възкликнах. — Ами да вървим и ние. Няма ли да си изпиеме хапчето?

Тя се поколеба.

— Вече не ме боли толкова. Бих предпочела да изчакам малко.

Тръгнахме весело по улиците, където дневната горещина избледняваше и омекваше. Това, че така непредвидено останахме само двамата, не ми беше неприятно, напротив. Опитвах се да отговоря колкото можех на въпросите ѝ — тя ме засипваше с въпроси, ще речеш, че ме вземаше за Господ Бог.

— Общо взето — каза тя, — за какво живеем?

Влязохме в „Демори“. Отидох до дъното на салона. Мадлен не беше там, нито Пол.

— Сигурна ли сте, че срещата ни е тук?

— Ами да — отвърна Елен.

— Не изглеждате много сигурна...

— Съвсем сигурна съм — увери ме тя и се отправи към една маса. — Трябва само да седнем и да ги почакаме.

— Да — казах, — едва ли ще се забавят.

Елен опря брадичка на дланта си.

— Обяснете ми — подзе тя. — Защо живеем?

— Не съм Евангелие — казах леко смутен.

— Да, но вие знаете защо живеете. — Тя разтвори пръстите си като ветрило и внимателно ги заразглежда. — А аз не знам.

— Положително има неща, които обичате, неща, които желаете...

Тя се усмихна.

— Обичам шоколад и хубави велосипеди.

— Това е по-добре от нищо.

Тя отново загледа пръстите си и изведнъж придоби тъжен вид.

— Когато бях малка, вярвах в Бог, беше чудесно. Нещо се изискваше от мен, във всеки миг. Тогава ми се струваше, че трябва да съществувам. Беше необходимост.

Усмихнах ѝ се със симпатия.

— Знаете ли каква ви е грешката? Представете си, че причините да живеете ще ви паднат наготово от небето. А всъщност ние трябва сами да си ги създадем!

— Но ако знаем, че сами сме си ги създали, няма да им вярваме. Ще е вид самоизмама.

— Защо? Няма да ги създадем ей така, от въздуха. А по силата на любов, на желание. Тогава създаденото се изправя пред нас солидно, реално.

Докато говорех, поглеждах към вратата. Започвах да се безпокоя. Цялата тази история ми изглеждаше малко съмнителна. Защо не бяха почакали десет минути? Мадлен не изпаднаше в паника при най-малкото закъснение.

— Странно е, че ги няма — казах. — Питам се дали не сте объркали нещо.

— Не съм — отрече тя нетърпеливо. — Сигурно са се поразходили, преди да дойдат, нищо повече. — Отново ме погледна в очите. — Как можеш да измъкнеш от себе си добри причини да живееш? — каза тя. — След като в крайна сметка умираш.

— Това не променя нещата.

— Според мен това променя всичко — каза тя и ме изгледа любопитно. — Значи, ви е все едно, че един ден няма да ви има, че дори няма да има никой, който да мисли за вас?

— Ако съм живял, както съм искал, какво ме е грижа?

— Но за да е интересен, животът трябва да прилича на изкачване. Преминаваш през една площадка, после през втора, и през трета, и всяка води към следващата. — Тя сви рамене. — А ако, като стигнете върха, всичко се срине... значи, е било абсурдно от самото начало. Не намирате ли?

— Не — отвърнах разсеяно.

Не ми се говореше вече; наистина се разтревожих.

— Вижте — казах, — ще взема едно такси и ще обиколя ресторантите, за които стана дума одева. Вие стойте тук. Ако дойдат, кажете им, че ще се върна след четвърт час.

Тя ме погледна хитро.

— Минаваме и без тях.

— Сигурен съм, че нещо грешите. Вероятно ни чакат на друго място.

— Нека си чакат — каза тя раздражено.

Станах.

— Не го мислите.

— Мисля го, и още как.

— Е, аз пък не.

— Хубаво. — Тя ми хвърли победоносен поглед. — Във всеки случай няма смисъл да ги търсите. Няма да ги намерите.

— Защо?

Тя облиза устните си.

— Изпратих ги на другия край на Париж.

Погледнах я неразбиращо.

— Казах им, че внезапно сте си спомнили за една среща, че трябва да отидат да запазят места в ресторанта и че ние ще отидем там.

— Кой ресторант?

Тя се огледа.

— Друг един.

Притесних се. Твърде много хора се отнасяха с Мадлен безцеремонно. Точно затова държах никога да не проявявам непочтителност към нея.

— Защо сте направили тази глупост?

— Искях да разговарям с вас.

— Е, поговорихме си. Кажете ми къде ни чакат и да побързаеме.

Тя поклати глава.

— Няма да ви кажа.

— Но това е нелепо. Нали не мислите, че ще разговарям с вас насила!

Тя стисна устни, без да отговори. Изправих се.

— Щом отказвате да ми кажете, прибирам се вкъщи.

Физиономията ѝ се вкамени.

— Прибирайте се, щом искате.

— Разваляте вечер, която можеше да е приятна.

— Да бе! — Тя сви рамене ядосано. — Достатъчно скучно беше преди малко.

— И за да не ви е скучно, не се поколебахте да отровите деня на трима души? Вие сте гадна малка егоистка.

Кръвта нахлу в лицето ѝ.

— Доставя ми удоволствие да ви дразня. Толкова сте жесток с мен.

— Не съм жесток. Не искам да се забърквам с вас.

Бутнах вратата на бирарията и забързах към спирката на моя автобус; тя ситнеше до мен.

— Заради онази грозна женичка ли е всичко?

Задъхваше се от ревност с безсрамие, от което се разсмях вътрешно. Никога не бях срещал жена, толкова неспособна на женски хитрини.

— Мадлен няма нищо общо.

Вярно беше, нямахме трайна връзка. През някои периоди се виждахме всеки ден, после Мадлен изчезваше за няколко седмици. Откровено споделяше с мен любовните си разочарования. Ако излизах с жена, ако се влюбех, щях да ѝ го кажа, без да се смутя.

— Освобождавам ви от задължението да ме изпращате — казах аз.

Ускорих ход. Най-просто щеше да е да разкажа цялата история на Мадлен. Тя лесно се обиждаше за дреболии, но ако внимавах и успеех да пощадя чувствителността ѝ, бе способна да преглътне каквото и да е.

Излязох на площад „Гоблен“; изнесените пред кафенетата маси стигаха чак до уличното платно; лампионите бяха запалени, под дърветата се поклащаха японски фенери. Чух зад себе си задъхано гласче.

— Почакайте ме.

Обърнах се. Ти се доближи до мен и ме погледна. Гледаше ме с особена, загадъчна настойчивост. Имах чувството, че ме пресъздаваш с очи — вече не бях сигурен кого виждаш. Пое си дъх.

— Ще ви кажа къде са. Изпратих ги в „Пор Салю“.

— Не е далече — казах. — Хайде, елате, да побързаме, не сме закъснели много.

— Не ми се идва.

Ти ми подаде ръка и ми каза, свела глава:

— Довиждане. Извинете ме.

А аз усетих в ръцете си голямо желание да те прегърна, да те притисна до сърцето си; за ръцете ми жестът изглеждаше толкова лесен — лесен да се направи, лесен да не се направи, прозрачен и еднозначен жест. Но задържах ръцете си до тялото. Един жест — и Жак бе мъртъв. Един жест — и нещо ново се появяваше на света, нещо, което бях създал и което се развиваше извън мен, без мен, повличайки със себе си непредвидими лавини. „Той ме прегърна.“ Вече провиждах в очите ти собственото си убягващо лице; в какво ли би се превърнало в сърцето ти непрозрачното събитие, с което можех да натоваря миналото ти? Равнодушно ти стиснах ръката; оставих те да си тръгнеш сама по празничните улици; не знаех, че плачеш. Аз също си тръгнах, като все още се смятах за сам и изпитвах смътно съжаление. Сякаш целувките, които не ти бях подарил, не ни занитваха един за друг по-сигурно от най-пламенните прегръдки; по-сигурно от целувките, които няма да ти подаря, от думите, които вече няма да ти кажа и които ме свързват с теб завинаги, с теб, моя единствена любов.

IV

Елен се протегна; беше се свила на топка пред камината и пламъците изгаряха лицето ѝ. Ивон шиеше със сведени очи; иглата се забиваше с механична равномерност в коприненото парче плат с цвят на малина. Унилият сив ден се разстиляше по прозореца на стаята. „Ето на, — помисли Елен. — Онова чувство. Пак ще ме обземе.“ Ръката ѝ стисна златистата обвивка и между пръстите ѝ потече сок.

— Не обичам неделите — обяви тя.

— Аз да — каза Ивон.

Неделя, понеделник... едва ли имаше разлика. В неделя оставаше вкъщи, но продължаваше да шие; никога не спираше да шие. От пепелта се чу кратко сухо изпукване.

— Спомняш ли си — каза Ивон — първия път, когато пекохме кестени, какви експлозии бяха!

— Да — потвърди Елен. — Хубаво си прекарвахме — добави тя с носталгия и пхна машата в горещата пепел. — Мисля, че са готови.

В съседната стая някой извика:

— Ивон!

— Идвам — каза Ивон.

Остави работата си, направи гримаса и излезе от стаята. Елен обели един кестен и налага кръглото топче. Пръстите ѝ миришеха на изгорели дърва, на мандарина, на тютюн; хубава миризма — кестенът хрупаше между зъбите ѝ, беше топло. „Всичко това съществува“, каза си тя. Но не беше вярно; около нея имаше само пустота. „Ето на. Пак го изпитвам. Как мразя да страдам.“ Затвори очи. В съседния апартамент по телевизията пееха: „Всички пътища са покрити с камъчета, всички пътища са покрити с тъга“. Елен не се опитваше да се бори, нямаше смисъл. Само една година; дните, в които съм го виждала, може да се преброят на пръстите ми. А сега само той съществува.

— Знаеш ли какво искаше? — каза Ивон през смях. — Искаше да ѝ изсекна носа. Решила е, че ако извади ръцете си изпод завивката,

ще получи пристъп на паника.

Елен стоеше с лице, обърнато към пламъците, за да не забележи Ивон влагата в очите ѝ.

— Не би трябвало да ѝ отстъпваш.

— А! Това са ѝ единствените удоволствия.

— Единственото ѝ удоволствие е да те тормози. След като не е по-болна от теб и мен.

— Все пак сигурно не ѝ е много весело.

Ивон отново взе работата си. Елен постави в скута ѝ шепа кестени.

— Великолепни са — каза Ивон. — Хрупкави, леко прегорели. Точно каквито ги обичам. — Хвърли бърз поглед на Елен и каза с назидателен тон: — Никак не умееш да се възползваш от малките радости на съществуването.

— Идиотка! — каза Елен.

Ивон положително бе отгатнала; но нямаше да задава въпроси; умееше да вижда, да разбира и да мълчи; с нея човек се чувстваше в безопасност.

— Сигурна съм, че пак няма да спиш цяла нощ — каза Елен с някаква злоба в гласа.

— Щом се налага — каза Ивон и повдигна бухналата лъскава дреха. — Роклята на шаферката трябва да е с буфани. Ще си я бива сватбата. Жалко само, че на младоженката стомахът ѝ е под пъпа.

— Под пъпа ли?

— Толкова е слаба, че ѝ падат дрехите. Натъпкана е с гума навсякъде около бедрата и корема.

— Ще има малка изненада за младоженеца — каза Елен.

Ивон се разсмя.

— Ако знаеш колко женици са пълни с изненади. Когато предаваме бална рокля, често предаваме и гърдите заедно с нея.

Иглата се забиваше в подгъва, излизаше, забиваше се, свят да ти се завие. Никога, никога. Никога няма да ме обикне.

— Знаеш ли — каза Ивон, — не че те гоня, но ако искаш да си у Пол в шест часа...

— Колко е сега? — попита Елен.

— Точно шест.

Елен се прозя.

— Ще тръгна полека-лека.

Пол. Животът ми, истинският ми живот. Вече нямам живот. Само това отсъствие. Няма да го видя още много и много дни. А той не мисли, че няма да ме види; не мисли, че не ме обича. Всичко около него е запълнено. Аз не съществувам за него. Не съществувам изобщо.

— Горкият Пол — каза Ивон, докато усърдно вдяваше иглата си.

— Защо горкият Пол? — попита Елен и се изправи. — Той си е много добре. — Облече мантията си, наведе се над Ивон и я целуна по черните коси. — До утре. Ще бъде в „Биар“ в шест часа.

— До утре. Хубава вечер — пожела й Ивон.

Хубава вечер. Би трябвало да се засрамя. По цяла нощ втрещена в тази розова одежда, с лудата, която стене в съседната стая. Елен ускори ход. Странно: Ивон не правеше нищо друго, освен да шие, да бели картофи и да се грижи за една мнима болна. И все пак животът ѝ не изглеждаше абсурден, дори бе някак приятно да мисли, че Ивон съществува точно такава, каквато е, сведена над работата си в уединението на стаята си. „Аз ли съм виновна, че животът ми е нелеп?“ Моят живот. Вероятно би било достатъчно да кажа с убеждение: това е моят живот. Но Елен не можеше вече да го каже, не искаше. А никога няма да имам друг живот. Никога. Никога.

— Закъснях малко — извини се Елен.

— Няма нищо — каза Пол. — Кафето е още топло. — Той освободи креслото и го доближи до печката. — Седни тук.

Напълни една чаша и я подаде на Елен.

— Отлично кафе правиш — каза Елен. — Истински домошар си.

— Ами да, тази, която ще се омъжи за мен, ще е сключила добра сделка — каза Пол и седна на подлакътника на креслото.

Тя опря глава в хълбока му. Върху чугунения кюнец съхнеха кърпи за нос. Върху печката мъркаше чайник с вода.

„Горкият Пол“, помисли Елен разчувствано. Би трябвало да съм по-добра с него. Горкият миличък Пол.

— Ще видиш как ще ти направя едно прекрасно апартаментче — каза Пол. — Ще ти измайсторя голяма работна маса от хубаво здраво дърво и библиотека за книгите ти. Ще закачим акварелите ти на стената. Ще стане страхотно.

— Толкова си мил — каза Елен.

Обичаше да усеща тази ръка, която се плъзгаше по косите ѝ в бавна и еднообразна ласка.

— Ще купя палатка и през лятото в неделите ще ходим на къмпинг.

— Толкова си мил — повтори Елен.

Пред очите ѝ кротко преминаха картини на скромно щастие: чистичката стая, говеждото, което къкри сред малките лукчета, киното със сладоледа „Ескимо“ през антракта и онези лилави и жълти букетчета, които носят вкъщи в неделя върху багажника на мотора. Беше неделя и се правеха неделни планове.

— Добре ли си? — попита Пол и притисна Елен до себе си.

— Добре съм — отвърна тя.

За миг си представи чернокосата глава над високата яка на пуловера. „Той е някъде. В този момент съществува някъде, от плът и кръв.“ После образът се разсея. Мечта без всякаква тежест. Съществуваше само тази ръка от плът, която нежно докосваше тила ѝ; устните, които целуваха бузата ѝ, слепоочието ѝ, ъгълчетата на нейните устни. Елен се почувства обгърната от сладка бледа пара; затвори очи. Отдаваше се без съпротива на това очарование, което полека я превръщаше в растение; сега беше дърво, голяма сребриста топола, чиито мъхести листа потрепваха на летния бриз. Една гореща уста се притискаше към нейната, през блузата ѝ една ръка галеше раменете ѝ, гърдите ѝ, хладката пара около нея ставаше по-плътна. Усети, че костите и мускулите ѝ се стопяват; плътта ѝ се превръщаше във влажна и гъбеста пяна, гъмжаща от тъмен живот; хиляди бръмчащи насекоми я пронизваха с медените си жила. Пол я вдигна на ръце, постави я на леглото и легна до нея; пръстите му тъчаха на корема ѝ гореща туника. Тя пое дъх с усилие; едва дишаше, потъваше в сърцето на нощта, губеше почва под краката си; лежеше със затворени очи, парализирана от тези парещи копринени мрежи, струваше ѝ се, че вече никога няма да се изкачи на повърхността на света, че завинаги ще остане затворена в лепкавия мрак, завинаги, като тъмна и лигава медуза, полегнала върху ложе от омагьосана коприва. Отблъсна Пол с две ръце и се изправи.

— Остави ме — каза.

Скочи от леглото, без да го погледне. Бузите ѝ пламтяха. Приблужи се до огледалото. Лицето ѝ бе зачервено, косите ѝ

разрошени, блузата ѝ омачкана. Ужаси се от образа си. Извади от чантата си гребен и пудра. Сърцето ѝ продължаваше да бие ускорено и тялото ѝ все така гъмжеше от ухолозки. Стресна се — Пол се бе приближил до нея и обгръщаше с ръка раменете ѝ.

— Защо не искаш? — попита той.

Зададе въпроса с ясен глас, гледаше я право в лицето с бистрите си очи; тя отвърна глава.

— Не знам.

Пол мило се усмихна.

— Но вече не си малко момиче. От какво се страхуваш?

— Не се страхувам — каза Елен.

Освободи се от прегръдката му и започна да реши косата си.

— Напротив, страхуваш се — каза Пол и нежно я хвана за раменете. — Естествено е. Жените често се страхуват първия път. Чудно ми е, че ти, която си толкова смела, също се боиш.

Той гледаше Елен озадачено. Тя продължаваше мълчаливо да се реши. Как можеше той да обсъжда тези неща толкова спокойно? Въпросите му я смуцаваха не по-малко, отколкото ако бе поискал от нея да се съблече гола пред него.

— Между двама ни има достатъчно доверие и приятелство, за да не се притесняваш — каза Пол.

— Да — съгласи се тя.

Не знаеше какво да му каже. Какво общо имаха доверието и приятелството с тази ембрионална самота, чийто тревожен спомен тялото ѝ помнеше добре?

— Тогава? — каза Пол.

Вече отпускаше ръце. Естествено, след като тя мълчеше, той мислеше, че е прав. Тя се стегна.

— Тогава — каза тя ядно, — тогава просто нямам желание.

Пол не се предаваше; бузите му леко се зачервиха.

— Не е съвсем вярно — каза той.

Елен се позасмя.

— Виж сега, може би аз знам по-добре.

— Аз също знам — каза Пол.

Елен пламна — той имаше уши и можеше да преброи ударите на сърцето ѝ, имаше очи и ръце...

— Ти просто веднага се стягаш — продължи той. — Но ако се отпуснеш...

— Естествено, когато някой ме опипва, това ми действа — каза Елен и взе да заеква от яд. — Не съм от лед, но това не значи, че имам желание да си легна с всички гамени, които ме опипват в кината.

— Защо ми говориш с такъв тон? — каза Пол. — Мисля, че би било добре веднъж да поговорим по този въпрос.

— Но няма какво да се говори — възрази Елен и овладя гласа си. — Да речем, че ме е страх. Идиотско е, знам, но имай малко търпение, все ще ми мине.

— Голям си инат! — каза Пол.

Целуна я в ъгълчето на очите. Тя стисна устни; не искаше нито да го удари, нито да се впие в устата му, нито да заплаче; но имаше нужда да напрегне всичките си мускули, за да прогони бурята, която бушуваше в нея.

— Да излезем — каза тя.

— Както искаш — съгласи се Пол.

Послушно я последва по стълбите. За пореден път се примиряваше с това, че не я разбира; лесно се примиряваше. Елен го погледна със злоба, която веднага се превърна в покруса. Тя самата не се разбираше. На улицата не беше нито хладно, нито топло, хората вървяха нагоре-надолу по булеварда с морна крачка; човек би казал, че под кожата им е точно като навън — нито хладно, нито топло. Елен се чувстваше сива и ронлива отвътре. В прегръдките на Пол щеше да бъде защитена от блудкавата влага на тази неделя. Защо го бе отблъснала? Този прилив на тъга в гърлото ѝ, тази топка в стомаха ѝ, сухотата в устата ѝ не бяха нищо друго освен желание.

— Виж — каза Пол. — Ще ти предложи нещо. Защо не се оженим ей сега, веднага?

— Да се оженим ли?

— Ами да — каза Пол.

За миг Елен остана като зашеметена. Тази женитба беше нещо като Коледа, бе част от някаква митология; обсъждаха я сериозно, но никой не вярваше истински в нея.

— Но къде ще живеем?

— У нас. Ще се оправя. Няма причина да оставаш у семейството си до пролетта. — Той стисна ръката на Елен. — Бедното ми момиче,

разбирам защо си нервна. Това твоето не е живот.

Тя му хвърли яден поглед. Изпитваше желание да му изкрещи: не бъди толкова мил; изпитваше желание да издере румените му бузи, за да престане с тази своя абсурдна доброта. Беше толкова глупаво — той я обичаше, тя не го обичаше; а този, когото тя обичаше, не обичаше нея.

— Това няма да промени кой знае какво — каза Елен. — Като се има предвид, че е изключено да работя в онази клетка. Докато не се нанесем в истински апартамент, ще съм принудена да прекарвам дните си на улица „Сен Жак“.

— Много ще промени — възрази Пол.

— Няма да те виждам повече от сега.

— Но отношенията ни ще са съвсем различни.

Елен се зачерви от унижение и гняв. „Той мисли, че ми трябва мъж. И че няколко хубави любовни нощи ще ми върнат душевното равновесие.“

— Казах ти, че нямам нужда от тези отношения — каза тя предизвикателно.

— Добре де! — каза Пол. — Нали не възнамеряваш да останеш девствена цял живот?

— Да не мислиш, че си само ти на света? Че само с теб мога да спя?

Пол я погледна с упрек.

— Виж, Елен, ако преди малко съм бил несръчен, прости ми, но не се дръж така неприятно. Добре знаеш, че всичко, което искам, е да бъдеш щастлива. Да си говорим като приятели.

Беше несправедлива, беше лоша, знаеше го. Но искаше да размъти тези бистри води. Той беше прекалено сигурен, че го обича. Нейна ли беше грешката? Все едно, той положително грешеше, след като толкова яростно ѝ се искаше да му причини болка.

— Щом ще е като приятели — каза тя, — защо постанови, че трябва да спя с теб?

— О, стига — прекъсна я Пол нетърпеливо.

Тя доволно се усмихна; трудно бе да го ядоса, но понякога успяваше.

— Не се шегувам — каза тя. — След като искаш да говорим, да говорим сериозно. Защо?

— Мислех, че ме обичаш — иронично каза Пол.

— А ти? — попита тя.

— Какво аз?

— Ти обичаш ли ме?

Той сви рамене.

— Какво искаш от мен? — каза той. — Що за идиотски въпроси?

— О, знам — сопна се тя. — Знае се, че се обичаме. От толкова отдавна се знае! Направо е скандално да се опитваш да разбереш какво означава това.

— Изглежда ми ясно — каза Пол.

— Не и на мен — възрази Елен и го погледна предизвикателно.

— Ще се убиеш ли, ако умра?

— Не ставай дете — каза Пол.

— Няма да се убиеш — отсъди Елен. — А ако трябваше да избираш между мен и политическата ти работа, кое би избрал?

— Елен, казвал съм ти сто пъти, че моята работа, това съм самият аз. Не мога да избирам да не бъде това, което съм. Но такъв, какъвто съм, те обичам. Имам само едно желание — всичко да деля с теб.

— Полезна съм за твоето щастие — каза Елен, — но не съм ти необходима, за да живееш.

— Необходим ли е някой на някого? — попита Пол. — Човек продължава да живее.

— Да бе, живее — каза Елен.

Пол смяташе връзката им за много силна, това бяха годините на общата им младост, единодушното им възмущение от посредствеността, приятелството на готовите им да се слоят тела. Но любовта беше друго нещо. Беше проклетие.

— Доколкото знам, ти не си романтичка — каза Пол. — Какво искаш? Да ни се разтупва сърцето, когато се срещнем, да си разменяме кичури коса?

— Лесно ти е да се подиграваш — възмути се Елен. — Приятно ни е заедно, не се отвращаваме физически един от друг и ти смяташ, че това е любов.

— По-добре си го кажи — каза Пол. — Мислиш, че вече не ме обичаш.

В гласа му се долавяше гняв. Елен замълча, внезапно изгубила кураж.

— Не знам — прошепна тя.

Погледна Пол уплашено. Ами ако го изгубеше? Само него имаше на света; какво щеше да стане с нея без него?

— Е? — подхвана той. — Скучно ли ти е с мен?

— Не, разбира се — каза Елен.

— Неприятно ли ти е, като те целувам?

— Не, разбира се — повтори тя.

— Тогава?

Минаваха през парка на Обсерваторията. Тънък пласт кал покриваше студената земя, няколко листа висяха по дърветата.

— Тогава? — повтори Пол.

— Държа на теб — каза тя вяло.

— Но ще ти е тъпо да прекараш живота си с мен?

Пол се засмя. Притеснено му беше, но въпреки всичко все още вярваше, че става дума за превземка на капризно момиченце. Тя толкова често го бе обиждала без причина.

— Мисля, че бракът няма да ми приляга — обяви тя.

— Преди час заедно крояхме планове — каза Пол.

— О, трудно е човек да спори с теб — каза Елен по-агресивно, отколкото искаше. — Изглеждаш толкова сигурен в себе си. Не ме питаш често за мнението ми.

— Обикновено не се колебаеш да го изразиш, без да те питам — каза Пол и погледна Елен неуверено. — Сърдиш ми се — добави той с помирителен тон. — И говориш каквото ти дойде на ума само за да ми стане неприятно.

— Но казвам истината — каза Елен. — Толкова ли необикновено ти се струва това, че не умирам от желание да се омъжа за теб?

Пол спря и постави ръка на парапета, който ограждаше парка.

— Значи, е истина? — попита той. — Не ме обичаш.

Тя не отвърна.

— И си ме лъгала през цялото време — каза той.

Говореше с уверения и рязък тон, който използваше само в политическите спорове; чертите му се бяха втвърдили. Елен внезапно се уплаши; той вече не ѝ принадлежеше; стоеше там, пред нея, и я съдеше.

— Не съм лъгала — каза тя. — Обичам си те.

Хвърли му умолителен поглед; толкова зле се бе държала с него! Щеше да умре от срам, ако той си дадеше ясна сметка за това.

— Не си играй с думите! — повиши тон Пол. — Трябваше да ме предупредиш, че между нас има недоразумение.

— Но аз се опитвах — каза Елен.

— Опитвала си се! Вдигаше ми нелепи слугински скандалчета, но не благоволи да поговориш с мен честно.

Очите на Елен се напълниха със сълзи — той като че ли наистина я презираше; дали и друг път я бе презирал, без тя да разбере? Внезапно ѝ се стори, че той се бе оставял толкова охотно да бъде манипулиран само от снизхождение.

— Страх ме беше, че ще се разсърдиш — каза тя нажалено.

— Елен! Даваш ли си сметка какво говориш?

Наистина я презираше; очите му бяха потъмнели, вече не виждаше ясно в него; подлудяваха я всички тези мисли в главата ѝ, които не знаеше как да овладее. Елен се разплака.

— О! Недей да цивриш — каза Пол.

Тя прехапа устни; беше изиграла сцена на разглезено дете; нима не беше способна да говори с него като равна с равен?

— Истината е — каза тя, — че не си задавах въпроси за чувствата си. Бях свикнала с мисълта, че те обичам.

— И как забеляза, че не е вярно?

Тя нямаше сили да издържи погледа му.

— Постепенно — отвърна неопределено.

Той хвана ръката ѝ и каза:

— Друг ли обичаш?

Сега той четеше в нея; нещата се развиваха много бързо, тя вече не знаеше какво да измисли, щеше да го изгуби, не искаше да го изгуби...

— Кой е?

— Няма друг — каза Елен.

Той сви рамене.

— Не искаш да ми кажеш?

Какво трябваше да каже? Никога не бе подозирала, че толкова държи на Пол! Никога не ѝ се бе струвал толкова непрозрачен, толкова реален.

— Както и да е — каза Пол. — Довиждане.

Обърна се и преди тя да успее да го задържи, си беше излязъл. Тя се затича след него.

— Пол!

Той се обърна.

— Какво искаш?

Стоеше пред него като вкопана. Бе смаяна, искаше да го запази; искаше да продължи да я обича без надежда за взаимност. Не съществуваха думи, с които да изрази това.

— Е, хубаво! Когато се решиш да говориш, обади ми се — каза той и се отдалечи.

Тя го проследи с поглед. „Смята ме за гаднярка — мислеше тя отчаяно. — Държах се гадно с него.“ Отпусна се на една влажна пейка. „Сега нямам вече никого. Аз съм си виновна.“ Сълзите я задушаваша. А той не плачеше. Умееше да се сдържа; но беше нещастен, заради нея. „Никога не ме е било грижа за него. Искях само да е до мен, да е предан и удобен. Страхлива, несправедлива, лекомислена, коварна. Отвратителна, бях отвратителна“, повтаряше си тя отчаяно. Разяждаше я непоносимо угризение; ненужно угризение, което не заличаваше нито една грешка. „Прости ми...“ Но вече нямаше небе, към което душата ѝ би могла да се устреми, освободена от тежкото си минало; стоеше цялата затънала в себе си, самотна и ненужна като заровен в земята мъртвец.

„Искам да го видя.“ Елен се изправи и се затича. „Ще ми каже да отида да се обясня с Пол. Само че аз искам да видя него.“ Спусна се към автобуса и скочи на стъпалото. Толкова по-зле, ако физиономията му пак е каменна, толкова по-зле, ако думите му са ледени. Той трябваше да научи. Всичко ставаше не толкова ужасно, ако можеше да си мисли, че той ще узнае. Тежкият следобед, угризението, страхът — всичко това щеше да започне да съществува и за него; тогава тя нямаше да има за какво да съжالياва, какво да желае.

Елен слезе от автобуса. Улица „Софроя“. Неговата къща. По гърба ѝ пробяга тръпка. Светът около нея бе толкова пълен, че едва се дишаше; когато се приближеше до него, въздухът съвсем не ѝ достигаше, започваше да се задушава. Третият етаж, вляво. Кой е прозорецът му? Имаше много прозорци, някои тъмни, други осветени. „Ще се осмеля ли?“ От време на време ѝ подхвърляше като милостиня

някой час присъствие; но ако му се стореше недискретна, ако се разгнеवेशе, може би щеше да използва случая, за да не я вижда изобщо. Качи се по стълбите. Под вратата му се процеждаше светлина; помисли с разтуптяно сърце: „Той е там, от плът и кръв“. Задържа дъха си — бе дочула тихи гласове.

Тичешком слезе по стълбите. Бузите ѝ пламтяха. „Какво да правя?“ Погледна къщата. И дума не можеше да става да си тръгне; животът бе тук. Облегна се на една стена и преброи прозорците. Целият живот бе зад малкия светъл квадрат.

Квадратът почерня. Елен отстъпи и се скри в сянката на една врата. Усети, че замръзва, явно дълго бе стояла неподвижно. Изчака още няколко мига и Мадлен излезе от сградата. Бломар излезе след нея. Хвана я за ръката. Защо нея? Защо я обичаше? „Трябваше по-добре да я огледам“, помисли Елен. Намираще я за грозна, стара и глупава; но трябва да имаше нещо в нея, нещо по-ценно от хубостта, от интелигентността, след като я обичаше. Елен направи няколко предпазливи крачки покрай стената. Мадлен носеше тънко синьо манто, червен шал и филцова шапка, която скриваше наполовина лицето ѝ.

Влязоха в един ресторант. Малък, съвсем жълт ресторант, с оградено с дървена бариера пространство пред вратата, нещо като лятна тераса. Елен се приближи до прозореца. Седнаха на една маса, един срещу друг. Бломар държеше менюто в ръцете си, виждаше се профилът му; явно идваше тук често. Елен погледна сервитьорката, ламаринения барплот, масичката с панерчетата хляб, плодовете и наденицата. Беше донякъде разочароващо; не можеше да се отгатне защо е избрал този ресторант, а не който и да е друг; поставката с шишенцата за олио и оцет, хартиените покривки съдържаха информация само за себе си; колкото и да се опитваше, не се приближаваше и с една крачка до душата на Бломар. Въпреки това Елен беше доволна — никога не би успяла сама да измисли този декор, получен като подарък, изведнъж, без да прави каквото и да е усилие.

„Какво ядат?“ Елен се изправи на пръсти, но едва виждаше масата им. Странно ѝ бе да мисли, че той яде като всички останали. Той гледеше храната в чинията си, усещаше вкуса ѝ в устата си, дъвчеше я старателно. Елен имаше чувството, че яде чисто и просто от снизхождение, за да не се различава от другите; изглеждаше лишен от

желание, от нужда; не зависеше от никого и от нищо, дори не от собственото си тяло.

Елен се отдръпна от прозореца. „Трябва да си тръгвам.“ Двамата сигурно щяха да се приберат заедно, нямаше да може да говори с Бломар. „Тръгвам си.“ Отново да потъне; да повлече със себе си надеждата, разочарованието, умората — нямаше кураж да го направи. Тук поне съществуваше чакането; ако се откаже, няма да има вече нищо; нито отсъствие, нито присъствие, абсолютно нищо. Осем часът. Значи, би трябвало да телефонира. Но трапезарията бе толкова далече, със своите порцеланови чинии и мириса на престоляло какао — трудно можеше да си представи, че ще се появи на другия край на линията. Цяла бездна разделяше този свят със залиняла растителност от улиците, по които сияеше присъствието на Бломар.

Потръпна. „Къде отиват?“ Излизаха от ресторанта. Отново се запромъква след тях. Да го вижда, да го следва — това създаваше връзка между него и нея. Ще вървя подире им цяла нощ. Гърлото ѝ се сви. Бяха се приближили до входа на метрото и си стискаха ръцете. Мадлен заслиза по стълбите, Бломар се обърна и си тръгна.

Елен се скри зад един фенер, за да го пусне да мине; нямаше желание веднага да наруши самотата му. Сам. Съществуваше само за себе си. „Какво ли става в главата му?“ Вървеше по-бързо, отколкото когато се държеше за ръка с Мадлен, с по-тежка крачка. В този миг бе наистина такъв, какъвто беше; изумително бе да го усеща как съществува в абсолютната си истина.

— Добър вечер — каза Елен.

Докосна ръката му. Той се обърна.

— Какво правите тук?

— Вървах след вас.

— Отдавна ли?

— Цяла вечер вървах след вас.

Тя се усмихваше; трудно ѝ бе да говори, да се усмихва, докато това лице я пронизва право в сърцето. Никога не си спомняше съвсем точно този едновременно дистанциран и дружелюбен поглед.

Той я изгледа колебливо.

— Искали сте да ме видите?

— Да — каза тя. — Трябва да говоря с вас. Да идем у вас.

— Щом искате.

Тя тръгна до него мълчаливо. Не след него — до него. Преди малко се рееше в останената от него бразда, несъстоятелна като сянка; сега беше там, наистина; улиците бяха влезли в собствения ѝ живот. Той самият я покани да се качи по стълбите, по които се бе промъквала като натрапница.

— Ето, значи, къде живеете — каза тя.

— Да. Това като че ли ви учудва.

Той се усмихваше. Когато мислеше за него, той ѝ изглеждаше без възраст, лицето му бе строго и окончателно. Забравяше ироничното пламъче в очите му, подвижните му ноздри и сдържания плам, който понякога му придаваше толкова младежки вид. Бломар се приближи до камината и разрови с машата червенеещите се главни върху решетката.

— Стоплете се. Изглеждате премръзнала.

— Добре ми е — каза тя.

Неговата стая. Гледаше килима, покрития с хубава щампована кувертюра диван, запълнените с книги рафтове и странните картини, закачени по стените. Имаше вид на толкова тотално отговорен за себе си човек, че като че ли нищо не можеше да го сполети по случайност. Но и не си го представяше да избира придирчиво мебелите си. По-скоро имаше чувството, че дрехите му, обстановката, в която живееше, ястията, които ядеше, му принадлежаха открай време.

— Е? — каза той и я погледна любопитно. — Какво има?

— Ами ето! — Тя се поколеба за миг. — Скъсах с Пол.

— Скъсали сте? — каза Бломар. — Искате да кажете, че сте се скарали?

— Не. Наистина е край — каза тя.

— Защо? — попита Бломар.

Беше там, седнал срещу нея. Тя вече изобщо нямаше желание да му разказва историите си. Той беше там и нищо друго нямаше значение.

— Не го обичам — каза тя.

— Сигурна ли сте?

— Напълно.

Той малко притеснено бе навел глава към огъня. Мислеше за нея, за себе си. Тя вече нямаше нужда да мисли за нищо; спокойно се оставяше в ръцете му, без угриzenia, без грижи.

— А той какво казва?

— Не е доволен — отвърна Елен.

— Той ви обича. — Бломар погледна Елен. — Дори да не сте влюбена в него, това причина ли е да късате?

— О, нямам нищо против да го виждам — каза Елен. — Само не трябва повече да става дума за женене, нито... нито за чувства — добави тя.

Замълчаха.

— Искате ли да поговоря с него?

— О, не — каза Елен. — Няма за какво да се говори.

— Какво мога да направя тогава? — попита Бломар.

— Нищо — отвърна Елен. — Нищо не може да се направи.

— В такъв случай защо сте тук?

— Искях да знаете — каза тя.

Бломар помръкна.

— Сърдите ли се, че дойдох? — попита тя.

— Струва ми се, че от това няма особена полза.

— Естествено. Никога не ви се струва полезно да ме виждате.

Бломар безмълвно зарови с машата в жарта. Говори на себе си. Казва си разни неща в главата си. Толкова незначителни неща под черните му коси, които би било толкова приятно да докосна.

— Знаете ли, аз изчислих. Виждаме се около три часа месечно. Това прави една двеста и четирийсета част от съществуването ви.

— Двайсет пъти съм ви обяснявал...

— Причините ви не струват — каза Елен и извърна глава. — Ако се боите да не се привържа към вас, вече е сторено.

Той отново замълча; гледаше огъня с непроницаемо изражение.

— За какво мислите? — попита тя.

— Мисля, че вече не трябва изобщо да се виждаме.

Елен се вкопчи в облегалката на креслото.

— Но аз няма да го позволя — каза тя, обзета от ужас, който сякаш изтръгваше вътрешностите ѝ. — Всеки ден ще ви чакам на излизане от печатницата, ще ви следвам по улиците, ще...

— Не, нищо подобно няма да направите — каза той. — Добре знаете, че по този начин няма да получите нищо от мен.

Очите на Елен се изпълниха със сълзи.

— Но защо? — попита тя. — Защо?

— Защото не ви обичам — твърдо каза той.

— Знам, че не ме обичате, и не ми пука — извика тя яростно. — Не искам от вас да ме обичате.

— Но Пол ви обича — каза той. — А Пол ми е приятел. Освен това съществува и Мадлен. Тя ще бъде нещастна. Тя има нужда от мен.

— И аз имам нужда от вас — каза Елен с ридание в гласа.

— Не. Вие имате нужда от развлечение. Ще ме забравите много по-бързо, отколкото си мислите.

Говореше с неумолимо изражение; две къси отвесни бръчки придаваха твърдост на челото му, гласът му бе спокоен. Истинска скала.

— Не е вярно — каза тя. — Никога няма да ви забравя. Само че на вас ви е все едно. Ако не ви се мяркам пред очите, колкото и да съм нещастна, съвестта ви ще е чиста. — Елен се задави от гняв. — Мръсен лицемер — добави тя.

— Сега трябва да си вървите — каза Бломар.

Тя го погледна предизвикателно и ръцете ѝ стиснаха още по-силно облегалката на креслото.

— Няма да си вървя.

Той стана.

— Тогава аз ще си тръгна.

— Ако направите това... — тя се задушаваше, — ще изпочупя всичко, ще разкъсам всичките ви книжа.

— Тук няма нищо ценно — каза той. — Приятно прекарване.

Взе палтото си, отвори външната врата; тя се втурна след него.

— Не — извика тя, — не. Върнете се!

Заслиза по стълбите след него, но той имаше дълги крака и бягаше бързо. Тя се задъхваше. Той вече изчезваше в тълпата минавачи, после сви зад ъгъла.

— Ще види той — каза тя. — Ще види.

Захапа кърпичката си. Нищо нямаше да види, нищо лошо не можеше да му направи, беше извън обсега ѝ. Опря се на един фенер. Струваше ѝ се, че ще падне на тротоара, че ще ѝ прилошее от бяс.

Мразя го. Скочи в един автобус. Никога, никога, никога няма да ме обикне. Страданието беше там, сладникаво до погнуса. Не искаше да затъва в този хладък клей. Пол ви обича. Да не би да си мислят, че съм обречена да спя с Пол? Ще видят те. Това поне можеше да направи — да си причини болка. Ще ми се съвсем да изпадна и когато след

година ме срещне на някой ъгъл, да му кажа: „Ела, скъпи!“, а той да възкликне: „Ах, това сте вие!“. Погледна предизвикателно някакъв мъж на средна възраст, седнал срещу нея. Мъжът я загледа и тя отвърна очи. Страхлива съм. Но ще събера кураж. Имате нужда от развлечения. Ще види как ще започна да се развличам! Ще се напия до смърт и ще се хвърля под автобуса. И Пол ще му каже: „Снощи Елен се хвърли под един автобус“. Да го видя каква физиономия ще направи.

Елен слезе от автобуса, влезе в едно кафене и се отправи към телефонната кабина. „Ало, може ли да се обади Петрюс?“

От другия край на жицата се чува гласове, после шум от стъпки. Ако не е там, ще телефонирам на Франсис, на Турниел, на който и да е идиот. Все ми е едно.

— Ало?

— Ало, Елен се обажда.

— Я гледай! Мислех те за умряла. Не е хубаво така да зарязваш приятелите си. Какво става с теб?

— Искаш ли да излезем тази вечер?

— Искаш да излезеш с мен?

— Умирам от скука. Искам да се напия — каза Елен.

Пауза.

— Най-добре ела да се напиеш вкъщи — предложи Петрюс. —
Имам хубаво порто и плочи.

— Дадено — каза Елен. — Идвам.

V

Моята единствена любов. Наистина ли си ти? Може ли да кажа и: ти си тук? Някой е тук и това си ти. От час насам в нея има промяна, като че ли нещо я боли. Диша по-начесто и вените ѝ прозират през бледата ѝ като папирус кожа. Не си избирала това — това хъркане, потта по челото, виолетовите вълни, които прииждат към лицето ти, мириса на смърт, който вече се процежда от тялото ти. „Изборът е мой.“ Чий беше изборът? Седнала срещу мен, разчорлена и бяла, ти наивно смяташе, че си тук цялата; но аз знаех, че в същото време си и другаде, в далечното бъдеще. Коя от двете ви трябваше да предпочета? Предавах те, каквото и решение да вземех.

А мислех, че съм приключил с Елен. Не я бях виждал три месеца; тя наистина бе скъсала с Пол и той също не знаеше какво става с нея. Мислех, че се е примирила, че ме е забравила, и изпитвах облекчение — тя малко ме плашеше. Една събота сутрин тъкмо се бръснех, когато на вратата се позвъни. Отворих и видях една брюнетка, която ми бе непозната.

— Вие ли сте Жан Бломар? — попита тя.

Гледаше ме строго. Бе дребна слабичка еврейка с блестящи очи.

— Аз съм, да.

— Аз съм приятелка на Елен Бертран. Приятелката ѝ Ивон. Трябва да говоря с вас.

Изгледах я подозрително. Елен често ми бе разправяла за нея — беше нейна съучастница, готова да влезе в огъня за приятелката си. Какво пак бяха измислили?

— Е, какво има? Седнете.

Тя седна до камината. Огънят не бе запален.

— Елен ще има дете — каза тя.

— Елен? Що за глупости?

— Не са глупости. Тоест Елен няма да роди това дете. Намерих човек, който да ѝ помогне.

Не ме гледаше; гледаше скарата, покрита с черни и студени брикети. Не знаех какво да мисля.

— Вижте — казах. — Защо сте дошли да ми разправяте това? То не ме засяга.

Очите на Ивон заблестяха гневно.

— О! Естествено! — възкликна тя.

— Елен трябва просто да поговори с Пол. На него може да има доверие.

— А, вие си мислите, че детето е от Пол! — каза Ивон.

Сърцето ми се сви.

— Не е ли от него?

— Не е! — Ивон сви рамене. — И дума не може да става да го задържи, разбирате ли?

— Добре. С какво мога да помогна? Пари ли ви трябват?

— Не. Нямаме нужда от парите ви.

— Тогава?

Ивон ме изгледа враждебно.

— Тогава, някой трябва да прекара нощта до нея. Аз не мога. Майка ми е луда и не мога да я оставя сама. Освен това, трябва й стая.

Сега аз я изгледах подозрително. Елен толкова пъти ме бе манипулирала! Дали не хитруваше с цел да прекара една нощ с мен? Невъзможно бе да прочета каквото и да било в тези черни очи, които избягваха моите.

— Бих го направил на драго сърце — казах, — ако смятах, че тази история е вярна.

— Но тя е вярна! — възмутено каза Ивон. — Да не мислите, че такива неща се измислят за удоволствие?

— С Елен човек никога не знае.

— О, засрамете се! — каза Ивон. — Разбирам защо не искаше да се обърне към вас.

— Не е искала да се обърне към мен?

— Не. И беше права. Но не познаваме никой друг.

Поколебах се.

— Но Елен имаше в живота си само Пол. Как се е случило?

В очите на Ивон проблесна светкавица.

— Една вечер сте я изгонили — каза тя. — Дошла била да ви моли за помощ, а вие сте я изгонили. След което е отишла да се напие

с приятели. И... и се е случило.

— Въпросният приятел знае ли?

— Той е гадняр. Тя отдавна не се вижда с него.

Замълчаха. Да, Елен бе способна да направи такова нещо. Защото съм я изгонил. Сърцето ми отново се сви.

— Това лице, което ще ѝ помогне, сигурно ли е?

— Да, така изглежда. Само че трудно я открих. Изгубихме много време. Всичко щеше да е по-просто преди месец. — Тя добави: — Тогава нямаше да имаме нужда от вас.

— Какво трябва да направя?

— Само да стоите до нея. Ако я боли много, да ѝ дадете да диша малко етер. Ако се почувства зле и до сутринта всичко не е приключило, позвънете на Литре 32–01 и потърсете г-жа Люси от името на Ивон. Кажете, че болната не е добре, и тя веднага ще дойде.

— Можете да разчитате на мен. Кажете на Елен, че ще я чакам.

— Сигурно ще дойде към шест часа.

Ивон се поколеба за миг.

— Елен поиска да ви предупредя, че тази история може да ви донесе неприятности, ако нещата тръгнат на зле.

— Да не се притеснява за мен.

Тя стана и каза:

— Е, довиждане.

Стисна ми ръката, без да се усмихва. Сърдеше ми се. Слезе по стълбите, после зави зад ъгъла; носеше със себе си моя образ и го гледаше със свирепо порицание.

Взех отново бръснача и натърках със сапун бузите си. Лесно беше да се порицава. Бе искала от мен да предам Пол, да зарежа Мадлен. Нищо не дължах на Елен. Бръсначът одра кожата ми. И тази Ивон, с какви очи ме гледаше! Сякаш бях престъпник. Казах ядосано: „Не аз съм направил дете на Елен!“. Повторих тези думи на висок глас. Но в сърцето ми се промъкваше съмнение, което казваше: „Не бях ли аз?“.

— Няма ли много да ви преча? — каза Елен.

— Разбира се, че не.

Стоеше на прага на стаята ми със стеснителен вид, какъвто не бях забелязвал у нея; носеше обемист пакет под мишница. И последната ми надежда умря — Ивон не лъжеше, не ставаше дума за

игра. Под синята рокля на Елен, под нежната ѝ като на дете кожа се спотайваше онова нещо, което се хранеше с кръвта ѝ.

— Елате бързо да се стоплите — казах. — Запалил съм хубав огън.

Бях поставил цветя на масата и чисти чаршафи на леглото ми. Тя се огледа нерешително.

— Имате ли нещо против да излезете за малко, докато се настаня?

Взех палтото си.

— Да ви донеса ли нещо?

— Не, благодаря. — И добави: — Можете да се върнете след половин час.

Навън се бе стъмнило; жени вървяха под ръка с любовниците си; жени с червени женски смехове. Елен бе имала любовник. Гаден тип. Гаден тип, който бе бръкнал под полата ѝ, причинил ѝ бе болка; сега тя пак ще изпита болка, а е дете. В осветените магазини домакините купуваха за вечеря хляб и шунка; щяха да хапнат и да заспят, тази нощ щеше да е само тире между отиващия си ден и деня, който щеше да се роди. А в една стая стоеше Елен с онова нещо в корема си и нощта беше обширна и опасна тъмна пустиня, през която трябваше да преминем без ничия помощ. Когато се прибрах, тя бе легнала; облякла бе бяла нощница, обточена с червен ширит, нощница на пансионерка. Обемистият пакет, който носеше под мишница, бе изчезнал.

— Как сте? — попитах.

— Чувствам се някак странно.

Ръцете ѝ трепереха. Забелязах, че и цялото ѝ тяло трепери. Тракаше със зъби.

— Студено ли ви е?

Седнах до леглото и хванах ръката ѝ.

— Не, от нерви е — прошепна тя.

Зъбите ѝ продължаваха да тракат, ръцете ѝ се бяха вкопчили в завивката.

— Отвращавам ли ви? — попита.

— Горкото ми дете, за кого ме вземате?

— О, да, отвратително е — каза тя накъсано.

По бузата ѝ се стече сълза.

— Лежете си. Успокойте се.

Постепенно треперенето ѝ спря. Тя се отпусна и ме изгледа малко по-весело.

— Сигурно сте бесен — каза тя.

— Аз ли? Че защо?

— Нали не искахте изобщо да ме виждате.

Свих рамене.

— Беше във ваш интерес.

— Виждате ли! Зле сте изчислили.

Погледнах я. Чувствах се безсилен. Значи, бе вярно! Значи, аз бях виновен! Бях се отнесъл с нея като с капризно дете. Беше толкова малко момиче, а тялото ѝ вече познаваше онова остро женско страдание. Устата ѝ се сгърчи, лицето ѝ побледня.

— Боли ли ви?

Тя остана неподвижна, със затворени очи.

— Мина ми.

— Елен! Защо направихте това?

— Исках да си отмъстя — отвърна тя.

— Какво странно отмъщение!

— Мислех, че ако узнаете, ще изпитате угризения. — Сега цялото ѝ лице се сгърчи и тя заби нокти в дланта ми. — О! Боли ме!

Успяла беше да си отмъсти, дори повече, отколкото се бе надявала. При всеки пристъп на болка отчаянието, извършеното от мен злодеяние диво разкъсваха сърцето ми. Болките ѝ намаляваха за миг, после отново се усилваха; всеки път бяха по-жестоки от предишния. Заради мен лежеше на това легло. Не пожелах да съм част от живота ѝ, избягах и бягството ми я бе съсипало. Отказвайки да се намесвам в съдбата ѝ, бях разполагал с нея по-брутално, отколкото ако я бях изнасилил. Ти страдаше заради мен, страдаше, защото съществувах. Кой ме бе осъдил?

Под завивката се чуваше странно къркорене.

— О! — изстена тя. — О! Много ме боли.

Вкопчила се бе в ръката ми като в спасителен пояс и ме гледаше. Ръката ми стискаше ръката ѝ и не виждах нищо друго, освен обезумелите ѝ очи и малкия ѝ чип нос на сред смъртнобледото лице. „Смелост. Ще мине. Ще мине.“ Повтарях тези думи безкрайно. Безкрайно болката разкъсваше корема ѝ, поколебаваше се за миг, после отново я пронизваше яростно. „Ще мине.“ Времето течеше, болката не

минаваше. Елен обръщаше очи. От време на време усещах, че от устните ѝ ще се изтръгне остър писък, и поставях ръка на устата ѝ.

— О! — пророни тя. — Не мога повече. Искам малко почивка. — С безумна гримаса дебнеше приливите и отливите на болката. — Само малко почивка.

Една по-могъща от другите вълна я повдигна, заля я, удави погледа ѝ.

— О! — каза тя. — О! Любов моя!

Очите ми се изпълниха със сълзи. Бе прекалено несправедливо. Не заслужавах такава любов; не заслужавах страданието ѝ. Бях искал само да не я наранявам. Горкото ми момиченце, прости ми. Прости ми, Елен. Но беше твърде късно. А! Би било твърде лесно. Не отивай. И на подутото от ударите лице очите се затварят: палач. Гърдите са хлътнали от прикладите на пушките, едно дете умира, защото възрастните не са се осмелили да искат. „Прости ми.“ Твърде късно ще е. Палач. Колко бавно се пукваше зората, зората, която бих искал да отблъсна завинаги; колко дълга беше нощта, толкова дълга, колкото е къса тази нощ, тази нощ без надежда.

— Не мога повече — каза тя и изхълца. — Никога няма да ми мине. Не мога повече.

Взех един тампон памук и капнах отгоре му малко етер; приближих го до ноздрите ѝ.

— Кой е? — каза тя.

— Аз съм, Бломар.

Очите ѝ не ме познаха. Слязох по стълбите. Потръпнах от студения въздух. По авеню „Клиши“ имаше няколко минувачи; бяха спали; току-що се бяха събудили и вървяха с бърза крачки в тази неуверена утрин, тъжна като лице на новородено, нова утрин. За мен обаче денят още не започваше — нощта все още не искаше да свърши; цветът на небето не променяше нищо. Влязох в едно малко кафене, което тъкмо отваряше. Сервитьор със синя престилка забърсваше барплота с парцал.

— Бих искал да се обадя по телефона.

— Ето го там.

Взех един жетон и набрах Литре 32–01.

— Какво става? — попита един глас.

— Не знам. Не върви на добре. Трябва да дойдете.

— По това време! Няма да намеря такси.

— Уверявам ви, че е зле.

Жената на другия край на жицата се поколеба.

— Дано не ме разкарвате за нищо.

— Не е за нищо. От дванайсет часа я боли. На края на силите си е!

— Проблемът е, че съм възрастна жена — каза гласът. — Не ми е лесно да се придвижвам. Е, добре, както и да е, идвам.

Качих се вкъщи и отново седнах до Елен.

Очите ѝ оставаха затворени. Дали от етера? Или от изтощение? Вече не стенеше. Човек би казал, че нямаше и капка кръв във вените. Тревожно се вслушвах в шумовете на улицата. Страхувах се. Преди дванайсет часа в това легло легна чужд човек; но тази борба ни бе свързала по-силно от прегръдка, тя бе станала моя плът и кръв, бих дал живота си, за да я спася. Детето ми, горкото ми дете. Колко беше млада! Обичаше шоколад и велосипеди, вървеше по улицата с детинска дързост. А ето че лежеше тук, в червената си кръв на жена, и младостта и радостта ѝ изтичаха от корема ѝ с неприлично гъргорене.

— Е, пиленце, какво става? — каза старата.

Гледах я разтревожено. Майсторка на нелегални аборти. Толкова приличаше на това, което беше, че направо не беше истина. Носеше черно, косите ѝ бяха изрусени, бузите меки, румени и бели, устата оранжева; очите ѝ бяха очи на старица, много бледи, примигващи и малко гуреливи. Дали виждаше добре? Под грима се отгатваше недоизмита плът. Гледах ръцете ѝ с лакирани нокти. Сигурна жена. Тя повдигна завивката, аз се дръпнах встрани. Из стаята се разнесе блудкава миризма.

— Още не е тръгнало — каза тя. — Добре направихте, че ме извикахте. Ще ви помогна. Ей сега всичко ще свърши.

— Ще свърши ли? — каза Елен.

— След малко.

— Всичко наред ли е? — попитах.

— Но да. — Тя се разсмя. — Имахте толкова разстроен вид, боях се от най-лошото. Боже мой! Сякаш никога нищо не сте видели. — Чух я да мърда зад гърба ми. — Къде ми е чантата? Лошо е да остаряваш. Не виждам на три крачки.

— Ето я — казах.

Тя взе черната си чанта, отвори я; мернах кърпичка, пудриера, портмоне; тя бръкна на дъното на чантата с ръката с лакираните нокти и извади златисти ножички. Приблжих се до прозореца и се загледах в сивата фасада от другата страна на улицата. Студено ми беше. Не посмях да ѝ кажа да обгори ножиците.

— Не се бойте, пиленце.

Чувах накъсаното дишане на Елен.

— Напъвайте — каза старицата. — Напъвайте силно. Така, така...

Елен изстена. От устата ѝ излезе дрезгав вик.

— Ето така — каза старата. — Готово. Господине!

Обърнах се. Държеше в ръце легенче. Пръстите ѝ, китката ѝ и цялата ѝ ръка до лакътя бяха червени като ноктите ѝ.

— Идете да изхвърлите легенчето.

Елен лежеше със затворени очи. Детската ѝ нощница разкриваше коленете ѝ; под краката ѝ бе постлана мушама, осеяна с кървави памуци. Взех легенчето, прекосих площадката и отворих вратата на тоалетната. Легенчето беше пълно с кръв и в червената кремообразна течност плуваше нещо подобно на големи парчета телешка карантия. Изсипах легенчето и пуснах водата. Когато се върнах в стаята, старата плакнеше в мивката червените памуци.

— Дайте ми една голяма хартия — каза тя. — Ще увия памуците и ще ги хвърлите в някой канал.

— Всичко наред ли е? — попитах.

— Но да. Не беше страшно. — Тя се засмя. — Явно не сте свикнали.

Изми си ръцете и си сложи шапката пред огледалото. Засилих огъня и когато старата си тръгна, отново седнах до Елен. Тя ми се усмихна.

— Свърши се — каза тя. — Не мога да повярвам. Чувствам се добре!

— Знаете ли — казах, — можете да останете тук колкото искате.

— Не. Жената ми каза, че мога да се прибера. Предпочитам да се прибера. — Тя се надигна и се опря на възглавниците. — Имате ли нещо против да се виждаме от време на време?

— Щом искате.

— Знаете, че искам.

— Надявах се, че ще ме забравите — казах.

— Да, знам. Отнесохте се с мен като с нежелано кученце, което прогонват с камъни. Но това не доведе до нищо.

— Виждам.

— Аз не съм кученце. — Тя ме изгледа с укор. — Интересен човек сте. Толкова пъти повтаряхте, че уважавате свободата на хората. А решавате вместо мен, третирате ме като вещ.

— Не исках да сте нещастна.

— А ако предпочитам да съм нещастна? Мое право е да избирам.

— Да — казах. — Ваше право е.

Тя опря буза в ръката ми и каза:

— Е, избрах.

Прегърнах я и допрых устни до бузата ѝ.

„Мое право е да избирам.“ Ти ли каза тези думи? Ако си ти, значи, не съм те убил, скъпа моя любов. Но кой освен нея ще ми каже „Мое право е“? Клепачите ти крият очите ти, устните ти разкриват зъбите ти, твърдите ти зъби, които ще продължат да се смеят в изронената ти плът. Вече няма да ми говориш.

Той не бе избирал. Весело тичахме в снега и го срещнахме. Беше тъмно и не бях сигурен, че ни е видял, но усетих, че се изчервявам. Държахме се за ръце и притискахме до сърцата си кесии с топли кестени — можеше да ни види. Аз и Елен — бе вече достатъчно сложно. Но не беше всичко. Съществуваше и Пол, съществуваше и Мадлен. И целият останал свят на хоризонта. А те не бяха избирали.

На другия ден, когато влязох в печатницата, отидох да стисна ръката на Пол. Коректорките вече се бяха настанили, кацнали на високите си табуретки, с малки щипци в ръце; жените винаги идваха първи на работа. Пол започваше да оформя страниците; разполагаше пакетите върху мрамора със съсредоточен вид.

— Снощи те срещнах, но ти не ме видя — казах. — Бях с Елен.

— Да, видях ви — отвърна той.

Имаше открито лице с упорито чело и нещо детско в устните. Закопчях сивата си престилка. Под нас, в печатарския отдел, машините започваха да бучат.

— Така и не разбрах какво има между вас — каза той.

— Откакто скъсахте, не я бях виждал. После тя ми се обади. — Поколебах се. — Знаеш я каква е. Обича новото и се отегчава.

— А! Значи, това било! — каза Пол.

— Направих всичко възможно, за да я обезсърча — уверих го.

— Трябваше да се досетя — каза Пол. — И не я ли обезсърчи?

— Изпитвам приятелски чувства към нея. Но не съм влюбен.

Казах ѝ го. Тя отговори, че нямало значение.

Пол сви рамене.

— Е, толкова по-зле за нея. Това не ме засяга.

Седнах пред моята клавиатура — нямаше смисъл да обяснявам. Каквото и да му кажех, нямаше да може да измине заедно с мен колебливия път, който ме бе довел до първата ни целувка; трябваше да е на моето място; но тъй като не беше, можеше да схване нещата само отвън. Тичах в снега с Елен, а той мислеше: „Той ми взе Елен. Не я обича, пък приема любовта ѝ“. Бях се предал след много спорове със самия себе си, а той мислеше: „Син на буржоа“. Това, което внезапно разбрах с прискърбие, бе, че въпросното „отвън“ не беше никаква привидност — то ми принадлежеше не по-малко от тялото ми и в обхваналия ме смут аз само потвърждавах неговата истинност: „Не е справедливо“. Но несправедливостта не бе част от обидата на Пол; тя беше в сърцето на съществуването ми, в онова проклятие, толкова често предугаждано, толкова яростно отхвърляно — проклятието да бъда друг.

„Не е вярно. Не съм аз.“ Искаше ми се да изкрещя тези думи, когато Елен ме гледаше с очи, пълни с възхищение и любов. Само че бе вярно — аз бях. Аз бях изпразнил портфейла си на бюрото на баща ми, аз бях заменил буржоазните си дрехи със сива престилка; тази стая бе моята; това лице бе моето. С моята плът Елен си изграждаше герой, чиито спомени, мисли, усмивки бяха мои, но в който не се разпознавах.

— Чувствам се виновен за злоупотреба с доверие — казах ѝ аз.

— Как така? — попита тя.

Седеше до мен на дивана, с глава на рамото ми и с вид на доверчиво животинче.

— Имам чувството, че съм проникнал в чужда кожа.

— Искате да кажете, че не ви виждам такъв, какъвто сте?

— Да, именно.

Тя ми се усмихна.

— И какъв сте в действителност? — попита тя.

— Не особено симпатичен — казах. — Например, когато ме питате защо не ви обичам, аз ви отвръщам, че е, защото сте прекалено млада, защото нямаме едни и същи интереси. Да. Но е и защото имам бедна кръв. Никога не съм бил способен на страст. Въртя се в кръг сред угризенията си, сред скрупулите си, с единствената грижа да не си изцапам ръцете. Това наричам неблагоприятна природа, вечно напрегната, затворена в себе си. Завиждам на Пол, завиждам ви на вас...

Елен ме прекъсна, като докосна устните ми с нежните си светли устни.

— Точно в това е силата ви. Че сте си самостоятелен, човек има чувството, че сам сте се създали.

— Никак не ми е трудно да съм си самостоятелен. Имам твърде малко нужди.

— Че от какво бихте имали нужда? — каза тя.

Очите ѝ блестяха. Нямах смисъл да продължавам. Само с думи можех да изтръгна истината, която живееше в мен, а тези думи отекваха в ушите на Елен с непредвидим смисъл. Макар и излезли от мен, в момента, когато ги чуеше, те вече не ми принадлежаха. Това, което тя откриваше в тях, пряко волята ми, беше усилие да бъде искрен, вълнуваща скромност, която очароваше сърцето ѝ.

— Голям сте инат — казах.

— О! Трудно биха ме отвратили от вас.

Гледаше ме толкова пламенно, че изпитвах желание да скрия лицето си. Кого виждаше? „Не съм аз.“ Бях аз, такъв, какъвто бях във от себе си, пред чуждите погледи. Този неверен приятел, този разумен и надежден герой бях аз, колкото и да не го желаех.

Елен потърка буза в моята.

— Искате да се отвратя от вас?

— Не бих искал да си провалите живота заради мен.

— Няма такава опасност — каза тя, докато увиваше около пръста си кичур от косата ми. — Не е толкова забавно да те обичат. Много по-интересно е да откриеш някой, когото да можеш да обичаш.

— С течение на времето несподелената любов става тъжна. — Прегърнах я през раменете. — Бих искал да съм сигурен в едно: че няма да изпуснете заради мен нито една от възможностите, които биха ви се представили.

Тя ме погледна покорно.

— Трябва да се запознавате с хора, да излизате. Например, ако от службата ви предложат да отидете в Америка, както ставаше дума по едно време, трябва съвсем спокойно да заминете.

— Разбира се — каза тя. — Надявам се, че в живота ми ще има и други неща освен вас. — Тя се притисна към мен. — Но по-нататък, не веднага.

— Не — казах. — Не веднага.

Нежно зацелувах лицето ѝ. На моменти я намирах за толкова чаровна, че бих искал да мога да ѝ кажа, без да лъжа: „Обичам ви“. Но всъщност трогваше ме присъствието ѝ, а когато я нямаше, изобщо не се сещах за нея. Можех да я напусна всеки момент без капка съжаление. Нежността ми, уважението ми бяха далеч от любовта. Тя бе затворила очи, докато я целувах, с вгълбено и умиротворено изражение. После отново ме погледна и прекара език по устните си.

— Вижте — каза тя.

— Какво?

Тя се поколеба.

— По-нататък ще се опитам да се откъсна от вас, обещавам ви. Но това не трябва да ни пречи да се опитаме да имаме възможно най-близки отношения.

Притиснах я до себе си; куражът ѝ бе затрогващ.

— Има ли смисъл да се привързваме още повече един към друг, ако ще е само временно?

— Толкова по-зле — каза тя. — Няма да разваляме настоящето поради страх от бъдещето. — Тя се отпусна назад, косите ѝ се разпръснаха в кръг върху възглавницата. — Бих искала да съм цялата ваша — прошепна тя.

В живота ми съществуваше поне тази минута, в която не увъртах, не се пазарях със съвестта си. Ти успя да ме спасиш от угризението. С Мадлен се любехме мълчаливо и почти винаги нощем — тя понасяше възбудата и удоволствието с нещо като ужас, така както понасяше чуждите гласове и погледи, и дори неподвижното лице на вещите; когато я галех, винаги се чувствах като престъпник. Ти не лежеше в прегръдките ми като изоставено тяло, а като пълноценна жена. Усмивваше ми се право в лицето, за да знам, че си там по силата на свободната си воля, че не си изгубена в грохота на кръвта си. Ти не

се чувстваше в плен на срамна фаталност; сред най-страстните пориви нещо в гласа ти, в усмивката ти казваше: „Правя го, защото искам“. С това постоянство, с което се обявяваше за свободна, ти ми помагаше да съм в мир със себе си. С теб нямах угризения. С теб. Но двамата не бяхме сами на света.

— Има нещо ново в отношенията ми с Елен — обявих един ден.

— Така ли? — каза Мадлен равнодушно.

Бях се опитвал да я държа в течение на тази история, но всеки път, когато ѝ разказвах за нея, тя сменяше темата.

— Да. Накрая все пак преспахме.

— Никога не съм мислила, че ще ми бъдеш верен цял живот — каза Мадлен.

Тя лично не се бе церемонила с мен; не бях нарушил никакъв ангажимент към нея; и все пак се чувствах неудобно. Сигурен бях, че новината ѝ е неприятна. Няма думата, мислех раздразнено. Несъмнено и сама го съзнаваше; затова не казваше нищо. Дори впоследствие като че ли забрави всичко, което ѝ бях разкрил. За Мадлен нищо никога не беше нито съвсем вярно, нито съвсем невярно; тя се възползваше от това двусмислие и плуваше равнодушно в тези несигурни води. Искаше от мен само да не я принуждавам да гледа в лицето съществуването на Елен. От своя страна Елен никога не говореше за Мадлен. Двете се пренебрегваха така окончателно, че нерядко ми се струваше странно да мисля и за едната, и за другата. Елен вървеше до мен, здраво стъпила на краката си, богата със собствените си спомени, устремена към едно-единствено бъдеще — в тази пълнота не оставаше никакво място за Мадлен. А Мадлен в хотелската си стая с миризма на препарат против насекоми представляваше също такава непробиваема пълнота, от която Елен бе абсолютно прокудена. Така както всяка бе погълната от себе си, те бяха по-разделени от две мъглявини на двата края на Вселената, от две раковини, залепнали от двете страни на крайбрежна скала. Само че аз бях там, присъствах и с едната, и с другата, принуждавах ги да съществуват заедно.

— Не те ли плаши това? — казах на Марсел. — Като си помислиш, че моделираш живота на друг човек, пряко волята му.

Седяхме в малък ресторант на авеню „Клиши“; хапвахме кървавица с юфка. Марсел носеше овехтял костюм и за да прикрие

ризата си, бе сложил норвежко шалче с угаснали от прахта цветове. Той поклати едрата си глава.

— Но аз не искам нищо от Дениз. Тя може да живее, както реши.

— Добре знаеш, че това не е истина. Тя не може да реши да станете богати, не може да реши да се прочуеш, не може да реши да я обичаш.

В края на краищата бяха напуснали голямото голо ателие и наели на седмия етаж гарсоньера с причудлива форма, чийто таван представляваше широка стъклена плоскост, а стените бяха почти изцяло изядени от прозорците. Въздухът влизаше отвсякъде; стените сълзяха от влагата. „Всяка сутрин губя един час, за да запаля печката — ядосваше се Дениз. — И въпреки това цял ден тракаме със зъби.“

— Все някак може да се оправи — каза Марсел.

— Удобно е да казваш на другите да се оправят.

— Защо? Аз как се оправям? — каза Марсел.

— Това си е твой проблем. Ти си ти, не си Дениз. А как тя се оправя, си е нейна работа. Но за света, в който я принуждаваш да живее, отговорен си само ти.

Марсел наблюдаваше с интерес една дебела руса проститутка, която бързаше да си изяде наденичките, преди да се изкачи на Монмартр при богатите си клиенти. Като че ли не ме слушаше. Но знаех, че ме чува.

— Хората са свободни — казах аз, — но само всеки за себе си. Не можем да накърняваме тяхната свобода, нито да я предвидим, нито да я изискваме. Точно това ми е толкова мъчително. Стойността на човека съществува само за него, не за мен. Аз имам достъп само до външното у него. И за него не съм нищо друго, освен нещо външно, някаква нелепа даденост. Даденост, каквато дори не съм избирал да бъда...

— Хайде, успокой се — каза Марсел. — След като дори не избираш, няма смисъл да се стягаш.

— Не избирам какъв да бъда, но съм. Отговорна за себе си нелепост, ето това съм.

— Все трябва да си нещо.

— Но можеше да съм друго. Без теб Дениз би имала друг живот.

— Какъв живот? — попита Марсел. — Животът на всички ни е провален.

— Ако беше продължил да рисуваш...

Той ме прекъсна.

— Но ако бях просто един дребен салонен художник, който се съобразява с условностите, щеше ли да ме обича? Ако... човек казва — ако бях направил това, ако не бях направил онова. Но нещата са такива, каквито са. — Той ме изгледа и се изсмя. — В тия твои непрекъснати угризения има нещо много себично.

Понякога си мислех, че вземам нещата много навътре — другите хора съществуваха толкова естествено. На мен нищо не ми се струваше естествено. Исках всеки човешки живот да бъде чиста и прозрачна свобода — и се виждах в живота на другите като непрозрачна бариера; не можех да се примиря с това. Избягвах Пол; притеснявах се от Мадлен. Дори когато бях с Елен, се чувствах неспокоен. Целувките ни, ласките ни бързо загубиха щастливата бистрота от първите дни. По лицето ѝ често преминаваше сянка и докато я целувах, тя затваряше очи със страдалчески вид. Понякога наскоро прегръдката рязко се отдръпваше. Прегърнах я през рамо.

— Какво има, малко диваче?

Седнала на ръба на леглото, тя люлееше единия си крак и строго гледаше в празното. Още не се беше облякла; косите ѝ падаха безредно на раменете. Стресна се.

— Нищо.

— И все пак? Защо си намусена?

— О! Само си мислех колко е жалко, че изгубихме толкова време. Сега трябва да си тръгвам и няма да можем да поговорим.

Не беше искрена. Веднага си проличаваше по вялия ѝ глас. Вярно, харесвах тялото ѝ, но ако повечето ни срещи преминаваха в леглото, грешката бе нейна, не моя, и тя много добре го знаеше.

— Предложих ти да се поразходим.

— Естествено! На теб ти е все едно.

— Кое ми е все едно? Да не те целувам? Но нали ти твърдиш, че това е изгубено време.

— Изгубено време е, защото ти нямаше желание.

— Не ставай глупава — казах. — Не ми ли личи, че държа на тялото ти?

— Личи ти — каза тя. — Като на тяло като всяко друго.

Замълчах за миг. Беше очевидно. Все някога щяхме да стигнем дотам.

— Защо казваш това? — попитах.

— Казвам го, защото е вярно.

— Неприятно ли ти е, че имам някакви отношения с Мадлен?

— Да не искаш да ми доставя удоволствие?

— Мислех, че ти е безразлично.

Тя сви рамене и две сълзи се появиха в очите ѝ.

— Винаги си знаела, че Мадлен е част от живота ми. Защо точно днес изведнъж...?

— Не е днес — каза тя.

— Значи, е трябвало да ми кажеш по-рано.

— И какво би променило това?

Наведох глава. Изпитвах ужас от сълзите ѝ. Но знаех, че жестоко ще оскърбя Мадлен, ако ѝ предложи да променим отношенията си.

— Виж сега, знаеш, че ни най-малко не съм влюбен в Мадлен. Лично аз бих прекратил всякакви физически отношения с нея без никакво съжаление.

— Как пък не! — каза Елен. — Гледаш я точно както гледаш мен. Целуваш я... и това ми е непоносимо — завърши тя в изблик на отчаяние.

Мълчаливо я притиснах до себе си; усещах, че тялото ѝ трепери.

— Преди време не се занимаваше с Мадлен.

— Вече не е като преди време.

— Защо?

— Защото започнах да мисля по въпроса. — Тя се позасмя. — А ти би трябвало да внимаваш повече. Един ден дойде на срещата ни със следи от червило по врата. В деня, когато ходихме на кучешкото гробище.

— А — казах, — в деня, когато толкова те болеше глава.

— Не ме болеше глава.

Усетих, че се зачервявам. Все същата история. Върху плътта ми червената следа, която не съществуваше за мен и която очите ти виждаха. Безчувствена следа, която сякаш откъсваше част от сърцето ти.

— Елен, съжалявам...

— О, не е проблем, че я видях. — Тя изхълца. — Но вече не мога да те целувам, без да си помисля, че и тя те целува.

Гледах я унило. Цялата беше моя. За да не бъде този изключителен дар абсурден, трябваше в мен да има зейнало място, което тя да запълни. Добре знаех каква тържественост придаваше на моите ласки — от мен зависеше стойността им да е илюзия или истина. Като прегръщах друга жена, аз не само ѝ доставях временно неудоволствие, а отричах най-пламенните стремления на плътта ѝ, на сърцето ѝ.

— Виж — казах, — ще се опитам да поговоря с Мадлен.

Тя изтри очите си сговорчиво; но изражението ѝ бе все така страдалческо.

— Може да се окаже по-лесно, отколкото си мисля — казах.

От известно време Мадлен по-рядко ми се обаждаше; държеше се с мен някак резервирано, по-разсеяно от обикновено.

— Много си мил! — каза Елен.

Погалих я по косите.

— Изобщо не изглеждаш доволна.

— А! Всичко е толкова глупаво! — каза тя. — Какъв смисъл има да не спиш с Мадлен, ако имаш желание да го правиш?

— Казах ти, че нямам желание.

— Да, но така би било по-добре за теб. — Тя преглътна сълзите си. — Толкова е глупаво. Най-добре да продължиш.

— Ще видя какво мога да направя.

— Не, моля те, не променяй нищо — каза тя с внезапна ярост. — Все ми е едно, не би могло да бъде другояче. — Тя закри лицето си с ръце. — О! Срам ме е!

Прегърнах я, но нямах какво да ѝ кажа. Би трябвало дори да не ми е възможно да желая друга освен нея. Това, което тя бе способна да ми даде, би трябвало да мога да го получа само и единствено от нея. Само че цялата ми нежност не би стигнала, за да задоволя подобно желание. Разполагах само с действията си; бях това, което бях, въпреки нея, въпреки себе си. Нищо не можеше да се направи.

Бих искал все пак поне да ѝ подаря един жест. „Ще поговоря с Мадлен.“ Но когато бях с Мадлен, гърлото ми се свиваше. Тя седеше срещу мен и с отсъстващ вид измъчваше с лъжичката си едно кафе със сметана, изцяло заета да не мисли за нищо, да не вярва в нищо. На

дъното на съществото ѝ се бяха наслагвали ден след ден нещастieto, унижението, съжалението; една дума би стигнала, за да се разбърка тази тиня; няхах смелост да я произнеса. Когато се връщах при Елен, очите ѝ питаха: „Каза ли ѝ?“. Тъгата ѝ бе основателна, озлоблението на Мадлен също. Как да избира? Сълзите на Мадлен или сълзите на Елен? Не бяха мои сълзи; как да сравня две чужди горчивини? И аз не бях Бог.

— Значи, до сряда, става ли? — казах аз, подавайки ръка на Мадлен.

— Не. Не сряда. — Тя слагаше ръкавиците си със замислен вид.
— В сряда излизам с Шарл Арно.

— Арно? — казах изненадано. — Пак ли се срещате?

— Ами да, от повече от месец. — Мадлен се усмихна разсеяно.
— Той излиза от клиника. Минал е през детоксикация. Само че, за да понесе лечението, тайно се е наливал с перно. Кое то значи, че е напълно впиянчен.

Това беше единственото въздействие, което бях успял да окажа над Мадлен; бях ѝ попречил да се вижда с този наркоман и да се дрогира с него. Колкото до пиенето, откакто се познавахме, къркаше умерено.

— Няма да започнеш отново — казах.

— Какво да започна?

— Да пиеш и всички онези идиотщини.

Тя ми хвърли ленив поглед.

— Какво ти пука?

Поколебах се. Можех да я хвана за ръката, да я отведа далече от входа на метрото, да поговоря с нея. „Не се муси. Историята с Елен не променя нищо между нас. Да започнем да се виждаме както преди. Зарежи този тип.“ Можех да настоявам, да я умолявам. Тя щеше да ме изслуша нехайно, но щеше да се развълнува от топлината в гласа ми. Бях сигурен, че ще ми се подчини. Само че си представях разстроено лице на Елен. „Като си помисля, че те целува!“ Да се обвържа отново с Мадлен, би било предателство.

— О, не ми пука — казах.

Замълчахме, после попитах:

— Тогава в четвъртък, ако искаш.

— Нека е четвъртък.

Отдалечих се. Не бях доволен от себе си. „Не можех да постъпя другояче.“ Но това старо оправдание беше вече изтъркано. Не можех да постъпя другояче — и майка ми бе останала сама в ледените салони на големия апартамент; и Мадлен отново започваше да се дрогира. Не ставаше дума да се „постъпва“; грешката не беше в постъпките ми. Започвах да разбирам — тя беше тестото, от което бе замесено самото ми същество; бе равностилна на самия мен. За първи път помислих: може би няма изход.

Виновен, че говоря. Виновен, че мълча. Грешах, каквото и да направех. Въртях телеграмата в ръцете си. Пак се започваше, сигурен бях. Същата история. Моята история. „Какво иска от мен?“ През последния месец почти не я бях виждал; на два пъти бе минала през ресторанта, в който вечерях с Елен, и бе поискала с предизвикателна усмивка да ѝ заема малко пари, „за да пийне“. Пиеше; спеше с Арно; дрогираше се. Влязох в кафене „Фурш“ със свито сърце. Дали другите хора тежаха по-малко от мен на тази земя? Или ги бе по-малко грижа за следите, които оставяха след себе си? Навсякъде забелязвах обезпокоителни знаци за присъствието ми. Или може би ми бе направена магия; всеки от жестовете ми, както и всеки от отказите ми съдържаше в себе си смъртна опасност. Мислех, че просто целувам Елен, а предавах Пол, оскърбявах Мадлен.

„Каква ли глупост е направила?“, мислех си, докато влизах в кафенето.

Мадлен небрежно пиеше шоколад и четеше вечерен вестник. Без дори да ми протегне ръка, сякаш идвах да седна до нея след десетминутно отсъствие, тя ми посочи една статия за войната в Испания.

— Какви мръсници! — каза тя. — Ще ги оставят да пукнат, без да им изпратят помощ.

— Знаеш ли, намесата може да има тежки последствия.

— Защо не пробвате със стачка? Може би Блум ще отстъпи.

— Не искам политически стачки.

И аз желях с всички сили поражението на маврите на Франко. Но нямах право да превръщам това самотно желание, това интимно потръпване на плътта ми във воля, която да налагам на другарите си. Да искам да въвлека другиго в борбата, в моята борба. Един изстрел, после още един — и Жак бе мъртъв. Бях му връчил револвер и той бе

мъртъв. С Жак се случи нещастие. И зашеметеното лице на Марсел, миризмата на цветя и свещи около восъчно бледия манекен. Защото му бях повлиял. Завинаги бях разбрал, че не можеш да очертаеш границите на един акт, че никога не можеш да предвидиш какво ще излезе от това, което правиш. Никога вече нямаше да поема този риск. Пръста си нямаше да мръдна, за да предизвикам подобно събитие.

— Във всеки случай — каза тя — не би било трудно тайно да се прекара оръжие и да се разреши участието на доброволци.

От време на време Мадлен се запалваше по някоя кауза. Преди две години бе станала страстна ционистка, наела се бе да работи осем часа на ден в една еврейска книжарница, за да подпомогне финансово движението. Не се учудвах много на новото ѝ увлечение; само няхах търпение да разбера защо ме е извикала така спешно. Близо половин час я слушах да се възмуцава от Блум, после се възползвах от една пауза и попитах:

— Кажете сега, за какво искате да говорим?

Тя ме погледна невъзмутимо и каза:

— Но за всичко това.

Разсмях се.

— Толкова ли присърце го вземаш?

— А! Ти не разбираш. Имам нужда от помощта ти. Ти познаваш сума ти хора в компартията, те все някак ще ме прекарат през границата. Сама никога няма да успея.

— Искате да отидете в Испания?

— Искам да се запиша в милицията. Защо не? Тук като че ли върша някаква работа.

Безспособна наистина да го направи. Сърцето ми се сви от страх.

— Но това е нелепо, нямаш никаква причина.

— Не са ми нужни много причини. Животът не струва чак толкова скъпо.

— Това е просто приумица.

Тя ме погледна уморено.

— Не съм дошла да ти искам съвет, а услуга. Ще ми я направиш ли, или не?

Поколебах се.

— Странна услуга. Как смяташ, че ще се чувствам, ако там ти се случи нещо лошо?

— Освобождавам те от всякакво угризение. — Тя се усмихна. — Впрочем и тук може да ми се случи нещо лошо.

— Да нямаш неприятности?

— Нямам неприятности. Искам да замина.

Не се надявах да изтръгна повече.

— Ще видя какво мога да направя — казах.

Не беше трудно. Трябваше само да се обърна към Пол или към Бургад. Трябваше само да не се обръщам към тях. Бяха го поставили в спалнята му, проснат върху леглото със свещи и цветя навсякъде наоколо; приличаше на възъден манекен, обезпокоителен манекен, изработен за някаква сюрреалистична изложба. И Марсел го гледаше. Все същата история. Защото съществувах. Дали не можех да се преструвам, че не съществувам? Заличавам се от света, заличавам лицето си и гласа си, заличавам следите си и нищо не се променя; само на мястото ми остава една малка безобидна драскотина. Елен вече не е в плен на нещастната си любов, Мадлен не е загинала в Испания, земята е олекнала и вече не носи онзи товар, който е опънал тайните си нишки и ги кара да трептят, да пукат в непредвидимата далечина. Да се залича, да ме няма. „Няма да говоря с Пол.“ И в стаята с миризма на препарат против насекоми ще намерят на сутринта един пищен труп, наблъскан с кокаин.

Обля ме светлина. Няма да се заличиш. Никой няма да реши вместо теб, дори не съдбата. Решавай. Имаш тази власт — нещо, досега несъществуващо, внезапно избухва, само в нищото, опряло се единствено на теб, и въпреки това разделено от теб с дълбока бездна, хвърлено през бездната без друго основание освен самото себе си, чието единствено основание е в теб.

Не искам. Не искам повече. Карат ги да работят в снега по платнен комбинезон, със сандали на краката. И ние казваме: „Добре. Нищо не можем да направим“. Но ако сградата се взриви, каква свежа групичка от трупове! Някъде има една жена, която спи; най-после е заспала, мислейки: той нищо не е направил, няма да е той. Но утре вечер ще е той. Заради мен. Да се залича. Да ме няма. Но дори да се убия, пак ще продължа да бъда. Ще бъда мъртъв. Те ще останат приковани към смъртта ми и в тази внезапно появила се на земята

кухина ще затрептят и запукат хиляди непредвидени нишки. Бертие ще заеме мястото ми; или Ланфан. Все още ще съм отговорен за всички действия, които отсъствието ми ще направи възможни. Някой ще каже на Лоран: „Отивай. Не отивай“. Това ще е моят глас. Не мога да се залича. Не мога да се оттегля в себе си. Съществувам вън от себе си и навсякъде в света; няма и една педя от пътя ми, която да не навлиза в пътя на някой друг; няма никакъв начин на съществуване, който да ми попречи във всеки миг да преливам извън себе си. Животът, който тъча със собственото си вещество, показва на другите около мен хиляди непознати лица и властно преминава през съдбата им. Събудил се е, надява се. „Ще ме забравят.“ Животът му е пред него, толкова обширен. А аз съм там, близо до теб, която убих, зареждам пушките, които ще те убият утре. Не. Не искам. Да се откажем. Отказваме се, свеждаме глава; а там, на дъното на бъдещето, за всяка пощадена капка кръв толкова много пролята кръв. Да продължим.

Да се откажем, да продължим. Решавай. Решавай, след като си тук. Тук си и няма начин да избягаш. Дори смъртта ми принадлежи не само на мен.

— Говорих с Бургад.

Тази нощ все още беше милостива; през тази нощ можах да реша — не бях сам; пред мен се възправяше нейната свобода. Ако смятах, че нямам никакви права над нея, никаква власт, трябваше да се съглася да бъда нейн инструмент.

— Иди да го видиш утре. Ще ти даде препоръки за другарите в Перпинян, които ще те прекарат през границата. И за другарите в Барселона. Изглежда, че те не слагат лесно пушка в ръцете на жена.

— Благодаря — каза Мадлен. — Нямах представа каква услуга ми правиш.

Бяхме в стаята ѝ; представляваше нещо като тесен коридор, задръстен от празни куфари и денкове с бельо; миришеше на дезинфекционен препарат и на шампоан. Върху миниатюрен котлон в тенджерка с вода се разтопяваха две бели таблетки. Ако я бях обичал... ако повече ме бе грижа за нея... В сърцето ми се забива шип. Сега вече всичко разбирах; виновен бях, завинаги, от раждането и отвъд смъртта си.

Но този път още не ѝ бе дошло времето. Не нейна беше кръвта, не нейно предсмъртното хъркане. Сякаш адската машина се бе

забавлявала да се върти на празни обороти, сякаш на съдбата ѝ харесваше тази пародия. Десет дни след заминаването ѝ получих писмо от една барселонска болница. Не я бяха изпратили на фронта, бяха ѝ отредили скромно място в кухнята. Два дни поред съвестно бе мила съдовете, после бе изляла върху краката си голяма тенджерата с вряло олио. Шест месеца прекара на легло, после се върна в Париж.

— Знаеш ли, те разправят, че французите са големи мръсници — каза ми тя, като се върна.

Беше пролет. Вечер след работа се шляех с Елен по кейовете на Аниер; тя купуваше по ъглите на улиците букетчета теменужки; седнали пред халба бира с цвят на карамел, ние слушахме звънците в кината, които прозвучаваха под бледолилавото небе, призовавайки зрителите; двойки, напълно подобни на нашата, лениво се разхождаха в двете посоки по авеню „Клиши“. Неспokoйно следях с очи тези мъже, който вкусваха с умиротворено сърце меката вечер. Нямаха вид на престъпници — вкусът на бирата и на тютюна, блясъкът на светлинните афиши, мирисът на младите листа, нищо от всичко това не изглеждаше виновно. Бяхме тук, окъпани от нежния парижки здрач, не правехме никому нищо лошо. Но бяхме и там, в Барселона, в Мадрид; не като безобидни минувачи, а като големи мръсници. Точно както на тези празнични улици, съществувахме и под черното небе, прорязвано от бученето на щуките; съществувахме в Берлин, във Виена, в концентрационните лагери, където евреите спяха по риза на подгизналата земя, в затворите, където гниеха активистите на социализма; бе упорито, смазващо съществуване, което съвпаднаше с това на бодливата тел, на непробиваемите зидове, на картечниците и на гробовете. Безгрижните физиономии, озарени от усмивките ни, бяха за други хора олицетворение на нещастията.

— Представяш ли си! Работници, дребни чиновници, ето как се хранят във Франция! — каза Блуменфелд.

Гледаше така скандализирано мазните наденички, меко положени върху картофено канапе, че хапката, която преглъщах, ми приседна. Първия път също се случи на маса; тогава бях станал. „Ще печеля хляба си със собствени сили.“ Вървах по хладния булевард и подритвах един кестен, дълбоко вдишвайки въздуха, който смятах, че не съм откраднал от никого. „Собствени сили.“ Но с какво право в замяна на всекидневния ми труд получавах сочно говеждо, а не варени

картофи с малко маргарин? Не исках да се възползвам, благородно се бях отказал от бащиното наследство и все пак се наслаждавах безскрупулно на благополучие, което в очите на изгладнелите нации се превръщаше в алчност и потисничество. „Да не мислиш, че има справедливи ситуации?“ Марсел бе прав. Бях избягал от къщи — къде можех да избягам сега? Угризението бродеше навсякъде, на всеки кръстопът; носех го, залепнало на кожата ми, интимно и издръжливо. Чувствах се подобен на майка ми; и аз като нея отривах стените, бягах от погледите, в които би се отразил истинският ми образ — на мръсен французин, егоистичен, преял французин.

— Ще съжалявате за това — каза Блуменфелд. — Да не си въобразявате, че Хитлер ще спре в Австрия? Ще видите. И на Франция ще ѝ дойде редът.

Гледаше ни с отчаяние и омраза. Бе дошъл от Виена специално за да пробуди възмущението и съпричастието ни. Беше един от най-важните членове на Нелегалния фронт в Австрия, който водеше борба срещу нацизма. Дениз ни представи един на друг — от известно време тя бе решила да живее собствен живот и се отдаваше със страст на антифашистка дейност. Бях завел Блуменфелд в седалището на профсъюза, за да установи контакт с някои от другарите ми. Дениз и Марсел също бяха дошли. Блуменфелд дълго говори; описа ни арогантните манифестации на милиционери с бели чорапи, банкетите, на които амнистираните нацисти празнуваха бъдещите си победи, провокациите, атентатите, вършени под безстрастния поглед на полицията. Сега ни гледаше. И мълчеше.

— Но как не успявате да се справите с движението им? — попита Готие. — Повече от четирийсет и два процента от вас гласуват за социалистите.

— Преследват ни — каза Блуменфелд. — Никакво ефикасно действие не ни е възможно. Тайно свиканите митинги, позивите, набързо произнесените речи ни позволяват само да вършим известна агитация.

— Шушниг би трябвало да разбере, че за него е жизненоважно да се съюзи с вас — забеляза Ланфан.

— Нищо не може да се направи — каза Блуменфелд. — Той отхвърля всеки опит за помирение. — Погледът му се втвърди. — А и вярвате ли, че масите са готови да си дадат живота за Шушниг? Те

имат прекалено много спомени. — Отново ме погледна очаквателно. — Само енергичната реакция на Франция и Англия може да ни спаси.

Замълчахме. Навсякъде се сблъскваше с това мълчание. Освен когато беше с комунистите.

— Какво всъщност очаквате от нас? — попита Ланфан.

— Ако организирате митинги и кампания в пресата, за да информирате другарите си какво става у нас, бихте могли да повлияете на общественото мнение.

— Но да подтикваш една страна към война, е сериозна работа — казах.

— Така е — подкрепи ме Готие. — Впрочем все още не е изгубена надеждата за мирно решение.

— О, анексирането на Австрия ще бъде съвсем мирно. Нацистите без проблеми ще вземат властта. Те са навсякъде. — Гласът на Блуменфелд трепереше. — Шушниг им дава страната парче по парче. Знам от сигурен източник, че е готов да подпише нов договор с тях. Хитлер трябва да каже само една дума. — Той отново ни изгледа с покруса и гняв. — Само Франция може да го възпре.

— Франция не може да си позволи лукса да участва във война — каза Готие.

— И ще съжалява за това — каза Блуменфелд. — Мислите, че Хитлер ще се задоволи с Австрия? Ще видите. И на Франция ще ѝ дойде редът.

Готие студено изгледа Блуменфелд.

— Кой може да попречи на една страна да се самоубие? — каза той. — Всичко, което ни разказахте, е историята на едно самоубийство.

Беше толкова уверен в своя пацифизъм, толкова сигурен в себе си. „Аз съм пацифист.“ Беше се определил веднъж завинаги и можеше да действа само в съгласие със себе си, без да поглежда нито наляво, нито надясно. Без да гледа пред себе си. Сякаш пътят бе окончателно прокаран. Сякаш бъдещето не беше тази зейнала пустота.

— Самоубийството винаги е малко или повече убийство — казах.

— А! Така ли мислите? — учуди се Блуменфелд.

За първи път по време на срещата Марсел си отвори устата. Усмихна се и каза:

— Той винаги е бил убеден, че всеки наш жест е убийство.

Беше убийство. По онова време и през цялата следваща година прекарах много безсънни нощи. Кампания в пресата, митинги, стачки. Пол от своя страна също не ми даваше мира. „Войната ще означава края на фашизма.“ Можехме ли да останем със скръстени ръце пред окървавената Испания, пред погромите, които мърсяха Германия, пред кафявия прилив, който даваше Австрия? Под студения и отчаян поглед на Блуменфелд изпитвах срам, но срамът не беше аргумент; по напуканите и кървави бойни полета стенанията на ранените ме изпълваха с безмилостен ужас. От другата страна на Пиренеите испанските трудеци се падаха под фашистките куршуми, но можех ли да изкупя кръвта им с цената на живота на французите, с цената на един-единствен живот, който не е мой? Евреите мряха като мухи в концентрационните лагери, но имах ли право да разменя техните трупове срещу невинните тела на френските селяни? Можех да платя с тялото си, с кръвта си; но другите хора не бяха разменни монети за моя собствена употреба; коя суверенна мисъл би си позволила да ги сравнява, да ги брои, да претендира, че познава точната им мярка? Дори някой бог би се провалил в подобно самонадеяно начинание. Хората не бяха нито пионки, нито залози, нито сили за овладяване; всеки носеше своята истина дълбоко в себе си, на тайно и недостъпно място; онова, което му се случваше, принадлежеше само нему; никаква компенсация не бе възможна, никога. Радостните усмивки на Елен не бяха неутрализирали обидата на Мадлен, не бяха облекчили раната от изгорено, нанесена от врялото олио. Нищо не можеше да заличи смъртта на Жак, никакво ново раждане нямаше да замести отнетия живот, единствения му живот. Нямаше такава точка на света, където биха могли да се помирят тези абсолютно разделени съдби.

„Няма да се намесвам. Винаги съм се пазел от политическото действие.“ Отказвах да хвърля в света, подобно на капризен бог, бремето на мрачната ми воля. Да се занимавам с политика, би означавало да сведа хората до уловимата им видимост, да се отнасям към тях като към слепи маси, запазвайки само за мен привилегията да съществувам като жива мисъл; но самата тази мисъл, за да захапе инертните тела, за да ги задвижи, трябваше да се е превърнала в механична, непрозрачна сила, в която вече нямаше да се разпозна. В изпълнена с шум и пушек стая щях да произнасям подбрани думи и да увличам към неznайни брегове хора, които не бях виждал никога; щях

да използвам свободата си, за да стана съучастник в скандалната нелепост — нелепостта на това, което е, без да сме искали да бъде. „Не. Не мога да подтиквам страната си към война.“

— Пожелавам ви никога да не съжелявате за това — каза Блуменфелд.

А срамът вече заемаше мястото си. Налагаше се да свикна да живея с него, той беше новото лице на угризението. Можех да го прогоня от един ъгъл на живота си, да го излъскам, да го направя гладък и чистичък — веднага щях да го открия сгушен в друг ъгъл. Той винаги беше някъде. Без срам притисках Елен в обятията си, но свеждах чело пред горчивите усмивки на Мадлен; без срам гледах другарите от профсъюза, но устата ми пресъхваше, когато мислех за братята ни от Испания или Австрия.

— Прекалено се измъчваш — каза ми Елен.

От сутрешните вестници бях разбрал, че Австрия е анексирана. Когато Елен дойде да ме изчака на изхода на печатницата, не бях способен да говоря за друго. А не обичах да засягам тези въпроси пред нея. В подобни моменти тя ми изглеждаше чужда.

— В края на краищата това не те засяга — добави тя.

— Не ме засяга... — казах. — Много бих искал да ми кажат кое ме засяга.

— Имаш си собствен живот — каза Елен. — Не смяташ ли, че той ти стига?

— Но животът ми се състои точно от отношенията ми с другите хора. Австрия е част от живота ми, целият свят е част от живота ми.

— Естествено. И минавачите, които срещаме, са част от живота ти, след като ги виждаш. — Елен се бе зачервила и говореше с кисел тон, както всеки път, когато някой мой аргумент не ѝ се нравеше. — Това не означава, че си отговорен за всичко, което им се случва.

— Кой знае — отвърнах със стиснати устни.

Беше седем часът вечерта. Авеню „Сент Уен“ гъмжеше от народ; хората бързаха да си купят последния брой на „Пари Соар“; осветените хлебарници преливаха от хрупкави кроасани, от козуначени кифли, от дълги златисти франзели; в месарниците плочките бяха поръсени със стърготини, от таваните висяха подредени като за парад изкормени, измити и надупчени с кокарди^[1] телета и агнета, а на тезгясите лежаха увити в гофрирана хартия огромни

букети от кървящо месо. Изобилие, спокойствие, мир. Облакътени на баровете в кръчмите, мъже разговаряха на висок глас, без страх. Железните капаци бяха спуснати, кафенетата пустееха; по безлюдните улици се чуваше само тропотът на нацистките ботуши; безмълвни, с ужасени очи, хората надзъртаха иззад щорите на прозорците си. „Ще дойде ред и на Франция.“

— Ти като че ли си въобразяваш, че си сътворил света — каза Елен.

— Веднъж прочетох, че всеки човек е отговорен за всичко пред всички. Стори ми се толкова вярно.

Елен ме изгледа намусено.

— Не разбирам — каза тя.

— Естествено, ако гледаме на себе си като на мравки в мравуняк, няма да можем нищо да направим. Не казвам, че съм могъл да спра влизането на нацистите само като протегна ръка. Все още виждам майка ми на улицата в Севиля, протегнала крехките си ръце. Ами ако всички бяхме протегнали ръце...

— Може би. Само че никой не го направи. Другите са не по-малко отговорни от теб.

— Това е техен проблем. Естествено. Всички сме отговорни. Но всички означава никой. Винаги съм усещал това, дори като дете — очите ми са достатъчни, за да съществува този булевард. Гласът ми е достатъчен, за да има светът глас. Когато светът мълчи, вината е моя.

Елен отвърна глава.

— Все още ли не разбираш?

— Напротив, разбирам — отвърна тя неохотно.

— Не съм създал света. Но всеки миг го пресъздавам с присъствието си. И става така, сякаш всичко, което му се случва, му се случва чрез мен.

— Да — каза Елен и страдалчески се загледа в земята.

— Какво има? — попитах.

— Нищо — каза тя.

— Защо имаш такъв тъжен вид?

Тя сви рамене.

— Има моменти, когато ми се струва, че съм само атом в живота ти.

— Ама че си глупава! Все пак имаш напредък от времето, когато се оплакваше, че заемаш само една двеста и четирийсета част от времето ми.

— Ти нямаш никаква нужда от мен — каза тя. — Нищо от истинския ти живот не е свързано с мен.

— Човек може много да държи на някого, без да има нужда от него.

Стиснах ръката ѝ, но тя я отдръпна.

— Чувствам се толкова излишна — каза тя.

Би трябвало да можех да ѝ кажа: „Обичам те“. Но не смеех да я лъжа. Бях се закълел да я оставя свободна, а за да бъде свободна, трябваше да е наясно. И тя беше наясно с нежността ми и с безразличието ми. И влачеше като нелеко бreme тази любов, която не ми беше необходима.

— Сигурен ли сте, че не я обичате? — питаше ме Дениз.

— Това не е любов.

— Но може би вие не умеете да обичате другояче.

— Може би. Само че това не променя нищо. Не него тя нарича любов.

Това, от което Елен имаше нужда, беше да изпитвам същностна потребност от нея. Тогава тя би съществувала пълноценно, би била чудотворно оправдана, че е такава, каквато е, такава, каквато бих я обичал.

— Вие не искате да я обичате — каза Дениз и сви рамене. — И нарочно си вгорчавате живота. А една хубава любов не е чак толкова достойна за презрение.

Тя смяташе, че всички хора спонтанно се обичат един друг; изпитваше симпатия към всички; не подозираше, че някой може да не изпитва такава към нея. В суровото отношение на Марсел не искаше да види друго, освен желание да я дразни. Но Марсел не желаше да я дразни. Марсел истински мразеше тази братска кошара, в която Дениз се правеше, че живее, този добре подстриган човешки рай, в който течаха пълноводни добродетели, в който заслугите, истината, красотата висяха от дърветата като златисти плодове. Аз също невинаги я одобрявах. Мразех да я чувам да пророкува за съдбата на света; това бе нейният начин да се освобождава от грижата за

собствения си живот; от значение беше само всеобщият ход на историята.

— Не че е достойна за презрение. Но трябва да си способен на любов.

— Да — каза Дениз и на устните ѝ се появи безмилостна усмивка. — Питам се на какво е способен Марсел. Вие поне действате, имате другари. Докато той... Не мислите ли, че не е съсем в ред?

Тя ме погледна с тревожна подозрителност. Марсел вече не правеше абсолютно нищо; дори се бе отказал да дялка бучки захар и да сплита въженца. Прекарваше цели дни навлякъл дебел пуловер и легнал във влажното си легло; от време на време се отърсваше и канеше приятелите си. Приемаше ни толкова весело, че ако не беше споделеното от Дениз, никога не би ми хрумнало, че е хронично начумерен. Забелязвах само, че има мании; ръцете му бяха вечно заети — или се вкопчваха в подлакътниците на креслото, или държаха кесийката му с тютюн, някоя ваза, портокал; винаги сядаше с гръб към стената. „Изпитвам ужас, когато зад мен няма нищо“, казваше той и се смееше. „Изпитвам ужас от нищото.“ Подът бе покрит с килимчета, с възглавници, животински кожи и на стените нямаше нито едно празно местенце; Марсел бе окачил пеперуди, миди, картинки с любовни сцени и цветни пощенски картички с лика на света Тереза от Лизийо с букет рози в ръце.

— Вероятно търси нещо невъзможно, но това не означава, че не в ред — казах.

— Но какво търси? Вие знаете ли? Аз като се осмеля да го попитам, той се хили.

Очите ѝ вече блестяха от алчност — ако Марсел презираше любовта, богатството, славата, единствената ѝ надежда бе, че се пази за нещо много по-ценно от всичко останало, и тя искаше своята част.

— Мисля, че е нещо, което има смисъл само за него.

Тя разочаровано сви рамене.

— Или има смисъл, или няма — каза тя категорично.

Точно този учителски тон вбесяваше Марсел. С Дениз той винаги заемаше защитна позиция. С мен разговаряше, без да се крие. Само едно ме смущаваше — това изражение на тайно ликуване, с което дебнеше всичките ми жестове.

— Наистина, не ти ли е приятно да гледаш чаша, която се пълни?
— каза той, проследявайки с поглед изкачването на червената течност.

— И чаша, която се изпразва — казах аз и изпразних моята.

— Не. Това, което ти харесва, е, че ти се напълваш — каза той, премятайки в ръце кесийката си с тютюн. — Всички се стремят към пълнота. Поогледай се. Виж колко хора навън избягват да вървят по средата на тротоара и почти се отъркват в стените, за да усетят нещо плътно до себе си. Някои дори прекарват ръка по стената, както се прави с китара. — Погледна пръстите си. — Нищо не е толкова окончателно, колкото допирът до предметите.

— Напълно ли се отказа да твориш?

— Нищо не може да се сътвори. Винаги има нещо, което е съществувало преди теб.

— Така е — казах. — Така е за всичко.

Бели страници, чието бъдеще беше изцяло в ръцете ми. Това беше само детска, ученическа мечта. Сега знаех. Нищо не е бяло освен отсъствието, невъзможното отсъствие. Да избереш. Срамния мир или кървавата война? Убийството или робството? Би трябвало първо да си избрал самите обстоятелства, при които се налага да избираш.

— Или пък сътворяваме само идеи, които не стигат до осъществяване — подзе Марсел и посочи един от окачените на стената предмети. — Виждаш ли това? Би трябвало самата форма да е от слама.

— Какво смяташ ще правиш? — попитах.

— Нищо повече. Да твориш, означава да направиш усилие, за да изразиш съществуването си. Но първо трябва да съществува. А това е съвсем друга работа. Трябва да намериш начин да влезеш в контакт със съществуването. — Той завъртя глава надясно и наляво. — Виж, докосването е вече контакт.

— Не те е ли страх, че накрая ще ти доскучае?

Той се разсмя.

— Свикнал съм. Не е толкова скучно да скучаеш.

Горката Дениз! С каква усмивка я слушаше, когато говореше разпалено за Судетите и за Чехословакия. През този ден се бе върнала много развълнувана от един антифашистки митинг, където бе взела думата; в очите ѝ имаше блясък, какъвто не бях виждал от години.

— Доволна е — каза Марсел. — Погледни я, мисли си, че е направила нещо.

Той постави голямата си лапа на рамото на Дениз със снизходително изражение. Дениз се стегна; погледът ѝ угасна.

— Виждате ли — каза ми тя след малко, — ето така се държи с мен винаги. Задушавам се, когато съм с него. Задушаваша ме. — Гласът ѝ трепереше. — С този безмълвен смях и тези очи, с които ме пронизва от сутрин до вечер. И мен ще подлуди.

— Е, да — казах, — предполагам, че не е лесно да се живее с него.

Дениз се загледа в нещо ужасяващо някъде далече.

— Дяволски трудно е.

Имаше дни. Имаше и нощи. Марсел често ми бе казвал, че понася съприкосновението с тяло само ако го приеме абсолютно като вещ. Минаваше много време, без да докосне Дениз, а когато я обгърнеше с мускулестите си ръце, сигурно ставаше още по-лошо.

— Защо не се опитате да не живеете заедно? Може би тогава нещата ще тръгнат по-добре.

— Да не живеем заедно? — Тя ме погледна объркано и направи усилие да си придаде сериозно и разумно изражение. — Но какво ще стане с него без мен? Не — добави тя живо. — Трябва да се освободя от него отвътре.

— Това е много по-трудно.

— Ще споделя с вас една тайна — усмихна се тя смутено. — Започнах да пиша роман.

— Така ли? — казах.

— Роман за него и за мен. Разбира се, без да назовавам нещата с точните им имена. — Тя стисна устни. — А! Ако успея да направя това! В известен смисъл Марсел е прав. С политическото действие наистина не правим нищо. Не намирате ли?

— Зависи — казах.

В разговорите ни имаше толкова недоразумения, че често се чувствах неспособен да ѝ отговоря.

— Само че как искате да пиша! — каза тя отчаяно. — Ще трябва да се храним и обличаме, без да разполагаме и със стотинка. Това през цялото време ме тормози.

— Да — съгласих се. — Марсел сякаш не си дава сметка.

— Няма значение — каза тя свирепо. — Ще намеря време.

На нея наистина можеше да се разчита. Тя никога не губеше и минута. Имаше добре организиран мозък.

— Страховита раса — каза Марсел. Гледаше ме с изцъклени очи, ще речеш, че наистина го беше страх. — Не искат да си губят времето. Не искат да си губят дарбите, парите. И никога, никога не се питат какво печелят, като нищо не губят.

— Ама ти наистина се държиш гадно с Дениз — казах аз.

— А ти какво искаш? Ние не говорим на един и същи език. Дениз е социално животно. Какво мислят хората, какво казват хората, какво одобряват хората, това има значение за нея. — Той се потупа по широките гърди. — Докато аз, жалкият индивидуалист, се интересувам от собствената си съдба и това ѝ се струва истинска лудост. — Той поклати глава. — Казвам ти, че това е един опасен вид.

— Да допуснем, че греши — казах аз. — Това не е причина да я обричаш на този окаян живот.

— Никого не обричам.

— Добре знаеш, че е нещастна. И се успокояваш, като си казваш, че тя не заслужава да е щастлива. Упрекваш я, че претендира да владее равновесието между доброто и злото, но не се и опитваш да отчетеш заслугите ѝ. Впрочем не виждам никаква връзка между грешките на Дениз и гадния живот, който ѝ налагаш.

— Но защо е нещастна? — попита Марсел. — Човек може да мине без толкова неща. Аз например спокойно минавам без уиски...

— Това си е твоя работа. Нямах право да я замерваш със своя морал. Опитваш се да се добереш до твоето съществуване, не до нейното. Това е изживяване, което има смисъл само за теб. В края на краищата — казах накрая леко ядосан — не можеш да изискваш от Дениз да прекарва дните си в докосване на предмети.

Той се разсмя, без да отговори.

— Уверявам те, че си играеш на отмъстител. Можеш да кориш Дениз. Но никой не ти е възложил да я наказваш.

Той си подхвърляше една ябълка.

— Горката тя! Ако не съществувах аз, земята щеше да е такъв прекрасен замък от розова захар. — Усмихна ми се. — В края на краищата не мога да си тегля куршума заради нея.

— Можеш поне да ѝ осигуриш малко материален комфорт.

— Да печеля пари? — възкликна Марсел. — Ако това ще ти достави удоволствие, нямам нищо против да спечеля малко пари. Защо не? — Той подхвърли ябълката и я улови. — Рокли за Дениз, чистачка, красиви килими. Защо пък не?

Хубава пледоария бях изнесъл. Добри съвети давах. Но какво щях да отговоря на Марсел, ако ми беше казал: „Ами ти? Мислиш ли, че си направил Елен щастлива?“. Бе изминало доста време. Тя ставаше жена. Вече не се задоволяваше да обича без надежда за взаимност. Не ме упрекваше, но често беше тъжна. В някои дни си казвах колко е абсурдно, че не мога да ѝ доставя радостта, която би изпитала, ако ѝ кажех думата, която не ѝ казвах.

— Ще споделя с теб нещо — каза тя, — но обещавай да не се сърдиш.

Седяхме на брега на Сена, на малкото островче с кучешкото гробище; Елен харесваше това място.

— Казвай.

Беше през август, една неделя; тя носеше най-хубавата си рокля, рокля от креп-имприме, чийто десен сама бе измислила; беше розова със сложна плетеница от пагоди и китайски шапки. Лицето ѝ, вратът ѝ, ръцете ѝ бяха станали златисти от слънцето. Гледаше ме и се усмихваше колебливо.

— Ами, значи, вчера сутринта леля Гранжуан ми предложи да замина с нея за Америка. — Елен отклони поглед. — Отказах ѝ.

— Елен! — Хванах я за рамото. — Но това е нелепо. От три години очакваш подобна възможност. Още довчера ѝ се обади.

— Не — каза тя и ме погледна. — Моля те. Не мога да приема. Ще трябва да остана поне една година. Дори всъщност ще трябва да се установя там. Предлага ми да основа филиал и да го ръководя. — Тя поклати глава. — Не искам.

— Припомни си договора ни — казах. — Не трябва да пропускаме никакъв шанс заради нашата връзка. Замини поне за една година. Помисли, толкова искаш да пътуваш!

— Една година без теб! — каза тя.

— Но нали ще се върнеш!

— Прекалено ще ме е страх. Особено в този момент. Ами ако наистина избухне война?

Притиснах я до себе си. Разбирах всичко. Вече нямаше желание нито да пътува, нито да кара колело, нито за каквото и да било друго. Само за мен. В продължение на две години бе успяла да изтъче с моя помощ връзки, които ни правеха неразделни. Как би могла за един миг да реши да ги скъса?

— Разочарован ли си? — попита тя. — Би било добър повод да се отървеш от мен, а?

Тя тъжно се усмихна.

— Нямам никакво желание да заминаваш — казах аз. — Но ще ми е мъчно, ако пропуснеш такава възможност.

Сърцето ми се сви. Тя вече обичаше само мен на света; всичко останало на земята се бе обезцветило в очите ѝ. А аз ѝ давах само някаква бледа нежност, държах я затворена в жалката ѝ самотна любов.

— Само като си помисля! — казах. — Ще останеш в Париж, ще продължаваш да виждаш все същите улици, все същите лица, ще продължаваш да рисуваш в стаята си, да се разхождаш в Люксембургската градина. Ще продължаваш цялото това съществуване, което толкова често ти идва до гуша. Заради мен!

— Ако само не си мислех, че ще ти е неприятно, ако остана — каза тя полугласно.

— Елен! Защо говориш така? Ако ме напуснеш, ще страдам като грешен дявол.

Прегърнах я; зацелувах огрениите ѝ от слънцето коси, бузите ѝ, устните ѝ; целувах я страстно; търсех най-нежните думи; вече не разбирах защо си забранявах да кажа онези думи. Гледах украсените с миди гробчета, каменните палета: „На Медор завинаги“. Чакълът хрущеше под краката ни, вървахме бавно един до друг, тя беше красива.

— Знаеш ли — казах, — започнал съм да държа на теб много по-силно, отколкото смятах, че съм способен. И съм страхотно доволен, че няма да заминеш.

Тя прехапа устни. Заболя ме от учудването ѝ.

— Наистина ли? — попита.

— Съвсем наистина.

Погледна ме с блеснали очи, а аз, трогнат, съзерцавах тази предизвикана от мен радост. Кое всъщност бе вярно? И какво значение

имаше истината?

— Но защо не се ожениш за нея? — каза майка ми.

Бях ѝ представил Елен и от време на време двете пиеха заедно чай в стаята ми. Елен намираще майка ми за внушаваща респект; майка ми смяташе Елен за „млада“, но я ценеше.

— Не съм влюбен в нея — отвърнах.

— Тогава не е трябвало да влизаш така в живота ѝ.

— Тя пожела. Казва, че изборът е неин, че е свободна да избира.

— Да, прекрасно е да оставяш хората свободни — въздъхна майка ми.

Тя бе оставила Елизабет и Сизон да се омъжат, без да се намесва; бракът на Елизабет вървеше зле, този на Сизон вървеше добре; и майка ми не знаеше кое от двете семейства я натъжава повече.

— Ти винаги правеше така — казах, — и беше права.

— А! Чудя се дали е така — усъмни се тя. — Каквото и да правиш, винаги носиш отговорност.

Виждах руменото лице, решителния поглед. „Вие избирате.“ Но какъв избор ѝ бе отреден? Можеше ли да избере да я обичам? Да не съществувам? Да не ме е срещала? Да я оставя свободна, пак означаваше да взема решение вместо нея; да остана бездеен, покорен пред нейната воля, означаваше да създам по своя воля ситуация, която тя не би могла да не приеме. Беше завързана с покорните ми ръце, затворена в безрадостната си любов. Не по своя и не по моя воля.

— Какво да ти кажа? Тя не би приела да се ожени за нея без любов. Трябва ли да я лъжа?

— А! Не мога да ти давам съвети — каза тъжно майка ми.

Когато бяхме малки, тя ни учеше упорито да не лъжем. Но и тя вече не беше сигурна в нищо — нито в благоразумието, нито в милосърдието, нито в истината. Защо да не лъжем? Лека-полека мисълта си пробиваше път в съзнанието ми. Ако не мога да те оставя свободна, ако самото ми съществуване е принуда за теб, защо поне да не овладее положението, което ти налагам? Принуждавах ме да решавам вместо теб — ами хубаво! Ще решавам, както ми диктува сърцето. Искях да те обичам — обичах те; исках да бъдеш щастлива — ще бъдеш щастлива чрез мен. В крайна сметка лъжата беше единственото оръжие, което ми позволяваше да се опълча на измамната сила на действителността. Защо да стоя пред теб заинатен,

глупав, безсърдечен, такъв, какъвто бях въпреки волята си? Можех да си изобрета думи, жестове и да заблудя съдбата ти.

Онази вечер над Париж духаше празничен вятър, хората пееха и се усмихваха един на друг, влюбените се прегръщаха — бяхме дали Чехословакия на Германия и си казвахме, че сме обявили мир на света.

— Доволен ли си? — попита ме Пол. — Хора като теб са направили възможен този срамен договор.

Бях в съблекалнята с Лоран и Жардине. Миех си ръцете. Пол и Масон ме измерваха с ядни погледи.

— Този договор — каза Лоран — означава мир. Мир, който сами сме наложили. Войната се оказа невъзможна, защото отказахме да се бием.

Лоран беше млад. Въодушевлението му ме смущаваше.

— Играете по свирката на буржоазията с вашето миролюбие — каза Пол. — Под предлог, че избягвате войната, сте способни да преглътнете какъв да е мир.

— А вие под предлог, че вдигате революция, ще ни вкарате в каква да е война — възрази Жардине.

— Защото сме революционери — каза Масон. — А вас ви е страх от революцията.

— Не — казах аз, — просто не желаем да я получим срещу световна война. Цената би била прекалено висока.

— Цената никога не е прекалено висока. — Пол ме изгледа презрително. — Вие никога нищо няма да постигнете, защото не искате да плащате.

— Лесно се плаща с кръвта на другите.

— Кръвта на другите е и наша кръв — каза Пол.

— Средствата са без значение, ако искаш да постигнеш някаква цел — намеси се Масон. — Ние умеем да искаме.

— Може да умеете да искате, но не знаете какво искате — казах аз. — Ако животът на човека ви се струва толкова евтин, какъв смисъл има да се борите за щастието и достойнството на човека?

— Ти не си работник — отбеляза Пол. — Затова не остана в партията. Затова си тръгнал с буржоата.

Не бях работник, знаех това, но то не пречеше Пол да греши. Ако човешките същества бяха само материал, който да разхищаваме, както ни хрумне, защо да се грижим за бъдещата им съдба? Ако кланетата,

ако тиранията тежаха толкова малко, колко тежаха справедливостта и благоденствието? От дъното на душата си отказвах да приема сляпата им война. Само че и мирът, в който се затлачвахме, не ми се струваше, че е оцветен с багрите на победата.

Елен ме чакаше на вратата на печатницата. Лицето ѝ грееше от радост.

— Вярно ли е? — попита тя. — Сигурно ли е? Ще има мир?

— Ще има мир — отвърнах, — поне за известно време.

Увиснала на ръката ми, тя се смееше, както се смееха всички жени.

— Щеше да е прекалено тъпо да ходим да ни убиват заради чехите.

Във Виена евреите миеха тротоарите с киселина, която разяждаше пръстите им, пред развеселените погледи на минувачите; нямаше да ходим да ни убиват заради тях; нито за да попречим на глухия пукот на самоубийствата в пражките нощи, нито за да предотвратим пожарите, които скоро щяха да лумнат в полските села. Заети да обявяваме защо не искаме да умираме, щяхме ли да се опитаме да узнаем защо още живеем?

— Какво? Не си ли доволен? — попита Елен. — Нали не беше за войната?

Не бях за войната, не бях за мира. Не бях за нищо. Бях сам. Не можех нито да се радвам, нито да се възмуцавам. Вкопан в света със здрави корени, изсмукващи от земята сока ми, смесен с хиляди други чужди сокове, неспособен да се изтръгна, за да облетя този свят, да го разруша, да го пресъздам, отделен от него с отчаяна тревога, която единствена свидетелстваше за собственото ми присъствие.

— Вече не знаем какво да искаме — отвърнах неопределено.

— Аз пък съм щастлива — каза Елен. — Толкова ме беше страх, струва ми се, че съм възкръснала. — Тя погали пръстите ми. — Можеха да те отвлекат, да те заровят там в някоя дупка, с оръдия и пушки срещу теб. Това трябва да означава да умираш от бавна смърт, минута след минута, когато знаеш, че човекът, когото обичаш, е в опасност. — Усмихна се. — Ти имаш угризения заради чехите, а?

— Малко ми е гадно, като гледам всички тия хора, толкова доволни, че са отървали кожата.

— Аз лично ги разбирам — каза Елен. — Като умреш, каква полза, че си бил великодушен, че си се държал като герой и тъй нататък? Уф! Ужасявам се от смъртта.

„Ужасявам се от смъртта.“ Ти вървеше с широки гъвкави крачки и ръбът на роклята ти галеше загорелите ти колене; никой не мислеше, че можеш да умреш, не и ти. Притисна се към мен.

— Още повече се ужасявам от твоята смърт.

Тя ме обичаше; беше щастлива, защото не ѝ бях отнет. Не исках да развалям радостта ѝ. Усмихнах се, заговорих весело. Прекосихме цял Париж, ядохме сладолед на площад „Медиси“. Нощта беше мека. Седнахме на едни стъпала на ъгъла на улица „Сен Жак“. Тя облегна глава на рамото ми.

— Намираш ме за твърде незряла, нали? Смяташ, че не те разбирам?

Погалих я по косата. Мислех си: човек вече не знае какво да иска. Всичко, което правехме, свършваше зле; вече нямаше значение дали ще действваме тъй или инак. След като ми се щеше да се смята за обичана, трябваше само да ѝ кажа думите, които желаше да чуе.

— Ти порасна за две години — казах и добавих: — И чувствата ми към теб пораснаха.

— Да? — каза тя и стисна ръката ми. — Като че ли държиш на мен повече от преди.

— Знаеш ли, ти се оплакваше, че нямам нужда от теб. Вярно беше. Но ти създаде у мен тази нужда. Сега си ми необходима.

— Аз? Аз съм ти необходима? — възкликна тя.

— Необходима си ми, защото те обичам — казах аз.

Държах те в прегръдките си, а сърцето ми бе натезало заради тези подлички празнични настроения. И защото те лъжех. Бях смазан от нещата, които съществуваха въпреки волята ми и от които ме делеше само тревогата ми. Вече няма нищо. Никой на това легло; пред мен — само бездна от пустота. И тревогата избухва, сама в нищото, отвъд изчезналите неща. Сам съм. Сливам се с тревогата, която съществува сама, въпреки волята ми; съвпадам с това сляпо съществуване. Нежелано и все пак избликващо само от мен. Отказвам да съществувам и съществувам. Решавам да съществувам и съществувам. Отказвам. Решавам. Съществувам. Все някога ще съмне.

[1] Тук: значки с цветовете на френското знаме. — Б.пр. ↑

VI

Той седеше между баща си и майка си там, в края на един от булевардите, покрай които бяха засадени кестени, пазени от бронзов лъв. Присъствието му се разпростираше чак до кръстопътя, разпростираше се над цялата земя и преобразяваше света; това беше неговият свят. Богат, хармоничен, обяван от единия до другия край от мощен полъх на радост. Елен намести под мишницата си сгъваемото си столче и папката с рисунките. Не трябваше да върви много бързо, би било ужасно да пристигне по-рано и да се озове лице в лице с господин Бломар. Два часът. След няколко мига ще чуя гласа му. „Успя ли добре да поработиш?“ До утре вечер. Сега обичам неделите. През нощта ще съм в прегръдките му. Обича ме. Елен хвърли един поглед към витрината на магазина, покрай който минаваше, и кокетно заглади бретона си; цветът на косите ѝ, формата на носа ѝ, всичко ставаше важно, след като той обичаше тъкмо това лице.

Приблужи се до къщата. „Бломар и син, печатари“. Натисна едно копче; чу се бръмчене и вратата се отвори. На стълбището миришеше на прах. Той се е изкачвал по това стълбище и е вдъхвал тази миризма. Миризмата бе все още там, синьото килимче също; но руменото и послушно момченце го нямаше никъде. А човек имаше чувството, че онова минало все още съществува не много далече, по-близо от Шанхай или Константинопол. Бутвал е вратата на печатницата; качвал се е към апартамента с отвращение. Как добре е минавал и без мен! Можело е никога да не сме се запознавали. Облак мина през сърцето на Елен; почвата под краката ѝ внезапно вече не изглеждаше достатъчно твърда. Натисна с пръст звънеца.

— Заповядайте, госпожице.

Прислужницата тръгна пред нея. Елен слезе по стъпалата, които водеха към големия салон. Радост изпълни душата ѝ. Той беше там, до майка си, пред малка еднокрака масичка, върху която имаше чаши. От кристална ваза надничаха превзети восъчно бели лалета.

— Добър ден, госпожо.

— Добър ден, Елен.

Елен отдръпна ръката си.

— Под ноктите ми има боя. Цялата сутрин работих. — Усмихна се на Жан. — Добър ден.

— Ето ти едно хубаво кафе — усмихна ѝ се Жан. — Искаш ли чашка ракия?

— Защо не? — каза Елен.

Седна до госпожа Бломар. Майка му. Толкова странно бе, че той дължеше живота си на някого. Нима можеше да не е съществувал? Госпожа Бломар седеше в едно дълбоко кресло със свити под тялото си крака, хванала с ръка един от глезените си. Все още изглеждаше много млада.

— Какво те впечатлява толкова? — попита Жан.

Тя се усмихна леко смутено. Не можеше да свикне с умението му да ѝ чете мислите.

— Все не мога да повярвам, че сте му майка — обърна се тя към госпожа Бломар.

— Може би защото е толкова висок — каза госпожа Бломар.

Огледа го с нещо като щастлива изненада. Странно наистина — не можеше да се опише по-точно. Висок. Кестеняв. Малко над трийсетте. Такъв изглеждаше на Елен първия път, когато го видя, в „Пор Салю“.

— Какво ще правите следобед? — попита госпожа Бломар.

— Ще се поразходим с Марсел и Дениз — отвърна Жан. — Елен иска да ни заведе в Зоологическата градина.

— Там е толкова забавно — каза Елен.

— Няма да е толкова забавно обаче, като обясня на Дениз какво мисля за романа ѝ — каза Жан.

— Какво всъщност ще ѝ кажеш?

— Ти също го чете. Нищо не може да се направи. Безнадеждно е.

— Средна хубост — отбеляза госпожа Бломар.

— Средна хубост — меко каза Жан. — И за онзи гнусен шаран, дето ни го сервираха оня ден, каза, че бил средна хубост.

— Горката Дениз! Тя, която толкова държеше да има поне един гений в семейството!

— Може би ако поработи повечко, ще отбележи някакъв напредък — каза госпожа Бломар.

— Но тя работеше — възрази Жан. — Ужасно много. Ставаше в шест часа всяка сутрин, с никого не се виждаше. — Той погледна майка си неспокойно. — Смяташ ли, че ще е честно да я насърча да продължи, след като иска откровеното ми мнение?

Елен почувства, че сърцето ѝ се свива. „С мен никога не би се посъветвал така сериозно“, помисли тя.

— Не можете ли да я насочите към нещо друго? — попита госпожа Бломар.

— Би могло към политиката, но това не ѝ е достатъчно — каза Жан. — Жалко, че няма талант. Това щеше да уреди нещата.

— Жалко наистина — съгласи се госпожа Бломар. — Иначе е толкова смела.

— Има сума ти качества — каза Елен. — Тъжното е, че не ѝ ги оценяват.

— На мен ми е симпатична — защити я госпожа Бломар.

— Но този роман е толкова потискащ — каза Елен. — Жената, смазана от гениалната личност на съпруга си. И неговият нелеп отрицателски дух. Питам се дали наистина така вижда Марсел.

— Марсел е невъзможен — каза госпожа Бломар. — Начинът, по който се държи, е наистина безразсъден.

— Има все пак някакъв напредък — намеси се Жан. — Прие да направи декора за Шлосберг. Ще спечели малко пари.

— В края на краищата всичко, което желае, е да го оставят на спокойствие — каза Елен. — Дениз не може да изисква от него да действа против съвестта си.

— Съвестта му трябваше да му подсказе, че Дениз съществува — каза госпожа Бломар и по бузите ѝ плъзна лека червенина. — Много е хубаво да изпитваме морални терзания, но ако трябва да ги свеждаме само до това, което ни харесва... Твърде удобно е.

— Но защо другите да трябва да имат права над нас? — каза Елен. — Никога не съм могла да разбера това.

— Не става дума за нейните права над него — каза Жан. — А за неговото отношение към нея.

— Да — каза госпожа Бломар. — Трябва да си сляп, за да не го забележиш.

Елен я погледна, погледна Жан. „Значи, аз съм сляпа“, помисли тя неохотно.

Жан стана.

— Е, аз трябва да тръгна. — Той се наведе към майка си. — Какви хубави обувчици имаш — каза и хвана една от обувките ѝ.

— Жан! — извика госпожа Бломар неодобрително.

Той докосна стелката, скрита в обувката от крокодилска кожа.

— Цял живот ще се тюхкаш, че не си някоя дебела и висока жена — засмя се той.

— Държиш се неприлично — скастри го госпожа Бломар.

— Ето — каза Жан. — Дръж си притежанието. — Той целуна майка си. — До сряда. Ще поговоря с Елен за проектите ни.

— Какви проекти? — попита Елен, когато се озоваха на булеварда.

— Ще ти кажа. — Жан докосна рамото ѝ. — Значи, мама ми зададе въпроса, който и аз си задавам вече от доста време. Защо не се оженим ние двамата?

— Да се оженим ли! — възкликна Елен и прекара език по устните си.

Всяка нощ да спи в прегръдките му; всяка сутрин да вижда лицето му, като се събуди. Но не искаше да покаже радост, по-недискретна от молитва.

— Никак няма да ти хареса да си женен.

— Защо не? — усмихна се Жан. — Няма да те направя нещастна.

— Колко си мил — каза Елен.

— Не съм мил, обичам те.

— Колко е мило от твоя страна, че ме обичаш.

Тя го погледна колебливо. Беше толкова нежен, толкова щедър. Освен за нея, мислеше и за толкова други неща.

— Страх ме е, че ще ти бъда в тежест — каза тя.

— Глупачето ми! — каза Жан. — Ето че взе да ставаш скромна. — Той хвана ръката на Елен. — Искаш ли да решим да се оженим?

— Да решим — каза Елен в порив на радост.

Устата ѝ се усмихваше пряко волята ѝ, очите ѝ блестяха, в сърцето ѝ сякаш се разливаше горещо злато. Той се усмихваше. Повървяха, без да говорят; обичаха се, нямаше за какво да се говори.

— Марсел здравата ще се учуди — каза Жан.

Качиха се по стълбите. На вратата имаше табела с надпис: „Чукайте силно“; звънецът беше винаги повреден. Жан почука и Дениз

отвори вратата. Носеше малка шапка с воалетка, която ѝ придаваше вид на дама; държеше в ръка ръкавици и чантичка.

— Не влизайте — каза тя. — Ужасно е разхвърляно. — Тя отвратено се усмихна. — Невъзможно е да се сложи ред в този бардак.

В изисканата ѝ уста грубите думи звучаха вулгарно и изкуствено.

— Марсел няма ли да дойде? — попита Жан.

— Ще дойде за вечеря. Не иска да отложи партията си шах.

— Все такъв инат ли е?

— Намислил е да става шампион — отвърна Дениз сухо.

Слязоха бавно по кривите стълби. „Не започва добре“, помисли Елен. Лицето на Дениз с две червени петна на скулите и извити надолу крайчета на устните прозираше под тюла на воалетката.

— Ще вземем такси — каза Дениз и направи знак на едно такси, което спря до тротоара. — Ако обичате, може ли да ни закарате до Зоологическата градина във Венсен? — каза тя с пеещия тон, с който говореше на таксиджиите и сервитьорите. След това гласът ѝ отново стана сух. — Да се възползваме, докато Марсел все още е решен да печели пари.

— Върви ли? — попита Жан.

— Страхотно. Боядисва макетите точно както бояджията стените. След това, успокоен, отива да се занимава с парчетата дърво.

— Но е добре платен — отбеляза Жан.

— Като че ли съм се оплаквала от бедността — каза Дениз.

Настана тежка тишина. Очите на Дениз се взираха в празното с гневен и разсеян поглед. Елен си спомняше — ужасно е да си нещастен, чувстваш се толкова самотен.

— Всичко ще ви покажа — обяви Елен на влизане в градината. — Аквариума, папагалите, дивите животни, кенгурутата. Искаш ли?

— Разбира се — каза Жан. — Обичам да гледам животни.

Елен се усмихна. Често бе идвала тук да рисува фламингите, жирафите, броненосците, мравоядите. По пладне се качваше горе на скалата на маймуните и съзерцаваше Париж, докато си хапваше филия, намазана с мас. Това бяха хубави дни. Червени дни. Но по онова време дори миговете на щастие имаха вкус на нещо недовършено.

— Чакай малко, ще купя риба за тюлените — каза Жан.

Приблужи се до търговката, която стоеше зад една сергия с поставена отгоре кошница, препълнена с риба; каза ѝ няколко думи и

търговката се разсмя. Хората винаги изпитваха симпатия към него. Може би заради този братски начин, по който ги гледаше и им говореше.

— Искате ли и вие? — попита той Дениз.

— Не, благодаря — отвърна тя.

Жан хвана за опашката една малка рибка и се наведе над бетонения перваз — един голям мустакат тюлен се изправи с разтворена челюст и скочи право нагоре, като лаеше лакомо. Жан отдръпна рибката.

— Ще ти отхапе пръстите — предупреди го Елен.

— Няма опасност — каза Жан.

И отново подхвана играта си. Имаше толкова безгрижен, толкова весел вид. Преди беше винаги угрижен. „Обича ме“, помисли Елен. Той пусна рибата и тюленът веднага я пое в устата си.

— Смешно животно — изрече той дълбокомислено.

— Всички животни са смешни — каза Елен.

Усмихна му се. Обичаше я. В нея вече нямаше пустота, нямаше несигурност. Вече не се питаше къде да ходи, нито какъв е смисълът да остава тук. За нея вече имаше точно определено място на земята, място, с което се бе сраснала. Мястото до него, с глава на височината на раменете му, наскрел обширния, пълен със скали парк, в който се смесваха миризмата на животните и пресният аромат на разпъпилите се цветя. „Ще се оженим.“

— Е, може да се каже, че не ни пощади — отбеляза Жан.

— Сега познавате зоопарка не по-зле от мен — каза Елен.

Седяха под една палатка на оранжеви райета близо до барака, в която няколко деца пиеха розови и зелени газирани напитки. Елен обичаше тази прашна сергия: криви ментолови пръчици, сладник, мадлени и тези големи буркани, пълни с течности в ярки цветове; също като цветовете на балоните, които се люлееха в края на дълга пръчка, подобни на гигантски грозд възкисели бонбони.

— Би станал приятен акварел — каза тя.

— Да — съгласи се Дениз и погледът ѝ премина през бурканите и балоните, сякаш бяха невидими.

Елен хвърли поглед на Жан; той пиеше бирата си с безучастен вид, но също като нея знаеше, че моментът е настъпил.

— Спомняте ли си обещанието? — попита Дениз.

Жан я погледна въпросително.

— Да ми кажете мнението си за книгата ми. Прочетохте ли я?

— Да — отвърна Жан.

— Е, и?

Настана съвсем кратка тишина. Усмивката на Дениз замръзна на устните ѝ.

— Четивно е — каза Жан. — Пълно е с интересни мисли. — Имаше открит и искрен вид, който би заблудил дори Елен. — Само че си е работа на дебютант. Мисля, че човек се учи да пише роман, както се учи да прави обувки. Още не сте овладели занаята.

— Какво точно искате да кажете? — попита Дениз.

Скулите ѝ лъщяха; с мъка придаваше на гласа си неутрален тон.

— Обяснявате прекалено много — каза Жан. — Не показвате нищо. Имате нещо да кажете и не ви интересува особено как ще го кажете. Прилича повече на откъси от личен дневник, отколкото на роман.

— Но аз показвам Сабин, показвам Елоа...

— Вие казвате какво трябва да мислим за тях, не ги показвате. Образите ви са ужасно абстрактни. И не сте се опитали да разкажете никаква история.

Дениз запали цигара с придирчиви жестове.

— С други думи, трябва да го пренапиша — каза тя.

— Честно казано, да, почти — потвърди Жан.

— Не мислех, че е чак толкова ужасен — каза Дениз.

— Ужасен... не. Просто е първа книга — уточни Жан.

— Да.

Дениз продължи да пуши мълчаливо. С нея човек не можеше да смекчава истината; тя винаги гледеше нещата лице в лице.

— Мислите ли, че си струва труда да го пренаписвам? Мислите ли, че ще успея да напиша нещо смислено?

— Това не мога да ви кажа — отвърна Жан.

— Не искам от вас пророчества — каза Дениз. — Просто впечатлението ви.

Жан се поколеба. Елен гледеше устните му разтревожено. Той винаги казваше истината.

— Мисля, че сте създадена по-скоро да пишете есета — каза Жан. — Би трябвало да намерите формулата, която да ви подхожда.

Дениз рязко закри с воалетката лицето си.

— О! Мисля, че разбрах какво ми подхожда — каза тя. — Много благодаря. — Стана и добави: — Марсел сигурно ни чака, най-добре да тръгваме.

— Не приемайте нещата по този начин — каза Жан. — Човек много рядко успява от първия път. Въпросът е да разберете дали наистина искате да пишете.

Дениз не отговори. Вървеше бързо. Приблужи се до едно такси.

— Площад „Сен Жермен де Пре“.

Сви се в ъгъла на седалката и се загледа в тила на шофьора. Цялото ѝ лице се бе разкривило, дори не се опитваше да си придаде прилично изражение. Тя, която винаги беше толкова възпитана, толкова сдържана. Явно бе на края на силите си.

— Стигнахме — каза Жан.

Тя завъртя глава и го изгледа с нещо като учудване.

— Хайде — подкани я той, като ѝ отвори вратата.

Тя слезе, плати на шофьора и бутна въртящата се врата.

— Ти я срази! — каза Елен.

— Но защо трябваше да ме пита за мнението ми? — каза Жан ядосано. — Все същата история. Все същата...

Влязоха. Марсел седеше в дъното на салона. Устните му се разтеглиха в усмивка.

— Чаках ви с нетърпение — обяви той. — Гладен съм като вълк.

— И ние — каза Жан. — Елен най-безжалостно ни разкарва из зоопарка. Търчахме от маймуните до кайманите и от кайманите до лешоядите.

— Жалко, че не дойдохте — каза Елен.

— Поне наигра ли се? Спечели ли? — попита Жан.

Марсел загадъчно се засмя.

— Напредвам — отвърна той и подаде картата на Елен. — Какво ви се яде?

Елен разгледа менюто озадачено — всичко ѝ се ядеше.

— Отивам да си измия ръцете — каза Дениз.

— Поръчай си първо — спря я Марсел.

Тя сви рамене.

— Поръчай ми каквото и да е.

— Аз ще взема най-напред пастет — каза Елен. — А след това... колебая се между говеждо филе и гълъб.

— Вземете и филето, и гълъба — предложи Марсел.

— О, не! — каза тя смутено.

— Че защо не? След като толкова ви се иска.

— В крайна сметка защо пък не? — каза тя.

Взе чантата си и слезе по стълбите към тоалетните. Бутна вратата. Дениз стоеше права пред огледалото, бе вдигнала воалетката си и се взираше в себе си. Изглеждаше замръзнала за вечни времена в недоумяваща безнадеждност.

— Имам вид на дивачка — каза Елен.

Клепачите на Дениз премигнаха; тя протегна ръка към червилото си и машинално го прекара по устните си. Елен започна да реши косите си смутено. Никоя дума не изглеждаше възможна, самият факт на говоренето би бил оскърбителен; но с всяка изминала секунда тишината ставаше все по-тягостна. Елен внезапно бе обзета от паника.

— Ха! Стига съм се ресала!

И се затича нагоре по стълбите. Зад нея Дениз крачеше с отмерена стъпка.

— Вечерята е сервирана — обяви Марсел.

Масата бе покрита с каре от дамаска; бутилка с дълго гърло бе потопена в кофичка с лед. В чинията на Елен почиваше огромно парче розов гъши дроб, нашарен с парченца трюфели.

— Ах! Гъши дроб! — възторжено възкликна Елен.

— Полага ти се, тази вечер е празник — каза Марсел. — Жан обяви новината. — Той напълни чашите и се обърна към Дениз: — Какво ще кажеш? Мислиш ли, че от Жан ще излезе добър съпруг?

Дениз направи гримаса.

— Може би — каза тя. — Изглежда, че съществуват и щастливи семейства.

Не си бе оправила грима; само устните ѝ бяха начервени; на жълтавото ѝ лице блестяха очи с твърдостта на диамант.

— Пия за бъдещото ви семейство — каза Марсел.

— И за твоя шампионат по шах — добави Жан.

Чукнаха се. Елен сведе глава над чинията си; неподвижността на Дениз я парализираше.

— Няма ли да ядеш? — попита Марсел.

— Отвратително е — каза Дениз и с объркан вид изгледа един след друг Марсел, Жан, Елен. — Седим тук и ядем гъши дроб.

— Нищо не можеш да кажеш против гъшия дроб — каза Жан добродушно.

— Дай си чинията на Елен, тя ще се справи — предложи Марсел.

— Ще ѝ прилошее — каза Жан.

— Няма, не е толкова крехка — възрази Марсел и прехвърли парчето гъши дроб от чинията на Дениз в чинията на Елен. — Обожавам да я гледам как яде.

— Благодаря — каза Елен с известно неудобство.

Смехът на Марсел мъчително контрастираше с физиономията на Дениз. Той изглеждаше в прекрасно разположение на духа.

Елен погледна Жан. Той също наблюдаваше Дениз с безпокойство.

— Приятно е това място — каза Елен, за да наруши тишината.

— Нали? Този, който го е украсявал, си е разбирал от занаята — каза Марсел. — Не е оставил един сантиметър неизползван.

Стените бяха покрити със сини и жълти мозайки: риби, птици, палми.

— Ей, ще ми се да видя твоите украси — каза Жан. — Май върви добре.

Марсел се разсмя.

— Естествено. Толкова е лесно да им се харесаш.

— Ха! Струва ти се лесно! — каза Дениз, която сякаш се събуждаше от сън.

— Твърде лесно е, за да бъде интересно — каза Марсел.

Дениз се изсмя.

— Докато шахът е интересен?

— Невероятно интересен — каза Марсел и се обърна към Жан. — Ето го чистото творчество. — Той посочи главата си. — Всичко измъкваш от тук. Шахматната дъска не съществува, тя е само отправна точка. — Той се усмихна хитро. — Впрочем скоро ще мога да играя със затворени очи.

Дениз потропваше по масата с крайчетата на пръстите си.

— Какво точно каза Шлосберг?

— Каза, че веднага си проличава ръката на художника — отвърна Марсел, като доволно протегна едрата си ръка.

Дениз се изсмя злобно.

— Но ти не си художник — каза тя. — Точно както аз не съм писател.

— Хубаво е, че Шлосберг е доволен — помирително каза Жан.

Дениз го изглежда втренчено.

— Е, да, на вас не ви пука. Вие си имате вашите синдикати. Марсел си има своя шах. А Елен има вас. Докато аз... — добави тя със сълзи в гласа, — аз си нямам нищо.

Настана тишина. Дениз отвърна поглед и разчупи парче хляб.

— Ако обичате! — извика Марсел. — Следващото.

„Марсел си има шаха. А аз имам Жан“, повтори си Елен. Погледна към Жан. Само него. Беше ли това достатъчно? Стори й се, че усеща да се спуска над нея някогашният здрач с мирис на мед и какао; старият страх беше там, в пълна готовност да я обземе наново.

— Ето най-напред гълъба — каза Марсел.

Сервитьорът поставяше на масата плоска чиния с метален куполовиден капак. Повдигна капака и Елен с наслада вдъхна мириса на задушен грах. Миналото мигновено изчезна.

— Яж — каза Марсел на Дениз. — Проблемът ти е, че не се храниш.

Тя му хвърли убийствен поглед. Елен и Жан размениха разтревожени погледи.

— Но това е нещо съвсем сериозно — каза Марсел. — Ако искаш да достигнеш до вътрешното си същество, няма по-добро средство от яденето.

Дениз помете чинията с опакото на ръката си; гълъбът и грахът се разпиляха по плочките на пода сред парчетата фаянс.

— До гуша ми дойде — каза Дениз. — До гуша, до гуша — заповтаря тя, изправи се и тръгна към вратата.

— Отивам с нея — каза Елен.

— Върви — каза Жан — и остани колкото е необходимо. Ще те чакам вкъщи тази нощ и утре сутринта.

Тя го погледна със свито сърце; само една събота в седмицата, само една нощ. Забърза се след Дениз, хвана я за ръката.

— Идвам с вас — каза тя. — Може ли?

Дениз направи няколко крачки, без да отговори.

— Този човек! — каза тя, спря се и се облегна на стената. — Не искам вече да го виждам, никога, никога.

Елен усети как Дениз залитна.

— Да не стоим тук. Да се качим у вас.

Дениз прошепна нещо неразбираемо.

— Какво? — попита Елен. — Не искате ли да се прибирате?

— Никога — каза Дениз.

Стоеше, облегната на стената, с втрепен в нищото поглед. Елен я погледна нерешително.

— Хайде, елате — каза тя рязко. — Ще ви наемем стая в някой хотел. Едва се държите на краката си.

Тя поведе Дениз по улицата. Точно отсреща имаше хотел; фойето беше тапицирано в червено и мебелирано с дълбоки кожени кресла; една аспидистра надничаше от медна кашпа.

— Имате ли стая за тази нощ? За един човек?

— Ема, покажете седма стая на дамите — каза съдържателката.

Камериерката откачи един ключ и тръгна нагоре по широко стълбище, покрито с дебел мокет. След което отвори една врата.

— Чудесно — живо каза Елен и затвори вратата. — Полегнете — обърна се тя към Дениз, — починете си.

Дениз свали воалетката си и грижливо постави шапката си на масата.

— Не съм болна — каза тя и седна на ръба на леглото. — Ако бях болна, можех да се лекувам. Но не. Имам нещо гадно в мутрата и това е неизлечимо. — Тя изгледа Елен почти с омраза. — Хайде, кажете ми какво ми е.

— Нищо ви няма — каза Елен.

Дениз се изсмя.

— Не искате да ми кажете, нали?

Сърцето на Елен заби по-силно; страхуваше се.

— Все някога ще разбере — каза Дениз предизвикателно.

— Дениз, това е нелепо — каза Елен и постави ръката си върху ръката на Дениз.

Дениз рязко се отдръпна.

— Вие знаете. Вие знаете защо Марсел ме мрази — каза тя и се разтрепери. — Нощем спи на пода, за да не се допира до мен. И винаги е толкова учтив. Бих предпочела да ме бие. Кажете ми защо ме мрази?

— Не ви мрази — каза Елен.

— Не ме лъжете — яростно изрече Дениз и се огледа. — Защо ме доведохте тук?

— За да си починете — отвърна Елен.

Очите на Дениз хвърляха мълнии.

— Да си почина! — Челото ѝ се смръщи. — Като приятелка ли дойдохте, или като неприятелка? — попита тя загрижено.

— Прекрасно знаете, че съм ви приятелка — каза Елен.

— Приятелка! — възкликна Дениз. — Аз нямам приятели. Ненавиждам се. — Тя внезапно рухна на леглото и зариде. — Аз съм некадърница — хлипаше тя.

Елен докосна с ръка гъстите ѝ рижи коси.

— Не трябва да се отчайвате така — каза тя. — Никой не успява от първия път.

— Знам — каза Дениз. — Нямам какво да кажа. През цялото време го знаех. И какво да правя тогава? — извика тя отчаяно. — Кажете ми! Какво да правя?

Дениз плачеше, риданията ѝ ставаха все по-силни. После от устните ѝ се изтръгна продължителен стон; трепереше от главата до петите. Елен се просна до нея и притисна длан до устата ѝ.

— Не плачете — каза тя. — Успокойте се.

Дениз внезапно замлъкна.

— Толкова съм уморена — пророни тя.

— Опитайте се да поспите — каза Елен. — Ще остана тук.

— Благодаря — прошепна Дениз и затвори очи. — Извинете ме.

Елен загаси лампата и седна на стол до леглото. Жълта светлина се процеждаше през цепката между кадифените пердета. „Какво да правя тогава? — повтори си тя. — Какво?“ Погледна Дениз. Под разрошените ѝ коси лицето ѝ се бе зачервило от треска. Какъв смисъл имаше от толкова сълзи и борби, от толкова желаниа и съжаления? Усети мраз в сърцето си. Животът на Дениз. Моят живот. Миниатюрни островчета наред черно море, изгубени под празното небе, които скоро ще бъдат залети от безликите води. „Аз имам Жан.“ Но и той щеше да умре някой ден; любовта им щеше да умре. Щеше да остане само пустотата на нощта, която дори не може да бъде обхваната от мисълта. „Залъгвам се, каза си Елен. Аз също съзнателно се залъгвам.“

Изпитваше желание да се хвърли на леглото като Дениз и да се разплаче.

Дениз отвори очи и рязко се изправи.

— Какво правите тук? — попита тя.

— Мислех, че може да имате нужда от мен — отвърна Елен.

— Нямам нужда от никого — каза Дениз свирепо и прекара ръка по челото си. — Сънувах нещо — каза тя.

— Искате да си отида ли? — попита Елен.

— Да — каза Дениз и погледна Елен недоверчиво. — Гледали сте ме, докато спях.

— Не съм — каза Елен.

— Гледали сте ме — почти извика Дениз. — Нямам нужда от вас тук.

— Добре, тръгвам си — каза Елен и стана. — Ще дойда утре сутринта.

Дениз не реагира.

— До утре — повтори Елен.

Излезе от стаята и нерешително погледна вратата. После се обърна и бързо слезе по стълбите.

— Такси! Улица „Софроа“.

Сгуши се на седалката. Още няколко мига. Лицето блестеше от температурата под рижите коси, гласът казваше: „Какво да правя? Какво?“. След малко гласът ще замлъкне. Самозалъгвам се. И какво от това? Иначе не се издържа. Наведе се към прозореца. Площад „Клиши“. „Ла Фурш“. Почука на стъклото.

— Спрете тук.

Изкачи стълбата и три пъти натисна звънеца. Вратата се отвори.

— Хей! Не те очаквах толкова рано! — каза Жан.

Тя се хвърли в прегръдките му и мълчаливо се притисна към него.

— Какво направи с нея? — попита Жан.

— Оставих я да лежи на едно легло в един хотел. Не искаше да се прибира. — Елен още по-силно се притисна към Жан. — Беше ужасно.

— Миличкото ми! — Погали я по косата. — Марсел наистина е гаден — каза той. — Опитах се да говоря с него. Но той казва, че Дениз е самата двукрака лудост. Това му е мнението и държи на него.

— Питам се дали наистина не полудява — каза Елен. — Беше в особено състояние. Почти ме изгони.

— Никак няма да й отива да е луда — каза Жан.

— Защо смяташ така? — попита Елен, отдръпна се от него и започна да се съблича.

Бързаше да легне в леглото, в прегръдките на Жан, на сигурно място.

— Защото, както казва Марсел, тя е толкова социална. Този роман... тя не искаше да напише роман, искаше да бъде писателка. Това е съвсем различно.

— Социална — повтори Елен. — Но в края на краищата и тя е като всички останали. Стреми се да съществува, както казва Марсел.

— Може би — каза Жан. — Във всеки случай, не се стреми както трябва.

— Кой ли го прави? — каза Елен. — Според теб аз както трябва ли се стремя?

— Ти поне си щастлива — каза Жан.

— Но това може би е грешка — възрази тя.

Пъхна се под хладните завивки и се усмихна. Той беше там и тя наистина беше щастлива. Не можеше да изпитва угризения.

— Тя знае, че Марсел не я обича — подзе Елен. — Казва, че не иска повече да го види.

— Ще го види — каза Жан.

— Не би трябвало — възрази Елен.

— Тя го обича.

— Именно.

Жан се усмихна.

— Ти ли казваш това?

— Да — каза Елен и се изчерви. — Когато ти не ме обичаше, аз се надявах, че ще те покоря. — Тя го погледна. — Но ако сега спреш да ме обичаш, ще бъде различно.

— Какво би направила? — попита Жан.

— А! Ще видиш. Ще си отида.

Той я прегърна.

— Нищо няма да видя — каза той.

Тя го целуна, после се отдръпна.

— Идвай бързо — каза тя.

— Идвам — каза Жан. — Скрый се.

Тя се обърна към стената. Чу шума на стъпките му през спалнята, шумоленето на дрехите му, течащата вода. Сега ще дойде. Затвори очи. Във вените ѝ течеше огнена, ослепителна мъгла, която я разделяше от миналото, бъдещето и смъртта.

— Ето те! — каза тя.

Прегърна го; топъл, гладък, гъвкав и твърд — тяло. Той беше там — целият се съдържаше в това мъжко тяло, което почиваше в прегръдките ѝ. През целия ден беше бягал — в миналото си, в мислите си, при майка си и при Дениз, беше се разпилявал из целия свят. А сега бе тук, до плътта ѝ, под ръцете ѝ, под устата ѝ; за да се слее с него, тя цяла се отпусна на дъното на неподвижния миг — без спомени, без надежда, без мисъл; вече не беше нищо друго освен едно сляпо тяло, глухо осветено от пукота на милиони искри. Не ме предавай. Не се отдалечавай от това тяло, което моето тяло не спира да зове. Не ме оставяй сама, в плен на парещата нощ. Елен изстена. Тук си. Със сигурност. Както и аз. За мен е, не за теб, тази тръпнеща плът — твоята плът. Тук си. Желаяш ме, изискваш ме. Аз също съм тук, пламтяща пълнота, в която се разбива времето. Тази минута е завинаги реална, реална като смъртта и като вечността.

VII

Ще има зора. Ще съмне. Четири удара. Стрелката на часовниците се върти по безлюдните кръстопътища; върти се в стаята, където спи Лоран. И раната в белия дроб се разширява, сърцето се изтощава. Тя диша кротко и усърдно. Дали ще умре, без да забележи? А ако я събудя? Но дори ако очите ѝ останат отворени до последната минута, смъртта ще ѝ се изплъзне. Смъртта ѝ; тя е нейна и в същото време е завинаги разделена от нея; тя няма да изживее смъртта си. За нея няма да има зора.

Няма да съмне. Тишина. Нощ. Реши да говориш; реши да мълчиш. Неуморният шепот е спрял. Страхът се е разпилял в пространството. Тишина. Вече нищо не съществува.

Но този предсмъртен сън съществува. Аз съществувам, аз, който мисля за смъртта. А тя умира. Аз живея. След два часа той ще каже: „Всичко е готово“. Ще го чуя. Ще бъде там, пред него; целият ще бъде пред него, обхванат от разкъсващ страх, и целият ще бъде другаде; без да мога нито да се оттегля от света, нито да се изгубя в него. Да си мъртъв. Вече нищо да не знаеш. Да не познаваш тежестта на моя труп. Но аз живея. Аз знам. Вече никога няма да престана да знам.

В безгрижието, в отчайващата рутина на тази година аз знаех. Бях усетил тежестта на изначалното проклятие — нямаше никакъв начин да го изиграя. Оставях се с безразличие на всички прищевки на случая: на някое случайно желание, съжаление, бунт. Вървах право напред, без да виждам нищо; не отивах никъде, тъпчех в нощта; непредвидимата съдба се забавляваше да ни обърква и ние очаквахме да се съмне, за да открием в каква кал сме затънали безвъзвратно.

— Би трябвало да се научиш да играеш шах — каза Марсел.

Бяхме се облакъттили на балкона на ателието му. Виждахме под нас лъщящите от слънце покриви и в далечината чисто бялата катедрала „Сакре Кьор“, обгърната от синя пара. Той се усмихна.

— Струва ми се, че това е единственото, което ти остава да направиш.

— Женя се — казах.

— Това никога никого не е спасило.

Замълчахме.

— Как е Дениз? — попитах.

Дениз бе заминала на почивка на юг. Лекуваше нещастията си, както се лекува болест.

— Ходи на дълги разходки, оправя се, връща си старата форма — каза Марсел със съжаление.

— Ами чудесно! — възкликнах.

— Да — каза Марсел. — Горката Дениз! Не можехме да искаме от нея да си остане луда за цял живот. — Той поклати глава. — Никога не съм очаквал това от нея — добави с възхищение.

— Когато се върне, опитай се да направиш живота й поносим — казах аз. — Не е толкова трудно.

Той ме изгледа с интерес.

— Можеш ли да си представиш, точно това толкова ме учуди — че изглежда лесно. Мислех, че иска да ме промени до мозъка на костите. Оказа се, че не. Тя вярва в думите.

— Да — казах. — Има късмет.

— Не ти ли е неприятно да лъжеш? — попита Марсел.

— Това е единственият начин да оцелееш, след като не можеш да бъдеш спокойно това, което си, без да измъчваш някого.

— И затова се жениш — отбеляза Марсел.

— Това си има и предимства — казах аз. — Когато мисля за Елен, не мисля за себе си.

— А много ли мислиш за нея?

— Бих искал да е щастлива.

— Това може да те закара далече — каза Марсел.

— Да. И какво? И без това не знам какво да правя със себе си.

— О! Колкото до това, в добри ръце си — усмихна се Марсел със симпатия. — Тя ще знае какво да направи с теб.

Това поне беше осезаемо и сигурно. Щастията, което й давах. Тя ми се усмихваше и аз казвах „обичам те“. Радостта, която огряваше лицето ѝ, призоваваше към нови лъжи, но какво значение имаше, след като бях решил никога да не се отмятам? Обичах я и вече не мерех времето, което прекарвах с нея. Тя ме прегръщаше пламенно.

— Колко си мил — казваше тя.

— Не съм мил. Обичам те.

— Мило е да ме обичаш.

Не подозираше, че всяка изгубена минута за мен беше спасена минута. Не исках вече друго, освен да разпиляя живота си на вятъра, без никъде да оставя следа.

— Променил си се от миналата година — каза ми тя.

— Така ли мислиш?

— Да. По-безгрижен си, по-свободен. Преди създаваше впечатление, че се разпиляваш във всички посоки. Никога не беше целият с мен.

— Може би — казах.

Бяхме спрели лодката до брега; други лодки се плъзгаха по водата, пълни с младежи със загорели от слънцето гърди; цветни рокли се вееха на вятъра. По крайбрежната алея тихо преминаваха велосипеди.

— Колко е хубаво тук — каза Елен. — Такъв прекрасен ден.

Въздухът ухаеше на зеленина и вода, долавяше се и лек мирис на пържено. Сенките вече се удължаваха. Такъв прекрасен ден. Натрупаната почти неосезаема златиста прах щеше да бъде отнесена от вятъра в пустия етер. Елен бе поставила на коленете си огромен букет от бледолилави цветя.

— Красиви цветя си набрала.

Тя се разсмя.

— Когато бях стодена с Пол, винаги си представях летните недели като голям букет от бледолилави цветя върху кормилото на колелото и сърцето ми се свиваше.

— Заради колелото?

— Не ставай глупав. Заради Пол.

Щастието я разхубавяваше. Чертите ѝ бяха някак съзрели. Светлината, огряла лицето ѝ, беше по-мека от преди, по-приглушена.

— Толкова тъжна беше онази любов, която ми предлагаше — подзе тя и докосна с пръсти спокойната вода.

— Той истински те обичаше — казах.

— Да, но за него любовта беше някаква естествена неизбежност, като глада и жаждата. Нашата любов беше само един случай измежду милиони други. — Тя ме погледна колебливо. — Много добре знам, че има и други хора, които се обичат...

— И други, които живеят, и други, които умират — казах аз. — Независимо от това, за всеки от нас животът е нещо уникално и всеки от нас умира за собствена сметка. Права си. Нелепо е да искаш да възприемаш света от гледната точка на Сириус. Ние не сме на Сириус, а на земята, всеки в своята кожа.

— Не е толкова естествено да обичаш — продължи тя. — Дори ми става странно, като си помисля, че ти си единствен за мен. Не е илюзия, нали? Единствен си.

— Кой друг може да реши освен теб? — казах. — Точно това е толкова вълнуващо в любовта — ние творим нейната истина.

Тя ме погледна сериозно.

— Но трябва и ти да ме обичаш, за да бъда и аз единствена. Нали е вярно, че ме обичаш?

— Ако не те обичах, питам се какво бих правил тук.

— Вярно ли е, че след три месеца ще бъдем женени?

— Абсолютно вярно.

Тя отметна глава назад и обърна лице към небето. Обичаше ме. Обичах я. Тя не искаше нищо повече. И все пак как можех да оправдая съществуването й аз, който бях там без причина, без оправдание, без необходимост? Отново хванах греблата. Такъв прекрасен ден с музика, с цветя, с целувки, с пържени картофи, бяло вино и стичаща се хладна вода по напечените от слънцето тела. Ден, който скоро щеше да умре на хоризонта и прахът му щеше да е съвсем лек. Сърцето ми се сви. Не толкова лек. Небето беше гладко, светлината прозрачна и все пак упорита, настойчива, усещах около мен да броди някаква блудкава миризма, сякаш под лъскавата си обвивка всички тези мигове бяха прогнили в самото си сърце — това беше блудкавата миризма на примирението.

Елен се изправи.

— Сигурно смяташ за тъпо да имаме деца, нали?

Погледнах я изненадано.

— Ти искаш ли да имаме деца?

— И да, и не. Питам се дали това обогатява живота.

Усмихнах се.

— Защото не искаш да изпуснеш никаква възможност да се обогатиш?

— Не се подигравай. Какво мислиш по въпроса?

— Преди време намирах за безумно да хвърлиш така някого в света. Това не те ли плаши?

Тя се поколеба.

— Не. Дори ако човек е нещастен, може ли наистина да се каже, че би било по-добре, ако не е съществувал?

— Не, наистина — казах. — Но ако сее зло около себе си?

— А ако сее добро?

— О! Имаш право! Да родиш дете, да не родиш дете... Еднакво нелепо е. Няма разлика.

— Но ако желаеш нещо, вече има разлика. И тогава не е нелепо да го направиш, нали?

— Може би грешката ми е, че не умея нищо да искам предварително.

Тя се разсмя.

— Грешката ти? Не мисля, че правиш толкова грешки!

Гребях и лодката се плъзгаше, без да оставя следи, толкова спокойно. Да си само тази бяла пяна, която се надига, после се губи в равната покривка на водата. Би трябвало да се убие този глас. Гласът казваше: бих искал да съм тази пяна. Тя каза: би трябвало да се убие този глас. Пяната се раждаше и умираше без глас.

От един трамплин скочи кафяво тяло и полетя към реката. Влюбени вървяха по брега с малки крачки. Една мирна неделя. Тук часовете се изнизваха между пръстите. А там се отлагаха на земята, излети от чугун и стомана. От немските заводи всеки ден излизаха нови оръдия, нови танкове.

— Дали пък не сме на погрешен път — казах на Готие. — Може би фашизмът е възможно да бъде победен само с неговите методи.

Сгъвах броя на „Профсъюзен живот“, където на първа страница бе публикувана новата статия на Готие за мира.

— Питам се дали тогава би имало смисъл да сме антифашисти — каза той.

— И аз се питам.

Той ме изгледа със студените си очи.

— Ти ли казваш това?

Свих рамене. Какво да правим, ако почитта към ценностите, в които вярвахме, доведе до поражението им? Трябваше ли да станем роби, за да останем свободни, да убиваме, за да запазим ръцете си

чисти? Трябваше ли да изгубим свободата си за това, че сме отказали да бъдем роби, и да се опетним с хиляди престъпления заради това, че не сме искали да убиваме? Вече не знаех.

— Ти проповядваш мир — казах аз. — Много хубаво. Но ами ако сме единствените, които го искаме?

— Това би било достатъчно — каза Готие. — Никой не може да се бие сам.

— И ще оставиш да фашизират цяла Европа, без да си мръднеш пръста?

— Всичко е по-добро от войната — каза Готие.

— Има много други неща не по-малко ужасяващи от войната.

За мен войната не беше неподобен скандал. Беше само една от формите на конфликт, в който бях хвърлен въпреки волята ми с хвърлянето ми на земята. Защото ние съществувахме един за друг, но и всеки за себе си; защото аз бях аз, но за тях бях друг. Синът на Бломар. Съперникът на Пол. Социалпредател. Мръсен французин. Враг. Хлябът, който ядох, бе открай време хлябът на другите.

— Значи, и ти ставаш войнолюбец? — каза Готие.

— Съвсем не — казах. — Бъди спокоен, няма да напиша нито ред и няма да кажа нито дума, която би подтиквала към война.

Времето беше топло; бяхме по ризи, на прозореца на стаята ми; един фенер бе запален на ъгъла на спокойната уличка, на която деца играеха на дама.

— Не съм нито войнолюбец, нито миролюбец. Нищо не съм.

Готие беше пацифист. Пол беше комунист. Елен бе влюбена. Лоран беше работник. А аз не бях нищо. Гледах стаята си, стените ѝ бяха варосани, но майка ми постепенно бе донесла възглавници, килимчета, бе окачила картините на Марсел; работех осем часа на ден в печатницата, но имах приятели буржоа; живеех в Клиши, но с Елен често обикаляхме покрай булевард „Сен Мишел“ и из богатите квартали. Пол казваше, че ако съм нищо, то е, защото не съм нито буржоа, нито работник; но аз мислех по-скоро, че не съм нито буржоа, нито работник, защото никога нямаше да мога да бъда нищо — нито буржоа, нито работник; нито войнолюбец, нито пацифист; нито влюбен, нито безразличен.

— За какво мислиш? — попита Елен.

Седяхме в сладкарницата, на стъпалата на малката стълба; тя бе облегнала глава на раменете ми; мълчахме. От другата страна на стъклената врата се простираха шумните, отворени към небето улици; от тази страна цареше тишина и сянка. Ръката ми галеше косите на Елен. Годеницата ми. Мирис на бульон се смесваше с аромата на мед и шоколад; дражетата меко лъщяха в бурканите, подобни на камъчета на дъното на поточе. Нежна сладка обвивка, пълна със спомени и аромати, спокойна и тъмна като утроба. Утре ще се разхвърчи на парчета. Хората ще са голи сред омърсените пралини, сред стъпканите цветя, голи и беззащитни под стоманеното небе.

— За какво мислиш? — отново попита тя.

— Мисля за войната — отвърнах.

Тя вдигна глава и отдръпна ръката си от моята.

— Пак ли? — каза тя и се усмихна принудено. — Никога ли не мислиш за мен?

— Когато мисля за войната, мисля за теб. — Отново хванах ръката ѝ. — Ти малко ме плашиш.

— Аз ли? — каза Елен.

— Не искаш да погледнеш ситуацията в лицето. Мисля, че ще бъдеш много неподготвена, когато войната избухне.

— Но това не е възможно — възкликна тя. — Подобна глупост не е възможна! Ти вярваш ли, че ще се случи наистина?

— Знаеш, че вярвам. Сто пъти съм ти го казвал.

— Да, казвал си ми го — каза тя и ме погледна с внезапен страх. — Но в края на краищата вие няма да позволите да се случи това!

— А какво можем да направим?

— Нима ще се хванете на въдицата? Някога ти обясняваше, че е достатъчно да си скръстите ръцете. Без вас никой нищо не може да направи.

— Да, само че изобщо не съм сигурен, че не бива да се хващаме!

— Как така? — каза тя.

— Да не би да искаш фашизмът да обхване цяла Европа? Да имаме във Франция някой гаулайтер на заповедите на Хитлер?

— Говориш като Дениз — каза тя. — Не искам да загинеш на фронта.

— Толкова е ужасяващо да си мислиш, че си само една мравка в мравуняка. Ако фашизмът победи, точно това ще се случи. Няма да

има хора, само мравки.

— Изобщо не ме е грижа — заяви тя. — По-добре жива мравка, отколкото мъртъв човек.

— Има едно нещо, заради което човек може да приеме смъртта — каза аз.

— И то е?

— И то е, за да придаде смисъл на живота.

Тя не отговори; гледаше пред себе си загрижено. После чертите ѝ се отпуснаха.

— Баща ти има толкова връзки — каза тя. — Със сигурност ще може да те освободи от военна служба.

— Шегуваш се.

— Да, все едно ти е, нали? — каза тя яростно. — Ще ме напуснеш без капка съжаление. — Изглежда ме. — Понякога се питам дали ме обичаш, дали не играеш комедия.

— Мислиш ли, че бих се съгласил да вечерям с господин и госпожа Бертран, ако не те обичах?

Тя сви рамене.

— Ако ме обичаше, нямаше толкова да бързаш да ходиш да се биеш.

— Обичам те, Елен. Но опитай се да разбереш...

Знаех, че не иска да разбира; и с мъка произнасях нежни думи. „Не искате да я обичате“, казваше Дениз; сега бях съвсем готов да искам; но в застрашителната горещина на този месец август самата Елен издигаше бариера между нас. Често се обръщах към нея с надеждата да споделя колебанията си, страховете си; но бях сам; тя ме гледаше с подозрение — до мен крачеше почти неприятелка. Сам в сладникавия мир, който бе на път да умре, сам в изтезанието на очакването, изпил докрай чашата на срама и изпълнен с нетърпение да настъпи експлозията, която най-сетне ще ме откъсне от самия мен.

И ето че внезапно се случи. Да искаш война; да не искаш война. Отговорът вече нямаше значение — войната съществуваше. Часът на заминаването ми бе фиксиран — трябваше само да се кача на определения ми влак, да облека зелената униформа, да се подчинявам. Мислите ми, желанията ми бяха само кухи мехури, които се пукаха, без да оставят следа върху света, без да натежат на душата ми. Разтоварен от себе си. Освободен от плашещата задача да бъде човек.

Само войник, равнодушно покорен на всекидневната рутина. Върви. Недей да вървиш. Не на мен се падаше да говоря — друг говореше вместо мен. Нечовешката тишина. Отвъд примирението и бунта — смъртоносният покой. Лесно беше да си мъртъв. Лесно щеше да е. Но как да станеш мъртъв! Как да се убиеш приживе. Гласът казва: бих искал да съм мъртъв; и този глас е живот. Затварям очи, но напразно. Тишината вече я няма; не мога да въдворя тишина. Върви. Недей да вървиш. На мен се пада да говоря.

— Жан.

Някой друг заговори. От другата страна на вратата един глас тихо вика: „Жан“. Това съм аз. Значи, все още имам име? Той натисна бравата.

— Пол е дошъл — каза Дениз.

Той примигна с очи. Настоящото съществуваше. Ярката светлина на крушката го заслепяваше.

— Пол — каза той.

Направи няколко крачки. Пол стоеше прав до стола на Мадлен, държеше каскета си в ръка. Бе ниско подстриган; залепналата за костите му кожа имаше цвят на папирус. Стисна ръката му.

— Горкичкият! — каза Мадлен. — Има нужда да се съвземе.

Пол се усмихна на Бломар; очите му бяха останали сини и млади.

— Благодаря, че ме измъкна от там — каза той.

— Не бях аз — каза Бломар.

Пол погледна към вратата.

— Как е тя?

— Белият дроб е засегнат — каза Бломар.

Мадлен пушеше пред пълната с пепел камина. Дениз бе отишла в кухнята; чуваше се тракане на съдове, всекидневен и жив шум. Стрелката на будилника сякаш бе замръзнала.

— Какво каза лекарят?

— Каза, че няма да изкара нощта.

Пол наведе глава.

— Може ли да я видя?

— Влизай — каза Бломар и седна. — Тя спи.

Дениз влезе в стаята и постави пред него чаша с кафе.

— Пийте — каза тя.

— Благодаря. Не ми се пие.

— Трябва да пиете. От двацет и четири часа не сте сложили нищо в уста.

Той отпи. „Трябва да пиете.“ Нима още очакваха нещо от него? Дължеше ли им нещо? Двацет и четири часа. Колко са къси часовете. Беше се съмнало. После отново бе настъпила нощ. Ще се съмне. Внезапно усети тялото си; крайниците му бяха схванати, главата му тежеше. Зъзнеше.

— Тя спеше — каза Пол и погледна Бломар. — Аз съм виновен.

— Ако има виновен, това съм аз — възрази Бломар. — Трябваше аз да отида.

— Не, не трябваше — каза Дениз живо. — Нямахте право.

— А имах ли право да я убия? — попита Бломар.

— Първите два пъти бях възпрепятстван — каза Пол. — Не можах да замина. Но откакто получих съобщението ви, всеки ден имах готовност да тръгна.

— Вината не е твоя — каза Бломар.

Бръкна в джоба си и извади цигара. Ръката му трепереше. Тютюнът имаше особен сладко-кисел вкус.

— У Лъорьо ли се криеш?

— Да. Лесно влязох в Париж. Никой нищо не ме попита. А и документите ми са в ред. Човекът ме прие като брат. Даде ми билет за Совтер и всичко ми обясни.

— Вече нищо не рискуваш — каза Бломар. — Преминаването през демаркационната линия е детска игра.

Пол се усмихна.

— Мислех си, че никога няма да видя приятелите си — каза той.

— От две години не сме се виждали! — каза Бломар.

— Никакви ли неприятности си нямал?

— Напротив. Проучвах ме за евентуално сътрудничество. От тяхна гледна точка миналото ми е чисто.

— А настоящето? — попита Пол и любопитно се огледа.

— Настоящото не е — каза Бломар.

— Бягства? — попита Пол.

— И други неща.

Очите на Пол заблестяха.

— Толкова се радвам!

— Учуден ли си? — каза Бломар. — За предател ли ме мислеше навремето?

— Навремето думите нямаха същия смисъл като днес — каза Пол и потупа Бломар по рамото. — Не, бях сигурен, че няма да им протегнеш ръка. Само че не ми се вярваше, че... — Той се поколеба. — Ти толкова се ужасяваше от насилието.

— Все още се ужасявам — каза Бломар.

Замълчаха.

— Това не може да се избегне — каза Пол. — Ако беше видял какъв ефект произвеждаше в лагера всеки нов атентат! Само това може да ти вдъхне увереност. Не думите, а действията. Няма друга възможна форма на съпротива.

— Знам — каза Бломар.

— Съгласувано с партията ли работиш?

— Ние сме независима организация, но сме с тях. Какво смяташ да правиш там?

— Да открива шефовете и да се поставя на тяхно разположение.

— Опитай се да ги убедиш да се свържат с нас и да образуват като тук общ фронт. По-късно може би ще се борим едни срещу други, но не сега.

— Не — каза Пол. — Не сега.

— Дръж. — Бломар подаде един лист на Пол. — Ето ти адреси. Научи ги наизуст. Това са приятели от другата зона. Склонни са да се съюзят с нас.

Пол взе листа.

— Понесохте ли големи загуби?

— Не. Внимаваме. Разбираш ли, тук е нещо като семеен пансион. Най-активните членове на движението са регистрирани с фалшиви имена. В същото време, разбира се, запазват истинското си гражданско състояние. Това обърква следите.

— Аз държа пансиона — намеси се Мадлен.

— През последните шест месеца — каза Дениз — четири влака с германски войници дерайлираха. Три войнишки дома бяха взривени и десет хотела реквизирани. — Тя погледна Бломар. — След малко един другар ще постави бомба със закъснител в залата на антиболшевишката изложба.

— Добра идея — каза Пол и отправи поглед към вратата. —
Значи, Елен работеше с вас?

— Да — отвърна Бломар.

— Трябва много да се е променила.

— Просто разбра за какво става дума.

— Хубаво — каза Пол.

Бломар се изправи. Говорим. Дениз. Мадлен. Пол. И думите ни, присъствията ни са ни достатъчни. Сякаш тя не съществува. Утре. Винаги. Сякаш никога не бе съществувала. Само думи на устните ни и един образ в сърцата ни. Една легенда.

— Ти оставаш тук, нали?

— Ще остане, докато дойде време за влака — отвърна Дениз.

— Влакът тръгва в девет часа — каза Пол.

— Значи, ще се видим по-късно — каза Бломар и се отправи към вратата. — Доскоро.

Сякаш тя не съществуваше. А в това легло все още има някой. Някой, който вече не съществува за себе си, но който е там. Приблужи се. Това е добре. Красива история. Красива смърт. Вече разказваме за смъртта ти. А ти умираш. Елен. Ти, единствената. И аз съм тук. В осветената стая един мъж изговаряше думи; един мъж с лице и име изговаряше думите, което изговаряха всички. Само че става въпрос за мен. Всички изходи са преградени. Нищо вече не мога да направя за теб, нищо за мен. Той не е мислел за нас, произнасял е думи, правил е жестове; той те уби, любов моя. Ще му позволя ли да убива отново?

VIII

Елен скочи на перона и изтича към един служител.

— Къде е експресният за Пекини?

— А, той замина преди час! — каза човекът.

— В колко часа има друг?

— Утре — отвърна служителят и се отдалечи.

Очите на Елен се напълниха със сълзи. Жан сигурно беше там с двете колела, гледаше усмихнатото експреса, който влизаше в гарата, после усмивката му замръзваше. Затича се след служителя.

— Няма ли автобус?

— Не знам. — Човекът погледна Елен. — Вземете експреса за Ревини в деветнайсет часа. Оттам ви остават само петнайсет километра. Може да намерите кола.

— Благодаря — каза Елен.

Петнайсет километра с тежкия куфар в ръка. Стисна зъби. „Искам да го видя още тази вечер. Не утре, тази вечер.“ Утре може би ще бъде твърде късно; може би когато пристигне, старата жена ще й каже: „Току-що заминаха!“. Ще вървя след него. Ще вървя след полка му. Ще се промъкна през нощта в лагера им. Подаде куфара си на служителя в гаровия гардероб. А ако е вече там? Сгушен в някоя дупка, а наоколо избухват снаряди? Не утре. Довечера.

Над сивите улици небето беше сиво. Елен тръгна по дълъг прав булевард. Всички магазини бяха затворени, нямаше никой по тротоарите, нито една кола на платното. Ще речеш, че целият град е евакуиран. Улиците се пресичаха под прав ъгъл, къщите приличаха на казарми. Град в Източна Франция, изсъхнал като мизерните равнини, през които минаваше влакът. На хоризонта можеха да се отгатнат невидимите, но вече присъстващи телени мрежи, бункери, оръдия. Елен се стресна. Воят на сирените пронизваше въздуха. Внезапно изпод земята изникнаха коли, пешеходци, войници. Елен изумено се загледа в този неочакван кипеж.

— Извинете, госпожо. Къде бих могла да намеря ресторант?

— Ресторантите са затворени по това време — каза жената и неопределено махна към някаква точка в пространството. — Опитайте в „Брасери Модерн“.

— Тревога ли има? — попита Елен.

— Всеки ден има — сви рамене жената.

Елен прекоси площада. Едно момче подреждаше маси на тротоара до храстите, засадени в боядисани в зелено дървени сандъци. В бирарията нямаше клиенти. Елен седна до една маса от фалшив мрамор.

— Може ли да получа нещо за ядене?

Сервитьорът я изгледа с укор.

— По това време?

— Яйца? Или студено месо?

— Не и по това време — каза сервитьорът.

Тя стана.

— Добре. Ще потърся другаде.

Отново прекоси площада; ръмеше; влезе в „Кафе дю Комерс“. Салонът беше огромен и празен като в бирарията отсреща; тапицерията на пейките беше продупчена на места и отвятре се подаваше пълнежът им.

— Дали мога да хапна нещо? — попита Елен. — Яйца? Хляб с шоколад?

— Яйца ли? — каза сервитьорът. — Нито едно няма да намерите в града.

— Нищо ли нямате?

— Имаме бира и кафе.

— Дайте ми едно кафе — каза Елен.

Седна и извади цигари от чантата си. Сега той разтревожено обикаляше по селските улици. А тя седеше тук, в този град в оловен цвят, където за нея нямаше предвидено място. Никакъв начин да го предупреди. „Няма да има никакъв знак, само това безкрайно отсъствие.“ Изпи набързо кафето си и хвърли три франка на масата. Навън валеше проливен дъжд; но толкова по-зле, трябваше да върви, да върви много бързо, бързо да преминава от една минута в друга, за да не я завладее страхът. „Още утре ще подпише молбата. Трябва да я подпише.“ За миг менгемето се поотпусна — той ще бъде в Шартр, ще смазва моторите на самолетите и няма да се излага на опасност. Ще

мога да го виждам. Повтори си: „Ще подпише.“ Намали ход. Войници се движеха на малки групи в очакване на момента, когато ще могат да се втурнат към кафенетата; някои се редяха на опашка пред вратите на киното. Ще лежат проснати в калта, с дупка в главата, съвсем сами. В тази минута, може би точно в тази минута. Прехапа устни; усещаше очите си в орбитите им, твърди като камък, толкова твърди, че ѝ причиняваха болка — когато гледаше така втрещено, образите потрудно се оформяха.

„Би трябвало да намеря нещо за ядене“, помисли тя. Тръгна към главната улица. Нито един магазин за плодове. Нито една бакалия. Бутна вратата на първата сладкарница, която се изпречи на пътя ѝ — подносите бяха празни, войниците бяха омели всичко; само няколко самотни тарталети лежаха върху ламаринено плато. Елен ги изяде и пи чаша вода. После се отправи към гарата. Оставаше ѝ само да седне в някой ъгъл и да чака; не беше мигнала през нощта и чувстваше такава умора, че едва се държеше на краката си.

Влезе в чакалнята. Хората седяха на столове, на масите, на пода, сред огромни денкове. Изселници, които идваха от изток. Поставили ръце на коленете си, с безизразен поглед, те чакаха. От самото начало на войната всички чакаха, безкрайно, без да знаят какво. Елен седна на земята до вратата и се сгуши в себе си. Миризмата и топлината на хората около нея я задушаваша.

— Не искат да го кажат — обади се една жена. — Но в нашия край има вече много убити.

— А при нас изглежда, че има толкова телеграми, че кметът не смее да ги занесе на семействата — добави друга.

Чу се свирката на преминаващ влак. В първите вагони имаше мъже; войници, седнали на стъпалата, с каски на глава и поставили до себе си раниците и пушките си; в последните вагони се виждаха замаскирани оръдия с есенни цветове, зяпнали към небето. Влакът пътуваше на изток. Там някъде, в края на лъсналите релси, войната очакваше оръдията и мъжете. Там някъде, много близо. Тя вече беше тук, на дъното на очите, в които нямаше надежда, сред набързо приготвените денкове, в свирките на влаковете. Елен затвори очи, опря чело в коленете си и главата ѝ се изпълни с нощ.

Когато се озова в пътническия влак с дървени купета, беше измръзнала и схваната. Дъждът падаше на едри капки върху покрива

на вагона. Но надеждата ѝ се възраждаше. „Ще го видя.“ Всяко завъртане на колелетата я приближаваше до него. „Ще намеря кола. След няколко часа ще бъда в прегръдките му. Ще приеме. Не може да не приеме“, мислеше тя развълнувано.

На гарата в Ровини цареше пълна тъмнина.

— Къде е гардеробът? — попита Елен.

— Оставете куфара си тук — каза служителят, като ѝ показва постовия, който пазеше пред вратата. — Ще ви го наглеждаме.

— Добре — каза Елен, остави куфара си и тръгна към изхода.

— Документите ви — каза постовият.

Елен извади пропуска си и личната си карта. Откритият лист беше в ред; не беше отбелязан мотив за пътуването.

— Пекини. Тук не е Пекини.

— Ще наема кола, за да стигна дотам.

— Добре. Минавайте — каза войникът.

Елен внимателно прибра скъпоценния пропуск.

Само да не се случи нещо; само да не ме арестуват, мислеше тя разтревожено. Тъмнината беше гъста като асфалт; още валеше. Елен нагази в една черна локва, после в още една, краката ѝ бяха мокри до глезените. Къде да отиде? Жандармът на пост на кръстовището я плашеше, не смееше да го попита за пътя. Мина по един мост и тръгна по първата улица, която видя. Гараж.

— Давате ли автомобили под наем?

— Не — отвърна мъжът.

— Знаете ли къде бих могла да намеря?

— Вижте у Малар, на гаровия площад.

Тръгна на обратно. Размина се с група войници, които бавно се придвижваха по тротоара; кафенетата бяха пълни с войници, чуваха се смеховете им зад херметичните врати. Елен почука на една малка врата до гаража.

— Извинете, казаха ми, че тук някъде мога да наема кола.

Жената я изгледа намусено.

— Мъжа ми го няма.

— Не знаете ли кога ще се върне?

— По това време няма да изкара колата.

Отново по черните улици, водата жвака под краката ѝ, прониква през мантото ѝ. Врата. Не. Друга врата. Не. Още една врата.

— Вижте в „Кафе де Спор“, в края на улица „Нанси“.

Елен откряна вратата на кафенето; сърцето ѝ прескочи един удар; салонът беше препълнен с войници; насядали край масите, те пиеха червено вино; смеховете им, погледите им... Събра смелост и се отправи към бара. Собствениците доволно си хапваха от голяма чиния със зелен фасул.

— Извинете, господине — каза тя с треперещ глас. Всеки момент щеше да избухне в сълзи. — Казаха ми, че имате кола.

Мъжът ядеше; дебелият му сух пуловер му държеше топло; вкъщи го очакваше меко легло.

— Не карам нощем — каза той и сви рамене. — Не е разрешено да пускаме фаровете. Така че, нали разбирате! Никой вече не кара през нощта.

Елен прехапа устни; беше победена. Не ѝ оставаше друго, освен да си легне и да забрави всичко.

— Наемате ли стаи тук?

— Стаи ли? Горката жена! Дори един сламеник няма да намерите в града. Войската е тук.

— Благодаря — каза Елен.

Краката ѝ се подгъваха. Не тази вечер. От очите ѝ бликнаха сълзи. Мина покрай хотел „Лион д’ор“. Дори нямаше смисъл да влиза и да пита. Не. Все така не. И най-малкият жест бе станал толкова труден. Имаше чувството, че си пробива път сред гъст храсталак. Жан. Никога нямаше да стигне до него. Тази нощ нямаше да има край. Тази нощ, тази война, това безмълвно и смъртоносно отсъствие.

* * *

— Накрая се върнах на гарата — каза Елен. — Един служител ме съжали и ми посочи вагон, в който можех да поспя. — Тя се прозя. — Но не спях. Умирам за сън.

— Горкичкото ми — каза Жан. — Безпокоях се! Страх ме беше, че ще се опиташ да дойдеш без документи и ще имаш неприятности.

— Мислиш ли, че мога да имам неприятности?

— Сума ти офицери повикаха жените си — каза Жан. — Затварят си очите. В най-лошия случай ще те върнат в Париж.

— Не искам да ме връщат — каза Елен. Погледна покрития с червени плочки под, голямото селско легло с продълговата възглавница, чугунената печка. — Приятно ще е да живеем тук двамата. — Отвори куфара. — Виж. Всичко това е за теб. — Постави на масата бутилка гроздова ракия, кутии с пастет, тютюн, вълнени чорапи. — Това са подаръци от майка ти. Аз ти купих книги. — Посочи пет подвързани с черна изкуствена кожа тефтерчета. — Това е военният ми дневник. Вътре има много изрезки от вестници, резюмета на разговори, статии. Записвала съм и някои мои мисли. Интересува ли те?

— Разбира се — каза Жан. — Колко си мила!

Тя го огледа; отиваше му този плътно прилепнал пуловер в защитен цвят; не се бе променил. Само дето през тези два месеца в главата му е имало много мисли, за които тя не е знаела. Това някак си ѝ вдъхваше респект.

— Имам много за разправяне — каза тя.

— Надявам се. — Той облече сакото и шинела си. — Ще се върна в единайсет и половина. Ще обядваме заедно. И после от пет и половина до утре сутрин няма да мърдам никъде.

— Чудесно — каза Елен и се хвърли в прегръдките му. — Връщай се бързо.

— Не бой се. Ще донеса кльопачка. Не се мотай много из селото. Уличката пред къщата води право на полето. — Целуна я и се отправи към вратата. — До след малко.

Тя изтича до прозореца. Две кокошки кълвяха в уличката; един войник прекоси площада. Елен тихо почука по прозореца. Жан се обърна и се усмихна. Тя пусна пердето. Седмица, десет дни щеше да живее до него, все едно бяха женени. „Точно през тези дни щяхме да се оженим“, помисли тя. Протегна се. Спеше ѝ се, беше гладна, но толкова щастлива. Взе една книга, облече шлифера си. Небето синееше; на двора миришеше на влажно дърво.

— Добър ден, госпожо.

Старицата вадеше вода от кладенеца с помпа. Вдигна глава.

— Е, намерихте ли го съпруга? Доволен ли е?

— Да. Намерих го. Спеше — каза Елен.

Тръгна по калната пътека и се усмихна от удоволствие. Пейзажът бе по-скоро грозен, жълто-сив и съвсем равен, с тук-там някое голо

хълмче; тя обичаше тревата, небето, слънцето, далечния хоризонт. Изкачи се на едно хълмче и остави книгата до себе си. Хубав есенен ден. „Трябва да говоря с него.“ Отдалече изглеждаше съвсем лесно; но вече не можеше да разполага с него както пожелае; в този диалог той щеше да дава отговорите. „Не може да откаже. Ако ме обича, няма да откаже.“ Обърна глава. Някой се приближаваше. Двама офицери, които държаха пръчки в ръка. Минаха покрай нея, после небрежно се върнаха.

— На разходка ли?

— Да — отвърна Елен.

— В Пекини ли живеете?

— Не, от Париж съм. Тази сутрин пристигнах.

— Имате ли документи?

— Ето! — каза Елен и извади пропускателна карта.

Офицерът леко прекара пръчката по кожените си ботуши.

— Капитанът трябва да ви го завери — каза той.

— Така ли? Не знаех. Ще отида след малко — каза Елен.

— Трябвало е да се представите веднага щом сте пристигнали.

Елате с нас. С кола сме. Ще ви закараме.

— Добре — каза Елен и тръгна след тях.

Единият беше дълъг и бял, другият дребен с черен мустак. Качи се в колата им.

— Хубав ден — каза тя.

Те не отвърнаха. Колата навлезе в селото, задмина къщата на госпожа Мулен и спря на главната улица.

— Оттук.

Двамата лейтенанти й дадоха път и Елен влезе сама в малка стая, в която бумтеше печка. Сърцето й биеше бързо; това беше последната формалност, после ще я оставят на спокойствие; нямаше търпение всичко да свърши.

Капитанът вдигна глава. Седеше зад покрита с книжа маса.

— Вие ли пристигнахте от Пекини тази сутрин?

— Да — отвърна Елен.

— Имате ли документи?

Тя му подаде пътния си лист и личната си карта. Капитанът мълчаливо ги разгледа.

— Каква е целта на идването ви?

— Дойдох да видя една роднина, госпожа Мулен.
Капитанът я изгледа.

— Не, госпожице, госпожа Мулен не ви е роднина.

— Не точно — призна Елен.

— Дори не я познавате — каза капитанът. — Когато пристигнахте тази сутрин, дори не я бяхте виждали.

Елен наведе глава. Чувстваше се ни жива, ни умряла.

— Ние знаем всичко — каза капитанът. — Знаем името на войника, който ви е запазил стая.

— Добре де, да — каза Елен предизвикателно. — Дойдох да видя годеника ми. Не съм единствената, много добре знаете.

— Можем да се съгласим да си затворим очите, когато не ни принуждават да ги отворим — каза капитанът.

— Но кой ви принуждава? — попита Елен и го загледа умолително. — Моля ви, дайте ми поне няколко дни...

— Не зависи от нас — каза капитанът. — За вас е сигнализирано на компетентните власти.

— Сигнализирано? — учуди се Елен.

— Полицията ни си знае работата — каза капитанът. — Ще ви закарат на гарата след малко. Заминавате си с първия влак.

— Оставете ме поне да се сбогувам с годеника ми — каза Елен и заби нокти в дланите си.

Не искаше да плаче пред този човек.

Капитанът се поколеба.

— Изчакайте тук — каза той, стана и излезе от стаята.

Сигнализирано. От кого? Как? Седеше на стола, напълно зашеметена. Само да не се разплаче. Толкова беше гладна. Толкова й се спеше. А пак трябваше да се клатушка във влака на празен стомах, с пресъхнала уста, в претъпкано купе. Влакът ще ме отнесе, ще ме отнесе далече от Жан. „Няма изход“, помисли тя. Повдигна й се от отчаяние.

Високият блед лейтенант я побутна към вратата и й се усмихна дружелюбно.

— Можете да отидете да обядвате у вас — каза той. — Току-що убедих капитана, че не сте шпионка.

— Шпионка ли? Аз? — възкликна Елен.

— Не трябваше да идвате с този огромен куфар, пълен с книжа — каза лейтенантът. — Началникът на гарата в Ревини го е отворил и е помислил, че пренасяте позиви. Сигнализирай е за вас чрез шофьора, който ви докара тази сутрин.

— А аз си мислех, че съм ви срещнала случайно! — каза Елен.

— За ваш късмет, достатъчен ми беше един бърз оглед, за да видя, че не сте някоя опасна агитаторка — каза лейтенантът.

— Взехте ли книгата ми?

— Обискираха стаята ви, докато ви търсехме из полето — каза лейтенантът. Ще ви върнат всичко. — Той се поклони на Елен. — След малко ще дойдем да ви вземем.

— Няма ли надежда да остана? — попита Елен.

— Сега никаква — отвърна лейтенантът.

Елен се затича към къщата. Хвърли се на леглото и избухна в сълзи. Беше като в детството ѝ; големи чужди ръце разполагаха с щастието ѝ, с живота ѝ. Какво значение имаше, че е там? Лицемери! Само думи, само кухи наредби. И след това ужасно пътуване ще напусне Жан почти без да го е видяла. Обърна глава. В стаята бе влязла старицата. Гледаше я подозрително.

— Идваха военни да питат за вас — обяви тя.

— Знам — каза Елен.

— Рекоха, че не трябва да оставате тук — каза старата.

— След малко си тръгвам — каза Елен.

Жената я изгледа студено.

— Правиш услуга на хората, а после само неприятности — измърмори тя и излезе от стаята.

— Дъртофелница такава! — прошепна Елен с омраза и зариди още по-отчаяно. — Чели са бележките ми. В ръцете им съм.

Скочи на крака. Жан бутна вратата и се усмихна невинно. Държеше в ръка омацан с кръв пакет и притискаше към сърцето си бутилка бяло вино.

— Не намерих червено — каза той. — Но нося хубави пържоли.

— Ще имам време точно колкото да изям една — каза Елен. — Не знаеш ли какво ми се случи?

— Какво? — попита Жан.

— Ами пипнаха ме — каза тя.

— Не може да бъде!

Елен нервно се засмя.

— Прибраха ме от полето и ме заведоха при капитана. Изглежда, че снощи началникът на гарата в Ревини е отворил куфара ми. Помислил е бележките ми за пацифистки позиви и е съобщил за мен като за шпионка.

— Лесно можеш да се защитиш — каза Жан.

— Да. Само че жандармерията е уведомена. — Елен преглътна сълзите си. — Настояват да си замина. Но аз няма да замина — добави тя отчаяно. — Само ще се престоря, че заминавам. Ще се скрия някъде и ще идвам тук нощем...

— Милото ми кученце! — каза Жан и я прегърна.

— Не искам да се разделяме! — извика Елен.

— Мисля, че трябва да се прибереш в Париж — каза Жан. — Там ще поискаш нов пътен лист, ще се върнеш и ще се настаниш на четири-пет километра от тук.

— Не искам! — повтори Елен. — Дотогава ти ще си заминал за фронта и вече няма да те видя.

— Не е сигурно, че ще тръгнем толкова бързо — каза Жан. — А и знаеш ли, в момента там горе е спокойно. Пак ще слеза тук...

— Не! Дума да не става! — каза Елен. — Ще се побъркам... — Погледна го разтревожено. Трябваше да говори. Секундите бяха преброени. — Всяка минута си казвам, че агонизираш някъде върху бодливата тел. Не можеш да си представиш...

Гласът ѝ се разтрепери.

— Знам — каза Жан. — За теб е много по-мъчително, отколкото за мен.

Тя отвърна очи.

— Какво би казал, ако ти предложат да се върнеш? — попита тя.

— Как така?

— Би могъл да подадеш молба за прехвърляне в авиацията — каза Елен. — Госпожа Гранжуан е близка с един генерал, който е обещал веднага да те изпрати в един лагер до Шартр.

— Ти ли я помоли за това? — попита Жан.

Кръвта нахлу в бузите на Елен.

— Да — отвърна тя.

Жан седна и мълчаливо напълни две чаши с вино.

— Знаеш ли, в тази война за летците ще е много по-опасно, отколкото за пехотинците.

— Но изобщо не става дума за летене — обясни Елен. — Обикновените войници не летят. Ще те поставят в някой кабинет или на друго спокойно място, например да смазваш моторите. — Тя докосна ръката му. — Аз ще мога да се настаня близо до теб. Ще се виждаме всеки ден...

Жан се загледа в чашата си, без да отговори. Елен отдръпна ръката си.

— Какво? Кое те смущава? — попита тя.

— Не бих искал да ставам тиловак — каза Жан.

Сърцето на Елен спря да бие.

— Нали няма да откажеш? — попита тя и го изгледа ужасено.

Жан се поколеба.

— Виж, не мога да ти отговоря така изведнъж. Трябва да размисля.

— Да размислиш за какво? — каза Елен. — Предлагат ти човешко съществуване. Отново ще бъдем заедно! А ти се колебаеш от благоприличие?

— Знаеш, че не става дума само за благоприличие! — каза Жан.

Елен прехапа устни.

— И без теб ще спечелим войната — каза тя.

— Сигурно — съгласи се Жан. — Но за мен съвсем няма да е същото!

— Да — каза Елен яростно. — А че треперя от страх от сутрин до вечер, ти е все тая...

— Миличко — каза Жан, — опитай се да разбереш.

Елен поклати глава.

— Не, не разбирам — каза тя сподавено. — Голяма работа ще си свършил, като те убият.

— Но ако трябва само да си спасявам кожата, пак няма да съм свършил голяма работа — каза Жан тихо.

Елен прекара ръце през косата си.

— Твоите няколко изстрела едва ли ще променят нещо!

— Виж, Елен! Как си ме представяш скрит в някое спокойно ъгълче, докато другарите ми рискуват живота си?

— Не ме е грижа за другарите ти — отчаяно каза Елен. — Никому нищо не дължа. — Тя се разрида. — Ако те убият, и аз ще се убия, а не искам да умирам.

— Не можеш ли да опиташ поне веднъж да не мислиш за себе си? — каза Жан.

Тонът му бе твърд.

— А ти? Не мислиш ли за себе си? — каза тя разпалено. — Да не би да те е грижа за мен?

— Не става дума за нас двамата — каза Жан.

— Напротив — възрази Елен. Ръцете ѝ се впиха в мушамата на масата. — Всеки се бори за себе си. Винаги.

— Елен! Не би трябвало да става въпрос за борба помежду ни.

— Аз бих направила всичко за теб — каза тя със злоба в гласа. — Бих краля, убивала, предавала...

— Но не си способна да приемеш риска за живота ми!

— Не — каза Елен. — Не. Това няма да получиш от мен. Добре виждаш, че става дума за борба между нас.

— Ако имаше и малко приятелство...

— Приятелство — каза Елен. — Аз те обичам.

— Не разбирам този начин на обичане — каза Жан.

Съдеше я; съдеше този горещ ураган, който изсушаваше кръвта във вените ѝ.

— Няма друг — каза Елен. — Ти не ме обичаш. — Ослепителната очевидност на тази мисъл внезапно я прониза цялата. — Никога не съм значела нищо за теб.

— Обичам те — каза Жан, — но има и други неща освен любов...

Стоеше там пред нея, заинатен, непрозрачен, натъпкан с твърди като стомана идеи. Всяка гънка на челото му, всеки блясък в очите му крещеше, че няма нужда от никого.

— Хубаво — каза тя. — Ще уредя да се върнеш, без да ти искам мнението.

— Елен! Забранявам ти! — извика Жан.

— А! Забраняваш ми! И какво ме интересува това? Всеки за себе си. — Тя се изсмя. — Един прекрасен ден ще се озовеш в Париж.

— Моля те — каза Жан. — Остават ни само няколко минути. Да не се разделяме така.

— Толкова по-зле — каза Елен. — Какво значение има, при положение че след месец ще си отново в Клиши.

— Ако направиш това... — каза Жан.

— Ще скъсаш с мен? Но късай веднага, след като ти е толкова лесно!

— Разбери, така ще убиеш чувствата ми към теб. Не мога да те обичам, без да те уважавам.

— Добре де, няма да ме обичаш вече. Едва ли ще е по-различно от сега.

— Елен! — каза Жан.

Тя подскочи стреснато. Тежки стъпки разтърсиха пода на кухнята. Почука се.

— Влезте — каза тя.

Влязоха двамата лейтенанти. Жан се изправи и затегна колана си.

— Не се бойте — каза високият блед лейтенант.

Жан се усмихна.

— От какво да се боя?

— Лейтенант Маскьоре иска да ви види.

— Отивам — каза Жан, взе си кепето и нерешително погледна Елен.

Тя не помръдна.

— Довиждане — каза той.

— Довиждане — каза тя, без да му протегне ръка.

— Няма да има неприятности, не се безпокойте — каза дребният лейтенант. — Той е добър войник.

Елен стана.

— Предполагам, че трябва да си стегна куфара?

— Ако обичате. Колата ви чака. — Високият лейтенант се усмихна. — Да ви се представя, лейтенант Мюле.

— Лейтенант Бурла — каза другият.

Лейтенант Мюле хвърли на масата черните бележници.

— Ето го оръдието на престъплението.

Тя взе бележниците. Бяха ги чели, с мъжките си очи. Зави й се свят. Стаята изведнъж бе опустяла; пакетът с месото лежеше до полупълната бутилка. Все едно спомени от друг живот.

— Готова съм — каза тя.

Излязоха и тя се качи в колата. Лейтенант Мюле седна до нея.

— Значи, ме гоните? — каза тя.

— Съжаляваме, повярвайте — каза Мюле.

Усмиваше се с войнствена кротост. Насред тебеширеното му лице две сини дупки гледаха към бездънни бездни.

— Опитайте се да си изкарате нов пътен лист и да дойдете, без да ви забележат — каза Бурла.

— А ние ще се опитаме да не ви срещаме — додаде Мюле.

— Благодаря — каза тя.

— О, ние ги разбираме тия неща — каза Мюле. — Женени сме.

Елен малодушно се усмихна. Мръсните им мъжки мисли. А аз се усмихвам. В тяхна власт съм. Човек би трябвало да не държи на нищо. Бих искала да не държа на нищо.

— Не можете ли да ме оставите сега? — попита тя, слизайки от колата, и погледна Мюле умолително.

— Трябва да се уверим с очите си, че сте се качили на влака — каза Мюле и се усмихна чаровно.

Елен отвърна поглед. Свършено беше. Вече нямаше надежда. Да направи нови постъпки — щеше да ѝ е нужно повече от месец; и едва ли щеше да успее втори път. Свършено беше. Нямаше търпение да се качи на влака и да остане сама, за да плаче и за да го мрази. За да го мрази.

— На добър час — каза Мюле.

Качи се, без да отговори, и влезе в първото купе. Те стояха на перона, дебнеха я. Постави куфара си на мрежата и седна в ъгъла, до коридора. Бе хубаво купе, с покрити със зелена кожа пейки. Горещо беше. Трима войници пиеха от двеста и петдесет грамови чаши някакъв бял алкохол; отпускарци; смееха се.

— Искате ли малко елзаска гроздова? — попита единият. — Добра е.

— Искам — отвърна тя.

Войникът грижливо обърса ръба на чашата с края на носната си кърпа и наля ракия.

— Как ви се струва?

— Страхотно е — каза Елен и изпи питието на екс.

Някакво пращане се разнесе в главата ѝ; всичко гореше, всичко пламтеше; за миг сърцето ѝ се превърна в купчина пепел.

— Пие го неразредено — каза войникът с възхищение.

„Ще види той. Все едно ми е. Ще види“, каза си тя. Свали мантото си, сви го на топка, постави главата си отгоре му и се опъна на скамейката. Войниците се смееха, влакът вървеше и я люлееше, и за днес всичко бе свършило.

IX

Дойде тук. Изглеждаше съвсем безобиден в униформата си в цвят каки и с кепето на главата. Човек би казал, че изначалното проклятие е отменено, проклятието да съществува — съществуваше ли? В хамбарите в Пекини и Комон, във вагоните и камионите, по пътищата, на дъното на ледената дупка, в която стоеше на пост, имаше само един анонимен войник, войник без тревоги, нито угризения. Толкова беше просто. Не трябваше да избира какво да иска — искаше. Образуваше едно цяло със себе си. Никакъв въпрос не се поставяше. Целта се изправяше пред него със спокойна очевидност — победата над фашизма. Една милостива необходимост направляваше всяко негово действие.

И после внезапно, ето че в гнева и срама отново бе лице в лице със себе си. Излизаше от голямата постройка със сини прозорци, а зад него лейтенантът се усмихваше презрително; прекосяваше малкия площад и погледите на всички срещнати войници изгаряха бузите му. Беше го направила, осмелила се бе да го направи. Те още не знаят, но ще го научат, ще трябва да им каже. Ще трябва да каже на Буше, на Дъбоа, на Ривиер. Ще научат. И ще научат, че всичко е било лъжа: униформата, войнишката бака, пианският ни смях и в сламата на хамбарите онази единствена животинска топлина, в която се отпусаха замръзналите ни крака. С толкова радост бе облякъл шинела със землист цвят и подстригал твърде богатите, твърде гъстите коси, наследени от майка му! Но това се бе оказало самозванство, никога не съм бил от техните, никога няма да бъда като другите гол и самотен мъж, без защита, без привилегии... „Назначен за коректор в Националната печатница“. Често бе ненавиждал лицето си, но сегашното беше най-отвратителното — лице на човек, който се скатава.

— Кълна ви се, че няма да остана дълго там!

— Ще бъде тъпо да се върнеш — каза Ривиер.

На масата имаше шест празни бутилки и всяка чиния беше една малка костница; вкусът на виното не се бе променил, нито вкусът на задушеното, нито смеховете им. И все пак всичко беше различно. „Нищо не съм искал“, казвах аз, а те ме тупаха по рамото насърчително: „Карай, на твое място щяхме да направим същото“. Но те не бяха на моето място и много добре го знаеха; аз бях на това място; сега всеки имаше място, свое място; бях съвсем сам. Аз бях този, който се качваше на влака, който бягаше далече от войната, който излизаше от Източната гара с фалшив вид на отпускар и когото жените гледаха с усмивка. В Комон все още беше зима; тук настъпваше пролет и жените се усмихваха. Парижките жени с много руси или много черни коси, с червени устни се усмихваха на самозванеца. Фалшив работник, фалшив войник. Ще отидат на фронта без мен, аз ще спя в спалнята си, ще ям в ресторантите с хартиени покривки сред старците и жените; и ще бъда съвсем сам. Ще вървя плътно покрай стените от страх да не срещна Лоран или Готие, или Перие; другарите ще научат и ще кажат: „Бломар се е уредил в Париж“; и дори да изкрещя: „Не е вярно, не съм аз“, ще ме изгледат студено: „Във всеки случай си в Париж“. И това съм аз, наистина съм аз. Гърлото ми е свито от гняв; бих искал да стисна гърлото й, докато между ръцете ми не остане нищо.

— Ало, може ли да се обади Елен?

— Ало, Елен е на телефона.

— Жан се обажда.

От другата страна на жицата се чу приглушено възклицание.

— Ти си в Париж!

— Съмняваш ли се?

— Сърдиш ли ми се?

— Имам нещо да ти кажа. Кога мога да дойда?

— Предпочитам аз да дойда — каза тя. — Веднага?

— Добре. Примерно след час.

— Жан!

— Какво?

— Виж, Жан...

— Ще говорим, като се видим.

Затворих. Ще види тя. Вече дишах по-леко. Тръгнах надолу по авеню „Клиши“. Ето че се прибирах вкъщи, точно както някога.

Същите кафенета, същите магазини. И все пак от септември насам нещо се бе променило. Някога животът ми изглеждаше целият затворен между тези високи сгради; струваше ми се, че те винаги са били тук и винаги ще бъдат тук; че аз съм само минавач; че отдавна ще съм изчезнал, когато те още ще се издигат, подобни на себе си. Сега ги гледах и ги намирах за различни. Не вече безстрастен монолит, а купчина камъни, чието временно равновесие можеше във всеки миг да бъде нарушено. Някога всяка от тези сгради имаше собствено лице; днес те бяха само обвивки от ронлив материал, поддържани от желязно скеле. Скеле от криво желязо, рухнали стени, остатъци от гипсова замазка, калциниран камък — ето това може би щеше да съществува утре; а аз можех още да съм там, един и същ сред руините. Бъдещето ми вече не се сливаше с бъдещето на тези улици. Беше само мое. Вече в нищо не бях затворен. Не бях никъде; до мен нямаше достъп. Внезапно ми се стори, че всичко е възможно.

„Ще скъсам с Елен.“

Бях си мислил, че ще я набия, че ще я удуша, но тогава бях толкова далече от нея, че изобщо не се сетих за скъсване. Сега щях да я видя, да говоря с нея — какво щях да й кажа? Гледах дългото право авеню. Толкова сам, толкова свободен, без минало. Старите лъжи вече не ме обвързваха. Ако след малко я излъжех за нещо, то щеше да е нова лъжа. Гневът ми се уталожи. Помислих с нещо като учудване — наистина трябва да скъсам.

Как можех още да лъжа, след като знаех, че всяко мое действие ще опровергава клетвите ми? Утре ще се сблъскам със смъртта, с изгнанието или с революцията, ще се сблъскам с тях сам и свободен, ще вземам решения, без да се съобразявам с Елен. И всеки път тя ще ме мрази, ще се опитва да ми се противопоставя — ще бъдем врагове. Не, не е възможно, това не може да продължава. И все пак можех ли да я напусна? Майка ми бе останала сама в сатенирания си апартамент, Елен също щеше да остане сама. А! Лесно е да си войник; не е толкова просто да бъдеш мъж. Всичко отново изглеждаше невъзможно. Но щях да говоря с нея. Ще стане нещо, което още не съществува никъде. Бавно се качих по стълбите. Обикновено се чувствах като престъпник след престъплението; този път бях виновен преди него. Лъжата или нещастията? Трябваше сам да избира прегрешението си. „Не е трябвало да я срещам. Не е трябвало да се раждам.“ Но се бях родил.

Тя ми подаде ръка, без да ме погледне.

— Здравей.

— Здравей, седни.

Стоеше пред мен с притеснен и нещастен вид, а аз се чувствах обзет от безмерна тъга.

— Елен! Защо направи това?

— Не искам да те убият. — Тя ме изгледа предизвикателно. — Можеш да скъсаш с мен, можеш да ме удариш, можеш да направиш каквото желаш. Всичко е по-добре, отколкото някой снаряд да ти откъсне главата.

— Не си въобразявай, че ще остана тук дълго. Този път ще използвам връзките на баща ми.

— Пак добре — каза тя.

Доволен бях да видя как очите ѝ проблясват арогантно.

— Не разбираш ли, че си направила невъзможни всякакви отношения между нас?

Кръвта нахлу в бузите ѝ.

— Ти си решил така — каза тя.

— Няма нищо за решаване. Ти всичко развали.

— О! Доволен си, че можеш да се отървеш от мен, възползваш се от първия повод.

— Това не е повод. Ти се отнесе с мен като с враг.

От очите ѝ бликнаха сълзи.

— Да, отнесох се с теб като с враг — каза тя. — Мразя те, ти никога не си ме обичал. Както и да е, не бой се, ще си отида, все едно ми е!

Хълцаше. Носът и бузите ѝ се бяха зачервили и подули. Усещах в устата си вкус на солена вода и имах желание да ѝ кажа: добре, да забравим това. Но скоро между нас отново щеше да се разрази борба, все така ожесточена. Тя ме изгледа през сълзи.

— Вярно ли е? Искаш ли да си отида?

— Държа на теб повече, отколкото съм държал на когото и да било — казах. — Но между нас има много сериозно недоразумение. Ти никога не си се опитвала да споделяш живота ми, обичала си само себе си.

— Исках да бъда животът ти — каза тя отчаяно.

— Това е невъзможно. Не мога да те обичам, както ти искаш.

Физиономията ѝ се промени.

— Не ме обичаш! — каза тя, мълчаливо ме изгледа с разширени очи и прекара език по устните си. — Но тогава защо ми каза, че ме обичаш?

— Изпитвах такава нежност към теб. Искях да те обичам. — Поколебах се. — Трябваше да разбере, че сме много различни. Не е твоя вината, но двамата няма какво да правим заедно.

— Не ме обичаш — каза тя бавно. — Странно. А аз толкова те обичам.

Елен гледаше през мен. Приличаше на човек, който усърдно се мъчи да разчете труден текст. Сърцето ми се сви. Наистина ли не я обичах? Изглеждаше ми толкова близка, толкова ми се искаше да я утеша.

— Странно — повтори тя, — макар че в края на краищата защо човек би трябвало да ме обича?

— Елен!

Тя вече беше сама, много далече от мен. А я усещах до мен, близка и топла.

— Какво?

Наведох глава. Нищо не можех да ѝ кажа. Тази безплодна покруска, която изпълваше сърцето ми, имаше вкус на блато.

— Прости ми.

— О! Но аз не ти се сърдя — каза тя. — Така е по-добре. Така няма вече да се залъгвам. — Тя се изправи. — Искам да си вървя.

— Няма да си тръгнеш така!

— И защо не?

Погледът ѝ обиколи стаята и се спря на лицето ми с нещо като учудване.

— Нямах представа какво преживях през този месец, нямах представа. Беше... беше ужасяващо.

— Ще направим, както искаш — казах.

Ако не се сдържах, щяха да ми потекат сълзи. А не аз трябваше да плача.

— Предпочитам никога повече да не те виждам — каза тя и се опита да се усмихне. — Довиждане.

Струваше ми се невъзможно. Гледах я, без да разбирам, сякаш ми бяха показали, поставена в буркан, собствената ми ръка с белезите

й и с особената форма на ноктите й.

— Довиждане — повтори тя и се отправи към вратата.

Някакъв разтърсващ порив ме тласкаше към нея — обичах я. Но вратата вече се бе затръшнала, тя слизаше по стълбите. Обичах я за искреността и за смелостта й, обичах я, защото си отиваше — но не можех да я повикам. Елен! Вкопчих се в подлакътника на фотьойла, съдържайки вика, който нямаше бъдеще. Сторено беше. Сълзите, страданието не съществуваха преди. Сега да. Сега съществуваха. Заради мен.

Сторил го бях. Защо точно това? Ти плачеше и това бе напълно ненужно, защото утре щях да те обичам. Може би умираш за нищо. За нищо са жълтите афиши и вратите, които се отварят и затварят, и пукотът на куршумите рано сутрин. За нищо. Доведе ме тук за нищо. Ще ни победят. Или ще победят без нас. Всички тези престъпления за нищо. Не бе помислил за това. Казваше: трябва да се направи нещо. И какво направи? Само смъртта е сигурна. И тази нощ.

„Няма да я видя повече. Свърши се“, мислеше той във влака, който го отнасяше далече от Париж. Миналото се затваряше бавно, като рана. Сега решението беше зад гърба му, съвсем подобно на нещата, които не бе избирал и които все пак съществуваха. Решил е. Не е по-малко престъпно, отколкото да е живял. Скъсването с Елен не тежеше на сърцето му повече от някоя от вечерите им в „Пор Салю“. Решил е да го убие; убил го е; убит е. Впрочем той вече не гледаше зад себе си. Гледаше бъдещето, там долу, в края на релсите. Една цел, един път. Отново ставаше войник. След този хубав отпуск! Ето че беше сам, като по поляните на детството си, когато ябълките хрупаха без угризение между зъбите и всичко беше позволено — можеше без всякакъв риск да се протяга, да се валя по земята, да взема, да чупи; жестовете му вече не заплашваха никого; нямаше никой срещу него; хората бяха само инструменти или препятствия, или декор и всички гласове бяха замълчали, шепнещите гласове, застрашителните гласове, гласовете на тревогата и угризението. Чуваше се само тътенът на оръдията, бученето на самолетите, свиренето на куршумите. Спокойно, както се отхапва парче ябълка, той хвърляше гранатите, изправваше пушката си. Оръдията стреляха по танковете и по бронираните коли; неговата работа беше да стреля по мъжете. Но бетонът, стоманата, плътта, всичко беше материя. Той беше само зъбно

колело в желязната и огнена машина, която препречваше пътя на друга машина. „Това съм аз“, каза си един ден с удивление, легнал в края на една гора, с автомат в ръце; и изпита желание да се разсмее; там, наред нивата, мъжете падаха под куршумите, а на сърцето му беше леко. „Аз ги убивам.“ Дори това е разрешено. Защото знаеше какво иска. Беше само войник и се смееше, защото вече не можеше да направи нищо лошо. Когато усети болката в левия си хълбок, разбра, че вече изобщо нищо не може да направи. Бе свършено изгубен, свършено спасен. Почувства как покоят го обзема като треска.

Изгубен в миризмата на хлороформ, в белотата на чаршафите и в тишината на голямата светла зала; нямаше нищо друго, освен анонимно страдание. Един-единствен миг, винаги един и същи — чистата болка. Рееше се сам с тялото си, не тежеше на земята; безтегловна болка. Би било достатъчно да го духнат, за да го угасят, и това нямаше да има значение за никого; не светеше, не топлеше — блуждаещ огън.

Постепенно светът се затвори около него и той отново се озова в света — раната оздравяваше. „Какво става?“ Вървеше бос по линолеума, гледаше през прозореца червената равнина, полетата със синята лаванда. Френската армия отстъпваше към Сена; разправяха, че германците са в Руан. Но той искаше да поспи още малко.

Какво пробуждане само! Беше се промъкнал в малкия кабинет и завъртял копчето на радиото. И един глас бе заговорил на френски с дрезгав акцент. „Вече сме в Орлеан. Един капитан с няколко войници е влязъл във Вердюн и Вердюн е в нашите ръце. Френската армия, разцепена на пет части, отстъпва панически; милиони бежанци задръстват пътищата; във Франция цари пълно разложение.“ Този арогантен, победоносен глас, който обявяваше тяхната победа. Нашето поражение. Моето поражение. Бе свел глава и дълго стоя неподвижен, с онзи непоносимо горчив вкус в устата, който е вкусът на самия живот. Защото не смеехме да искаме. Чуваше гласа на Пол. Виждаше очите на Блуменфелд. Колко нежни бяха пролетните вечери, как плющяха знамената, червени и трицветни, под слънцето на 14 юли! „Никаква политическа стачка.“ Това благоразумие, това безумно благоразумие! „Няма да тласна страната си към война.“ И ето я войната, изгубената война. Не смеехме да убиваме, не искахме да умираме и тази зелена гад ни изяжда живи. Жените и новородените

измират в канавките; върху тази земя, която вече не е наша, се стовари огромна желязна мрежа, затягайки се около милионите мъже на Франция. Заради мен. Всеки е отговорен за всичко. Една нощ под пианото той дращеше килима и онова горчиво нещо бе заседнало в гърлото му; но тогава беше само дете, бе поплакал и заспал. Друга нощ като луд бе вървял по улиците с очи, втренчени в едно кървящо лице; но тогава беше млад, животът бе пред него и можеше да забрави престъплението си. Сега животът бе зад него, изгубеният му живот. Бе твърде късно, всичко бе свършило. Защото исках да остана чист, а тя бе настанена в мен, смесена с плътта ми, с дъха ми, тя, изначалната гнус. Победени сме; човеците са победени. На тяхно място ще се разпростре на земята нова животинска раса — сляпото биене на живота вече няма да се различава от гниещата смърт; животът се надува и спада в равен ритъм, мускули, кръв, сперма и гмеж от заситени червеи. Без свидетели. Вече няма да има човеци.

Платното бягаше, лъскаво и пусто, към границите на Париж. Изглеждаше несъразмерно широко. Само няколко велосипеда нарушаваха тишината. Редките минувачи до един имаха самотен вид. Бяха изживели самотата си в изгнанието, в нещастieto и в страха; плахо се свиваха в кожата си, изгубени в бедствието като в пустиня. Той също беше сам. От сутринта бродеше из Париж с демобилизационното в джоба. Печатницата беше затворена, майка му беше далече от Париж. Не знаеше нищо за Елен. Сам. Но беше тук. Цял един човек. Вървеше под унилото слънце. Магазините спяха железния си сън; през решетките на червените месарници се виждаха голите мраморни плотове; пред затворената врата на една хлебарница крееше дълга черна опашка. „Ще дойде редът и на Франция.“ Виена. Прага. Париж. На прозорците на един шапкар бе залепена голяма жълта пеперуда. „Еврейска къща.“ Той вървеше. „Тук съм. Но какво мога да направя?“ Сам като всички останали. Само че те се придвижваха на дълги редици по пустите булеварди, обгърнати като от облак от силната миризма на ботушите си. Камиони ги превозваха на компактни маси горе до Монмартр, където с маршова стъпка обикаляха площад „Тертр“ и когато някое изсвирване разбъркаше редиците им, се събираха на сгъстени дузини, за да снимат „Сакре Кьор“. Шумът на стъпките им, тракането на токовете им, песните им, униформите им изплитаха помежду им огромна зеленикава мрежа,

толкова гъста, толкова слепена, че бе невъзможно да различиш каквото и да било индивидуално лице. Купи вестник и ядосано го смачка. Господарите ни. И ние свеждаме глави, без да говорим, без да мърдаме. В Полша жените са стреляли през прозорците, отравяли са кладенците.

— Само с лоялно сътрудничество можем да избегнем нови беди — каза Готие. — Защо отказваш? Никога досега не сме имали шанса да придадем на „Синдикален живот“ такъв обхват. И никога няма да бъдеш принуден да пишеш не това, което мислиш.

— Искам да пиша всичко, което мисля, или нищо.

— Но ти можеш да пишеш всичко — каза Готие. — В края на краищата нали винаги сме искали по-справедлива организация на Европа?

Беше ми определил среща на терасата на едно голямо буржоазно кафене, където изглеждаше съвсем на мястото си. Вероятно на такива места ходеше сега. Всичко около нас бе гмеж от зелени униформи, в които жълтата кожа на калъфите за лорнети внасяше туристическа нотка. Между масите минаваше жена, която носеше на врата си кошница, пълна със снимки, с илюстрирани списания и „сувенири от Париж“. Като във времето на американците. Те небрежно пускаха в кошницата красиви нови банкноти с непознати рисунки. Почти всички поръчваха шампанско. До кофичката с лед поставяха грижливо увити пакети: шоколад, парфюми, копринено бельо. Почти нежно обираха последните луксозни магазини на Париж.

Изглеждах гневно Готие.

— Много ли другари мислят като теб?

— Някои мислят като мен. — Отбягваше погледа ми. — Никой от нас не е искал тази война.

— Но не сме искали и този мир — възразих.

— Но е мир — каза той.

Виена — мир. Прага — мир. Париж — ще кажем ли пак мир?

Гледах на съседната маса една млада германка, която подаваше пакет чай на седналия до нея младеж с хиляди препоръки; остави на масата и бурканче с конфитюр, масло, захар. Ние пиехме кафе от ечемик със захарин. Те стояха между нас като колонизатори сред тъпла аборигени — два свята, които се плъзгаха един върху друг, без да се проникват взаимно. Те живееха с мащабите на автомобила, на

самолета; ние имахме само краката си, в краен случай велосипедите си. Разстоянията не означаваха едно и също за нас и за тях, нито цената на чаша вино.

— Наистина ли ще приемеш да им продаваш вестника? — попитах.

Готие сухо се усмихна.

— Защо да не работим под техен контрол? Контролът на Даладие не те смуцаваше. — Той сви рамене. — Мислех те за по-трезвомислещ.

— Трезвомислещ съм. Ти също. Ти знаеш какво правиш. — Изправих се. — Ако след това можеш да се гледаш в огледалото, толкова по-добре за теб.

Треперех от гняв. Гняв срещу Готие; срещу мен самия. Прав ли беше Пол? Предатели ли бяхме? Неспкойно се опитах да отправя заклинание към миналото — не, не бяхме страхливци; не, не бяхме предатели. Докажи го. Докажи го. Трябва да го докажеш. Но дали в момента не предавах? Каква е разликата между Готие и мен? Той пълзи пред тях, по-откровен е от мен. Но и аз съм съучастник. Вървах в Париж и всяка от крачките ми скрепяваше това съучастничество — ям хляба, който ми дават, хляба, който отказват да дадат на Лена Блуменфелд, на Марсел, на изгладнялата Полша. Моята клетка е широка и аз покорно обикалям вътре. Не, каза той, не. Погледна треперещите си ръце. Няма смисъл; няма полза от гнева; въпросите не вършат работа; миналото е минало; аз трябва да реша дали е минало на роб, или минало на човек. Докажи го. Ще го докажа.

„Какво може да се направи?“ Знаеше, че всичко произлиза от човеците и че всеки е всички човеци. Свърза се с другарите, един по един. Не сме сами, ако се обединим, казваше им. Не сме победени, ако се борим. Докато сме тук, ще има хора. Говореше, а другарите му се свързваха с други другари и говореха. И само защото говореха, бяха обединени, бореха са, не бяха победени.

— Не е достатъчно да говорим — каза той.

Двамата господа го погледнаха неспокойно. Косите и на двамата сивееха. Очите на Лъоклер бяха меки и сини наред дружелюбното му лице. Чертите на Пармантие бяха правилни и сухи; имаше вид на протестант.

— Знам — каза Пармантие. — Грози ни опасност. По липса на точни цели събранията ни неизбежно ще се изродят в кръжоци или салонни разговори.

— Затова охотно бихме приели да издаваме вестник с вас — каза Лъоклер, — както и да пишем позиви и да ги разпространяваме.

— И това не е достатъчно — каза той.

Лъоклер погали брадичката си с недоумяващ вид. Не се чуваше никакъв шум. Завеси, дебели килими, облицовани в кожа врати заглушаваха ехото на света. На масивното писалище имаше три кафета и пълни с алкохол чаши. Стените бяха покрити с библиотеки.

— Какво да правим? — каза Лъоклер и живо добави, сякаш за да избегне отговора: — Бихме могли също да създадем информационно бюро.

— Всичко това е само подобие на действие — каза Бломар.

Настъпи тишина. Сега, в тази цивилизована и уплътнена отвсякъде стая витаеше заплахата. Тези мъже не бяха страхливци; те умееха да се осмеляват, да искат, но точно колкото да са в мир със себе си. И внезапно точно този мир се оказваше застрашен — биха предпочели каквото и да било друг риск.

Пармантие събра смелост и попита:

— Какво имате предвид?

— Истински действия — отвърна Бломар.

— Действия — повтори Лъоклер.

Не гледаше Бломар. Гледаше в себе си. Никога не бе пожелал да се запита чии ръце бяха преградили пътя му с тази успокояваща бариера. Собствените му ръце. Можеше да я разруши. От себе си се боеше.

— С пари ще е лесно да се снабдим с оръжие — каза Бломар. — Освен това някои другари могат да правят експлозивни. Готови сме да поемем всякакви рискове.

— О, пари не липсват — каза Лъоклер.

— Не че по принцип не одобрявам насилието — намеси се Пармантие. — Но признавам, че не виждам ползата от убийството на няколко обикновени войници.

— Ако искаме да създадем сила, способна да обедини масите, способна да удържи до края на войната и да съгради бъдещето, трябва да действваме — каза Бломар. — Съществуваме само ако действваме.

— Може би бихме могли да извършваме саботажи — предложи Льоклер.

— Трябват ни ясно видими действия — каза Бломар. — Влакове с боеприпаси, които хвъркват във въздуха, реквизирани хотели, които избухват. Французите трябва да се чувстват като на война. Искате ли, или не искате да окажем съпротива? Няма да пробудите страната със знаци на победата, с лотарингски кръстове^[1] и въдици^[2].

— Давате ли си сметка, че ще има ужасни репресии? — попита Пармантие.

— Именно — каза Бломар.

— Именно?

Пармантие изгледа Бломар скандализирано. „Знам“, помисли Бломар. Кой по-добре от него знаеше? Седеше там, с чаша коняк в ръка, и с думите си разполагаше с една кръв, която не захранваше неговото сърце. Но не за него ставаше въпрос.

— Точно на репресиите разчитам — каза той. — За да стане политиката на сътрудничество невъзможна, за да не заспива Франция в тъй наречения мир, трябва да се пролее френска кръв.

— Значи, ще оставите да разстрелват невинни хора без угриzenia? — каза Бломар.

— Научих от тази война, че спестената кръв е точно толкова неппростима, колкото пролятата — каза Бломар. Никаква политическа стачка. Няма да тласкам страната си към война. И ето докъде стигнахме. Достатъчно. Достатъчно. Стига с това безумно благоразумие. — Помислете за всички хора, чийто живот нашата съпротива може би ще спаси.

Дълго мълчаха.

— Но ако не успеем — каза Пармантие, — ще се окажем виновни за ненужни престъпления.

— Сигурно — каза Бломар. Тъй или инак, поначало бяха престъпници, но тези двамата не го знаеха. Престъплението ги плашеше. — Но трябва да предполагаме, че ще успеем. Във всеки случай вашите партизани рискуват затвор, смърт. Един вестник, позиви, това също не са сигурни начинания.

— Не е същото — каза Пармантие. — Членовете ни приеха риска.

— Приемат в името на някакъв резултат. Ако ги изложим на опасност без полза, тогава ще сме виновни. Не — каза Бломар. — Трябва да мислим само за поставената цел и да правим всичко възможно, за да я постигнем.

— Смятате, че всички средства са добри? — каза Льоклер несигурно.

— Напротив. Всички средства са лоши — каза Бломар.

Някога той също мечтаеше да подsigури своите действия с красиви и звучни причини. Но това би било твърде лесно. Трябваше да действа без осигуровка. Да се броят човешките жертви, да се сравнява тежестта на една сълза с тежестта на капка кръв, беше невъзможно начинание. Той вече нямаше какво да брой и всяка монета беше добра, дори тази — кръвта на другите. Цената никога нямаше да е прекалено висока.

— Ами ето. Имаме парите — каза той на другарите си.

— Цар си! — възкликна Лоран.

— Най-после ще можем да поработим истински! — каза Бертие. Всички се смееха. Но по някои лица се четеше безпокойство.

— Ако само знаехме за кого ще работим — каза Ланфан. — Ако е, за да върнем на власт Рено и Даладие...

— Не — възрази Бломар. — Знаеш много добре. Работим, за да станем силни и за да може утре ние да командваме.

— Ще бъдем ли достатъчно силни? — усъмни се Ланфан.

— Вярно — каза Бертие. — Как да сме сигурни, че не се борим за буржоазния капитализъм, за англосаксонския империализъм, за победата на реакционните сили?

Бломар се поколеба. Вярно беше. Не можеха да знаят предварително какво точно правят. Но отговори уверено:

— Всичко е по-добро от фашизма.

И помисли: „Поне можем да знаем какво искаме; трябва да действваме за това, което искаме. Останалото не ни засяга“.

Той искаше. Живееше, съзнавайки какво иска. Без да съзнава какво прави. Стъпквайки старите предразсъдъци на благоразумието, сляпо захвърлен към бъдещето и отказвайки да се съмнява: може би всичко е било безполезно; може би я убих за нищо.

[1] Двойно пресеченият лотарингски кръст става емблема на Френската съпротива. — Б.пр. ↑

[2] На 11 ноември 1940 г. манифестантите пред Триумфалната арка размахват въдици като символ на Дьо Гол („gaulle“ означава „пръчка за въдица“). — Б.пр. ↑

Х

Елен затвори книгата. Не можеше повече да чете. Погледна черното небе над Пантеона. Времето беше мрачно, но не облаците скриваха слънцето; фина черна пепел плуваше в гъстия въздух. Разправяха, че навсякъде около Париж горят резервоари с бензин. Хоризонтът тътнеше и малки бели валма пара се развиваха на тъмния фон на небето. Приближаваха се; оловна заплаха смазваше града; скоро щяха да паднат и последните бариери и те щяха да се разлеят по улиците. Около Елен терасата на кафене „Майо“ пустееше. Пуста бе и улица „Суфло“. Нито едно такси. Колите, преминаващи по еднопосочния булевард „Сен Мишел“, се отправяха към Порт д'Орлеан. Булевардът се бе превърнал в магистрала, която пресичаше града от единия до другия край; магистрала на бягството, по която животът изтичаше на талази. А един мъж в син работен комбинезон, кацнал на една стълба, грижливо чистеше глобуса на уличния фенер.

„Утре ще са тук.“ Елен тревожно се загледа в далечината. Колата трябваше да дойде в десет часа. Не искаше да се окаже в капан в този град без изход. Тишината ще обгърне улиците, замръзнали между слепите сгради. Всеки жител ще е по-самотен от изгубения в някое наводнено поле. Трудно бе да се повярва, че къщите ще останат тържествено забити в земята и че кестените ще хвърлят непроменена сянка върху цветните лехи в Люксембургската градина.

Сред реката от автомобили бавно се придвижваха двуколки с бежанци, пренасящи цели села. Бяха големи каруци, теглени от четири-пет коня и натоварени със сено, покрито със зелено платнище. В двата им края бяха струпани дюшеци, велосипеди, а по средата, замръзнало във восъчна неподвижност, семейството се гущеше в сянката на голям чадър. Бе нещо като жива картина, съставена за тържествена процесия. Очите на Елен се изпълниха със сълзи. „И аз ще се изселя.“

Огледа се. Цялото ѝ минало бе там, между тези каменни островчета. На този тротоар бе играла на дама с Ивон под

доброжелателния поглед на Бог. Близо до ето този фенер я бе целунал Пол. В горния край на улицата Жан бе казал: „Обичам те“. Елен изтри очите си. Бог не съществуваше, Жан не я обичаше, тя не обичаше Пол. Всички обещания се бяха оказали измамни. Бъдещето изтичаше капка по капка от града, миналото се изпразваше — коруба без живот, за която не си заслужаваше да се съжاليا; то вече се разпадаше на прах, вече нямаше минало, нямаше изгнание. Цялата земя беше невъзвратно изгнание.

Чистачката излезе от кафенето с тежък куфар в ръка. В този момент колата на господин Телие спря до тротоара и главата на Дениз се появи на вратата.

— Чакайте да ви кажа — извика тя и сграбчи куфара на Елен. — Току-що научихме, че руснаците и англичаните са дебаркирали в Хамбург! Вътре в колата и върху покрива бяха струпани куфари; пред фаровете бе закачен велосипед. Елен седна отзад до Дениз и колата потегли. Собственикът на голямата бакалия спускаше решетките, зад които бяха подредени кутии с компот. Всички магазини бяха затворени.

— Родителите ви не заминават ли? — попита Дениз.

— Страх ги е да не оберат магазина — отвърна Елен и добави високо: — Много мило от страна на баща ви да ме вземе с вас!

— Нормално е — каза господин Телие. — Къщата е голяма. Има място за всички.

Колата премина през Порт д'Орлеан и пое по тесен път. Над затворените вили небето бе синьо и човек можеше да си помисли, че обитателите са заминали някъде за края на седмицата. „Свършено е — каза си Елен. — Завинаги.“ Завинаги бе останала там, в сянката на кестените, сред мириса на мед и какао; завинаги в потъналия град, тя също потънала заедно с призрака на изгубената си любов. Тази, която се навеждаше през вратата, беше само една от милионите бегълки.

По пътя се виждаха каруци, подобни на онези отпреди малко, които тържествено се придвижваха по булеварда; но тези бяха разнебитени — селяните вървяха пеш до конете, а сеното бе вече наполовина изконсумирано; сигурно идваха отдалече и бяха тръгнали отдавна. От време на време по пътя се появяваха бариери и колата спираше зад дългата опашка от автомобили, които бавно се влачеха в прахта като разчленена гъсеница.

— Утре вече няма да може да се кара — каза господин Телие и обърна глава назад. — Гладни ли сте?

— Бихме могли да спрем в най-близкото село — предложи Дениз.

— Добре. Спираме.

Селяните стояха в очакване пред засадените си с рози и перуники градинки и питаха:

— Какво става? Париж падна ли? Свършено ли е?

— Париж не е Франция.

Влязоха в едно кафене. Дениз разопакова сандвичите, извади кифли, плодове и поръча кафета. Седнала до радиоапарата, една жена слушаше комюникето. Сълзи избиха в очите на Елен, сълзи, каквито не бе проливала досега. През последните месеци бе опознала вкуса на сълзите си — вкус на отчаяние и гняв. Сегашните бяха хладни, почти безсолни и се стичаха безстрастно по бузите ѝ.

Пред вратата бе спряла една покрита с клони кола, като на селски маскарад; идваше от Еврьо — Еврьо беше в пламъци, Лувие гореше, Руан гореше. През целия следобед срещаха по пътя коли, тръгнали от Нормандия, наблъскани с дюшеци и с камуфлаж от клони, които им придаваха празничен вид. „Нещо става — помисли Елен. — Не с мен. Аз вече не съществувам. Нещо става със света.“ Вече не говореха за оттегляне, за отстъпление. Поражение: това се четеше в пълните с тревога и упрек очи, които следяха процесията от автомобили, по напрашените лица на бегълците, сред завивките, съдините, столовете, струпани в камионите.

Свечеряваше се. Каруците бяха спрели покрай канавките; разпрегнали конете, хората палеха огньовете, за да си стоплят супата, и се готвеха за нощуване. Елен си спомни за пионерите от филмите за Дивия запад. Чувстваше се прокудена, все едно бе попаднала в далечна земя. Все едно времето се бе превърнало в огромно неизследвано пространство.

— Ще спрем за малко в Лавал да телефонираме на мама, че идваме — каза господин Телие.

През деня спокойствието на малкия град бе нарушено от гъмжило от автомобили, паркирани по тротоарите и по разделителните ивици по магистралата. Най-богатите от бежанците се бяха отпуснали

на столовете пред масите на кафенетата, които задръстваха площадите, останалите лежаха направо на земята.

— Остани в колата — каза Дениз. — Аз ще ида до пощата с Елен.

Хвана Елен за ръката и щом останаха сами, лицето ѝ смени изражението си.

— Ще бъдем отрязани отвсякъде — каза тя. — Няма да имам никакви вести от Марсел. Как ще живея, без да знам какво става?

Елен не отговори. Нищо не можеше да отговори. Без да знае. А нямаше нищо за знаене. Само това уморено тяло, само сърцето, което бие, което не бие вече за никого, анонимното сърце. Историята върви напред, а аз вече нямам история. Нито живот. Нито любов.

— Бломар има късмет, че са го ранили — каза Дениз. — Сигурно ще го евакуират на юг.

— Несъмнено — каза Елен.

Бе научила за раняването от госпожа Бломар.

Приблжиха се до гишето; сред миризмата на прах и пот се блъскаше изтощена тълпа. Жена в черно, дребничка и бедно облечена, обърна към телефонистката умоляващото си лице: „Ако обичате, госпожо, бихте ли телефонирали вместо мен?“. Телефонистката сви рамене. „Ако обичате, госпожо?“, повтори жената.

Елен я докосна по рамото.

— Къде искате да се обадите?

— На село, за да предупредят съпруга ми.

— Кое село?

— Ружие — каза жената.

— Почакайте, сега ще ви го намеря — каза Елен и разлисти указателя. — Ружие в Мен и Лоар. На кого ще се обадим?

— Не знам — каза жената.

В Ружие имаше десет абонати.

— На Бусад?

— А не! Той вече не е в селото.

— На Филон?

— Как не! По това време е на нивата!

— На Мерсие?

— О, не! — каза жената уплашено.

Беше безнадеждно изгубена в този прекалено обширен свят. „Ние всички сме изгубени. Ще се намеря ли някога? — помисли Елен. — Какъв е смисълът? Има ли смисъл от тези вкопчващи се нокти и от това сърце, което би искало вече да не иска и което все още иска, и което иска да иска пряко волята си? Нищо да не иска. Нищо да не знае. Да е просто тук и да се вслушва в спокойното бълбукане на живота, който бяга, без да отива никъде.“ Тръгнаха към колата. Господин Телие се бе облегал на капака и си свиваше цигара.

— Руснаците не се готвят за мобилизация — каза той. — А италианците току-що ни обявиха война.

* * *

Камиони, пълни с жени, деца, легла, съдини, всеки ден преминаваха през селото. Идваха от Алансон, от Легл. Една вечер шофьорът каза: „Вече са в Ман“. Обитателите на къщата се спогледаха. Родителите на Дениз, баба й, една леля и две снахи. Колата на господин Телие бе твърде малка, за да отведе цялото семейство. И никой не желаше да прилича на онези измършавели бегълци, които вечер идваха и се молеха да ги приютят през нощта.

— Трябва да дадем пример на населението — каза господин Телие. — Оставаме тук.

На другия ден още призори селяните побягнаха с камионетки, каруци, велосипеди. Тези, които нямаше къде да отидат, затваряха магазините си и тичаха да се крият някъде из полето. В далечината тътнеше оръдие, от време на време долиташе глухият шум на взрив — експлодираха резервоарите с бензин в Анже.

— Ще опънем палатката в края на голямата ливада — каза господин Телие.

— Има ли смисъл? — каза Дениз. С Елен бяха в градината и гледаха камионите от Лавал, преминаващи по огрения от слънцето път. — Трийсет километра. Едва няколко часа. В момента подписват примирието. Ще настъпи известно спокойствие. Вече няма да се бият.

— Все пак е по-разумно да не се показваме — каза холандецът, който обитаваше заедно с жена си и тъща си павилиона в градината.

Госпожа Телие се отдалечи с купчина одеяла в ръце. Холандецът вървеше след нея и носеше пълна с провизии кошница. Дениз се облегна на бариерата.

— Сигурна съм, че Марсел е попаднал в плен — каза тя с глух глас. — Нападнали са ги в гръб.

— Може би са успели да избягат навреме — предположи Елен. Дениз прехапа устни.

— Години ще минат, преди да го видя отново!

Мина един камион. Военен камион, превозващ френски войници, които пееха. Мина още един камион. И още един. Мъжете махаха с ръце и се смееха.

— Те пеят! — възкликна Дениз.

— Войната е свършила и са спасили кожата — каза Елен.

Спря една кола, от която слязоха четирима офицери. Приличаха на онези от Пекини, елегантни, непринудени, с две бистри дупки наред лицата си.

— Това ли е пътят за Шоле? — попита един млад лейтенант.

— Да — отвърна Дениз.

— Трябва да разберем — каза полковникът озадачено — дали германците са в Анже. — Той погледна Дениз с решителен вид. — Къде е пощата?

— Ще ви заведе — каза Дениз и бутна бариерата.

Минаха двама войници без каски, без пушки, с бастуни — пленници, изтръгнали се от германските ръце. Нямаше никой друг по улиците. Елитната гвардия, която предните дни гордо пристъпваше по главната улица с пушка на рамо, внезапно се бе изпарила.

Вътре в пощата звънеше телефон. Вратата беше заключена.

— Къде са началниците? — попита полковникът оскърбено.

— Някъде по полето — каза Дениз.

— Това е безумие! — каза полковникът и направи знак на лейтенанта. — Разбийте я!

Лейтенантът се засили и блъсна вратата с рамо.

— Не става — каза той. — Трябва ни брадва.

— Ще донеса — каза Дениз.

Сега през селото преминаваха оръдия и танкове.

— Скоро ли ще бъдат тук? — попита Елен.

— След час. Но не се страхувайте. Нищо няма да се случи — каза лейтенантът и важно се усмихна. — Като стигнем до Лоара, ще се опитаме да ги задържим.

— Ето брадва — каза Дениз.

Лейтенантът разби ключалката. Полковникът влезе в пощата и след малко се върна.

— Да вървим! — каза той.

Тръгнаха към колата.

— Прибирайте се вкъщи — нареди лейтенантът.

— Прибираме се — каза Дениз и проследи с поглед колата, която се отправяше към Лоара.

Танковете продължаваха да се точат с дула, обърнати на юг, с гръб към врага.

— Дениз! — извика госпожа Телие. — Веднага елате и двете!

— Аз оставам в къщата — каза Дениз. — Искам да гледам.

— Баща ти не иска никой да стои на прозорците. Така стават злополуките — възбудено каза госпожа Телие.

Носеше на врата перлената си огърлица и на пръстите всичките си пръстени; по корема и гърдите ѝ се забелязваха странни подутини.

— Но аз няма да отварям капациите — каза Дениз и се засмя. — Мислиш си, че бижутата ти са на сигурно място, а?

— Няма да посмеят да ги вземат от мен — каза госпожа Телие.

Елен се качи в стаята на Дениз. Двете се приближиха до прозореца и леко открегнаха капациите. Под прозореца премина танк. После пътят опустя. Сърцето на Елен се сви. Сега селото лежеше, изоставено, между Франция и Германия, без господар, без закон, без защита. Всички капаци бяха затворени; в побелелите от слънце къщи вече не живееше никой. Човек се чувстваше вън от света и се носеше в пространството, сякаш навлязъл в сърцето на тайнствен кошмар без начало и без край.

— Ау! — каза Дениз и хвана ръката на Елен.

Нещо избухна на ъгъла на улицата и изпочупи стъклата на прозорците на ресторанта. После настъпи дълбока тишина, внезапно нарушена от гърлен глас, който крещеше непознати думи. И ето че се появиха. Високи и руси, с розови лица; вървяха със сериозен вид, без да се оглеждат, с твърди като стомана стъпки. Победителите. „Ние сме победени. Кои ние?“ В очите на Дениз имаше сълзи. „А аз? — помисли

Елен. — Франция е победена. Германия е победителка. А аз къде съм? За мен вече няма място!“ Гледаше със сухи очи минаващите чужди мъже и коне, танкове и оръдия, гледаше преминаващата История, която не бе нейната, която не принадлежеше никому.

* * *

Холандецът щръкна пред трите седнали на бордюра жени; в ръката му се поклащаше празен бидон.

— Нямаше бензин — каза той.

Тъщата сви рамене.

— Естествено.

От седмица се говореше за пристигането на вагон-цистерна. Вече никой не вярваше в това.

Холандецът остави бидона си.

— Бих хапнал нещо.

— Аз също. Гладна съм — каза младата жена с детски глас.

„Няма да ядат толкова рано“, помисли Елен. Магазините в Ман бяха по-опустошени от нива след дъжд от скакалци. Нито едно парче хляб, никакъв плод; никакво място в ресторантите, гъмжащи от войници в зелено и сиво. Елен вече не беше гладна, вече нямаше нужда от нищо. Можеше да седи неопределено дълго на тези камъни, в тясната ивица сянка, подяждана от слънцето. По улицата местните хора сновяха с празни бидони и лейки в ръце от площада на Префектурата до големия площад, където се издигаше Комендатурата; от време на време оставяха съда на земята, сядаха за момент, после пак тръгнаха; малко по-късно ги виждаха да минават в обратната посока, препратени от Комендатурата към Префектурата, с празните бидони и лейки в ръце. Неуморимо. Като Сизиф, като Данаидите. В поразяващата горещина на ада животът се въртеше в кръг все по-бързо, подобен на побъркана въртележка. Около хилядите паркирани на разделителната ивица автомобили жени и деца с унили очи бяха насядали в сянката на колите върху денкове, върху дюшеци, направо на земята. Други, сиви и лъскави, бронирани, автомобили преминаваха по главната улица; мотоциклети ръмжаха около площада. В кафенетата, на маси, изнесени до средата на платното, седяха млади войници в

стегнати нови униформи; колони войници с твърда стъпка си проправяха път през тълпата, сломена от слънце и глад. От високоговорителя се разнасяше военна музика. И този огнен глас, тази безжизнена светлина, този непрозрачен въздух съществуваха от началото на времето и завинаги. Елен бе станала вечна; кръвта във вените ѝ бе изсъхнала; Елен беше там без спомени, без желаня, завинаги.

— Седнете — каза тъщата. — Не стойте така!

Холандецът се усмихна. Беше розов и рус, зъбите му се подаваха над долната устна в замръзнала усмивка, подобна на усмивката на дете или на мъртвец.

— Внимавай със слънцето — каза младата жена. Бялата ѝ шапка се бе позамърсила от вчерашния ден насам, роклята ѝ бе смачкана. Тя подаде на мъжа си голяма хартиена фуния. — Сложи това на главата си.

Той покорно се подчини и все така усмихвайки се, седна на стъпалото на колата.

— Ама наистина е горещо — обяви той.

Тъщата го изгледа ядно.

— И като си помисля, че онзи ден в Анже можехте да вземете двайсет и пет литра.

— Опашката беше толкова дълга — каза той извинително. — Мислех, че германците ще ни снабдят с бензин по пътя.

Когато бе приела да се качи в колата, Елен също мислеше, че резервоарът е пълен. Все едно. Не съжаляваше, че е тръгнала; чувстваше се нежелана в онази свръхнаселена къща, въпреки любезността на Дениз.

— Още има хора пред Префектурата — отбеляза тя.

— Би трябвало някой да отиде да види — каза тъщата.

— Ще е като сутринта — възрази холандецът.

— Да отидем да видим. Не можем да прекараме още една нощ в колата — каза жена му и се изправи на тънките си токчета „Луи Петнайсети“.

Елен тръгна след тях. Почти триста души се бяха струпали пред железната ограда, притискайки до хълбоците си празни съдове. Няколко жени бяха наизвадили тенджери и сега ги поставяха в нозете

на статуята, издигната в прослава на член на Конвента и увенчана с голяма шапка с пера. Други спяха, налягали върху дюшеците си.

— Прекалено много хора има — каза холандецът.

— Запази малко търпение, скъпи — каза жена му и притисна към носа си дантелена кърпичка. — Не мирише много хубаво.

Елен се обърна към една от жените.

— Какво точно чакаме?

— Номера за бонове за бензин.

— И с боновете ще получим ли бензин?

— Когато пристигне.

Вратите се отвориха и чакащите се втурнаха навътре. Понесена от тълпата, Елен се озова в голям коридор. Един мъж раздаваше на хората малки четвъртити картончета, които те ревниво отнасяха. Елен взе своето и изтича към холандеца, който бе останал назад.

— Получих номер!

— Имало един гараж в края на града, където раздавали по пет литра бензин — обяви тъщата.

— Да — каза холандецът, глупаво загледан в картончето в ръката си.

— Ами идете да видите — каза тъщата, като го побутна по рамото.

— Аз ще се поразходя — каза Елен. Отправи се към гарата. Ако не получеха петте литра бензин, трябваше да намери начин да излезе от този горещ и опустошен град. Толкова по-зле за холандците. Може би щеше да успее да се качи на някой влак. Някъде там, в края на релсите, имаше чисто легло, сладък хляб, топъл чай. Влезе в чакалнята.

— В колко часа има влак за Париж? — попита.

— Не приемаме пътници за Париж — отвърна служителят. — Само до Шартр.

Елен се поколеба. Една инертна тълпа, налягала по земята сред денковете, чакаше кой знае какво. Всичко бе по-добро от това глупашко примирение.

— Дайте ми един билет до Шартр.

— Имате ли документ, по който да си личи, че живеете в Шартр?

Елен си тръгна.

— Защо ни казват да се прибираме вкъщи, след като не ни дават да мръднем от тук? — каза една жена, която държеше дете на коленете си.

— Изглежда, че в Париж умират от глад — съобщи един мъж.

— А тук? — попита жената. — Предпочитат да пукнем на място?

Елен я погледна. Внезапно ѝ се стори, че усеща тежестта на детето на коленете си и зова на тези пълни с укор очи. С учудване чу в себе си един глас от миналото: „Другите съществуват. Трябва да си спял, за да не ги видиш“. Спря пред жената.

— От Париж ли сте? — попита.

— От Сен Дьони — отвърна жената.

— Аз съм с хора, които имат кола — каза Елен. — Те може би ще намерят бензин, за да тръгнат. Искате ли да ви качат?

— Да ме качат? — попита жената, явно не разбрала добре.

— Елате с мен — каза Елен. — Нищо не ви обещавам. Но има един шанс.

Жената тръгна след нея. Плевня, в която да спят. Чистият селски въздух. Мляко. Яйца. Утре — Париж. „Защо аз, а не тя?“, запита се Елен. Свят ѝ се виеше от слънце и глад, но нямаше желание за храна, нито за сянка. Странно. Някога имаше толкова желаниа.

Двете жени седяха на стъпалото на колата, и двете рижи и облечени в светли дрехи.

— Морис не се върна — каза майката. — Горкото момче.

— Проклетите германци — каза момичето. — Те са виновни за всичко.

Елен се върна при жената.

— Ще трябва да почакате малко — каза тя и се облегна на стената.

Дори не е чакане; няма нищо за чакане. Нямам вече живот. Само малка застояла локва, в която се отразява капризната физиономия на света.

— Дадоха ми десет литра — каза холандецът.

Двете жени скочиха на крака.

— А! — каза младата. — Ще можем да се измъкнем от тук!

— Изглежда, че малко по-нататък е по-лесно да заредим — каза холандецът и вдигна капака.

Елен се приближи до него.

— Извинявайте, имате ли нещо против да отстъпя мястото си на онази млада жена с детето? Аз ще се оправя. Само ако може да вземете куфара ми.

— Младата жена? — повтори холандецът разсеяно.

Жената изглеждаше окаяна, косата ѝ бе разрошена и сплъстена; той я изгледа неразбиращо.

— Да. Детето ѝ ще умре, ако не ги вземете — каза Елен със заплашителен тон.

— Ами вие? — попита тъщата. — Няма да се съберем петимата.

— Знам — каза Елен. — Казах ви, че аз ще се оправя.

— Тогава да се качва — каза холандецът.

Жената се поколеба.

— Качвайте се — подкани я Елен.

Жената седна до тъщата, която я изгледа с ненавист.

— Вие няма ли да дойдете? — попита жената.

— Не — отвърна Елен и се усмихна на холандеца. — Благодаря.

После се отправи към големия площад. Чу зад гърба си захлопване на врата; колата потегли. Далече от пустите улици, към хладната сянка с мирис на окосено сено. Елен остана сама в сияйния облак прах. „Дали тук, или другаде“, помисли тя с безразличие.

На площада група германски войници се суетяха около един камион; бежанците ги гледаха с изражения на страх и надежда. Победителите. Господарите. Бяха млади и често красиви; безупречно чистите им униформи подчертаваха мускулестите им вратове. Войниците се навеждаха снизходително над стадото бездомници. Един от тях подаде ръка на една жена, която се качи в камиона.

— Къде отиват? — попита Елен.

— В Париж — отвърна една стара жена. — Качват ни, когато имат място.

За няколко мига камионът се напълни с жени и деца.

— Дали ще има други?

— Никой не знае. Чакаме.

Елен седна на земята между старата жена и едно мургаво момиче с разрошени коси.

— Е, и аз ще чакам — каза тя, опря глава в коленете си и затвори очи.

Когато се събуди, мургавото момиче до нея гризеше комат хляб. Жегата бе намаляла.

— Ама хубаво си поспахте! — каза момичето.

— Спеше ми се — каза Елен.

— Нищо ли нямате за ядене?

— Не, нищо не намерих.

— Ето — каза момичето тайнствено и ѝ подаде парче хляб.

— О, благодаря — каза Елен и лакомо ухапа хляба.

Беше твърд и прекалено солен. Трудно се ядеше.

— Внимание! — възкликна момичето. — Елате, бабо — каза тя на старата жена и я хвана за ръка. Направи знак на Елен. — Елате и вие.

Втурнаха се към камиона.

— Nur zwei — каза германецът и вдигна два пръста, след което помогна на старата жена да се качи в камиона.

Момичето също се качи и задърпа Елен за ръката.

— Това е сестра ми — каза тя на войника. — Качвайте се, качвайте се де.

Елен се вкопчи в камиона. Войникът се разсмя и ѝ подаде ръка.

Елен седна най-отзад, върху някакъв празен бидон. Покритият с дебело платнище камион бе претъпкан. Още на първите раздрусвания Елен се почувства задушена от миризмата на бензин и от горещината; повдигаше ѝ се. Огледа се. Не можеше да помръдне. Потръпна. По челото ѝ изби пот. Една жена в края на камиона равнодушно повръщаше. „Толкова по-зле“, помисли Елен. Отдръпна краката си колкото можа по-назад, наведе се и повърна между бидоните. Изтри устата и лицето си. Почувства облекчение. В краката ѝ имаше някаква белезникава каша, но никой не обръщаше внимание. „Сякаш вече не можем дори да се срамуваме от телата си — помисли тя. — Сякаш вече тялото ми не е мое.“

Натъпканият с бензин камион безпрепятствено се придвижваше по плоските пътища, нарядко надупчени от някой снаряд. Покрай насипите се виждаха обърнати автомобили, изгорели автомобили, както и гробове с кръстове. Процесията не свършваше: каруци със сено, велосипеди, пешеходци. Минаха през един град — бомбите бяха пробили покривите, два цели квартала бяха изгорели, пред обгорелите части от стени се трупаха изкривени жезла. Изселване, мизерия,

смърт. А в красивите сиви коли млади и силни мъже преминаваха с песен.

— Хайл — извика един от тях и весело помахаша с ръка.

И той, и другарите му бяха облечени в сиво и всички носеха червена роза до сърцето си.

Камионът спря пред вратата на Париж. Елен скочи на земята; едва се държеше на краката си. Мерна в едно огледало напращеното си лице. Авеню „Гранд Арме“ беше пусто. Всички магазини бяха затворени. За миг остана неподвижна сред тишината, после пое към площад „Етоал“. Всичко си беше на мястото: къщите, магазините, дърветата. Но хората бяха унищожени — нямаше кой да отвори осъдените магазини, нямаше кой да се разхожда по улиците, нямаше кой да изгради ново бъдеще, да си припомни миналото. Само тя бе оцеляла като по чудо, непокътната, абсурдна в този свят без живот. Само че вече нямаше нито тяло, нито душа. Единствено този глас, който казваше: „Вече не съм аз“.

* * *

Дениз бе поставила бележника на коленете си и пишеше със ситния си широк почерк.

— Свърших — каза тя. — Тръгваме, когато кажете.

Елен се надигна и се опря на лакът. Пътят все още бе бял от горещина. Пет часът. Три часът френско време. Въздухът беше тежък, Сена бавно течеше под неподвижното небе.

— Да не повярваш, че е неделя — каза Елен.

Изправи легналия в края на насипа велосипед. Няма вече коли, няма тандеми, няма влюбени, няма смях — селото бе пусто. Нарядко се виждаха мъже с почернели гърди да седят на сянка — разпознаваха се по обръснатия тил. Само те живееха в неделя във Франция; изгнаническа неделя. Насред водата, в унилото проблясване на слънцето самотен мъж седеше в една лодка и свиреше на акордеон. Краката на Елен спряха да се движат. Пространството и времето около нея сякаш се взривиха. Стори й се, че внезапно е запратена в някакво тайнствено измерение, в сърцето на епоха, на свят, с който нямаше никаква връзка; изгубена под едно необичайно слънце, тя присъстваше

на история, от която присъствието ѝ бе изключено. „Все едно, че не съм тук; все едно, че съм тук само за да кажа, че не съм тук.“ Сведе се над кормилото. Всички вили бяха затворени; табелите на гостилниците започваха да се лющят. Понякога зад някоя отворена порта се виждаше паркирана на чакъла сива кола, а в градината отекваха дрезгави гласове.

— Елен!

Елен завъртя по-бързо педалите. На моменти изпитваше някакво опиянение от изключителното приключение, което изживяваше, но в други моменти се страхуваше — бе изгубила ключа за обратния път. „Никога няма да има нищо друго!“

— Вашият германец дали ще може да направи нещо за Марсел?
— попита Дениз.

— Ще говоря с него на вечеря — каза Елен. — Той има сума ти връзки. Във всеки случай, когато стигна Берлин, ще гледам да си намеря полезни познати.

— Би трябвало да се намеси веднага — отбеляза Дениз. — Три четвърти от лагерите са евакуирани в Германия. — Тя погледна Елен. — Наистина ли ще заминете?

— Защо не? — каза Елен и се стегна.

Знаеше какво мисли Дениз, знаеше какво щеше да си помисли Жан. Загледа се предизвикателно в хоризонта.

— Безразлично ли ви е, че ще работите за тях?

— Какво би се променило, ако не работя за тях? — попита Елен.

— Не е там въпросът — каза Дениз с нотка на упрек в гласа. — Аз не бих могла, от уважение към самата мен.

— Самата мен — каза Елен и погледна ръката си на кормилото.

Аз. Елен... Хората бяха изгубили по пътищата колите си, гардеробите си, кучетата си, децата си, тя бе изгубила себе си.

— В общи линии, решили сте да се възползвате от ситуацията, така ли? — попита Дениз.

— О, не съм приела фашистката вяра — каза Елен. — Но какво пък, в момента това е на дневен ред. После ще дойде нещо друго, след него пак нещо друго. — Тя сви рамене. — Така че какво значение има?

— Но за нас значение има моментът, в който живеем — каза Дениз.

— Има значение, ако му придаваме значение — възрази Елен.

Спомняше си как Жан казваше: „Ние решаваме“. Именно. Защо трябва да решавам, че личната ми съдба е от значение, или съдбата на Франция, или тази на века, в който съм захвърлена по случайност? Караше колелото си по дългото павирано авеню, под безстрастното и единствено слънце, мимолетно като метеор, прорязал безразличното небе.

Преминаха през вратата на Париж.

— Ще мина да занеса писмото си в Червения кръст — каза Дениз.

— Идвам с вас — каза Елен.

Заоблачило се беше. Обливаше ги влажна топлина. Десетина млади жени унило тъпчеха на място пред вратата на пощата. Сиви коли бяха наредени покрай тротоарите. В края на авенюто Операта с купола си в буреносно зелено приличаше на паметник, на фетиш, свидетел на отминала епоха.

Чиновничката погледна плика и го върна на Дениз.

— Не приемаме вече писма за Бакара — каза тя. — Лагерът е изпратен в Германия.

— И Бакара! — възкликна Дениз.

— Да, госпожо, и Бакара — каза чиновничката нетърпеливо.

Елен хвана Дениз за ръката и я поведе към изхода. Дениз бе станала бледа като стената. Изглеждаше, че всеки момент ще припадне.

— Те често са погрешно информирани — каза Елен.

— В Германия! — повтори Дениз.

В сивата горещина на неделния следобед Елен със свито гърло разпозна на лицето на Дениз ненавистната сянка на нещастieto.

— Човек и от Германия се връща. Ще намерим начин — каза тя и дълбоко пое дъх.

Слава богу, това не беше нейното нещастие; тя бе приключила с нещастieto — нямаше вече любов, нямаше живот, нямаше и нещастие.

— Само си представете как ги откарват — каза Дениз с разтреперан глас.

— Сигурна съм, че Марсел някак ще се приспособи — увери я Елен.

— Марсел може би — каза Дениз и се отдръпна. — Извинете ме. Имам нужда да остана сама.

— Разбирам ви. — Елен стисна ръката ѝ. — Утре сутрин ще ви се обадя по телефона да ви кажа какво е отговорил Бергман.

— Благодаря. Обадете ми се — каза Дениз.

Елен ѝ се усмихна и яхна велосипеда си. Да страдаш за другия — каква измама! На тях не им пука, интересува ги само собствената им личност. Свършено е, окончателно. Пресече булевард „Сен Жермен“. Бронирани камиони преминаваха с грохот, следвани от танкове, от които се подаваха облечени в свършено черни униформи войници, с широки кепета, които се вееха на вятъра. Усмиваха се. Поздравяваха победата си с цялата си очарована младост. Победа. Поражение. Той загуби своята война. Елен стисна по-силно кормилото. Няма победа, нито поражение; няма твоя история, няма моя история — има само един момент от Историята.

Елен спря пред сладкарницата, прибра велосипеда и се качи в стаята си. Облече хубавата рокля от имприме, чийто десен сама бе скицирала. В гардероба съвсем ново светло манто се люлееше на закачалката си до елегантен спортен костюм. Германският клиент плащаше добре.

— Добър вечер, мамо, добър вечер, татко.

— Добър вечер — отвърна господин Бертран студено.

Господин Бертран не вдигна очи от вестника си. Родителите на Елен бяха съблазнени от бляскавата кариера, която очакваше дъщеря им, но я укоряваха, че се излага, като сътрудничи на завоевателя. Елен отвори вратата на магазина и дългите метални пандантиви весело зазвъняха. Както някога, когато отиваше на среща с Пол или Жан; идеше ѝ да ги изтръгне.

Отново излезе навън. Колелото бързо преминаваше по булевард „Сен Мишел“. Беше мръсно, ръждясало, под черния лак прозираха пластове синя и зелена боя; но все още вършеше работа. „Ще си го взема там с мен“, помисли Елен. Натисна спирачките. В края на булеварда група хора се бяха струпали пред дървена ограда. Слезе от колелото. На оградата бе залепен жълт афиш. „Робер Жардийе, инженер от Лориан, осъден на смърт за саботаж; разстрелян тази сутрин.“ Хората стояха, без да мърдат и без да говорят пред листа хартия. Разстрелян. Омагьосващи бяха тези черни букви върху жълтия фон. Разстрелян. Елен бързо се отдалечи. „Е, явно трябва да се мине

оттам — помисли тя. Яростно завъртя педалите. — Всичко това е без значение. Нищо няма значение. Нищо!“

Бутна вратата на ресторанта; между бакърените тави и връзките лук висяха колбаси и шунки, окачени на дебелите греди на тавана; от двете страни на коридора се редяха ниши с подготвени за клиентите маси. Хер Бергман се изправи, леко изтрака с токове и се наведе да целуне ръка на Елен.

— Точна като мъж — усмихна се той.

Носеше елегантен тъмен костюм с твърда яка; под кестенявите му коси лицето му имаше дружелюбно и малко тържествено изражение. Направи знак и метрдотелът, накипрен в селска престилка, на свой ред направи знак на един от сервитьорите.

— Специалното ни предястие — каза той, когато сервитьорът постави на масата поднос с пастети, пушена шунка, кренвирши и пръжки.

— Мисля, че тук храната е добра — каза хер Бергман.

— Така изглежда — съгласи се Елен и напълни чинията си.

На съседната маса една дебела червендалеста жена със сатенена блуза поглъщаше огромен шатобриан. Клиентелата се състоеше главно от немски офицери, които вечеряха сами или в компанията на елегантни млади жени. Някои от сепаретата бяха изолирани с дебели червени завеси.

— Доста си поговорих с госпожа Гранжуан — каза хер Бергман.
— Накрая се разбрахме. Впрочем вие не сте свързана с никакъв договор.

— Не съм. Но целият ми стаж е протекъл при нея. Не е особено елегантно да я напусна сега.

— Трябвало е да ви направи съдружник — каза хер Бергман. — Да ви третира като обикновена служителка, това е експлоатация.

— Преди време ми предложи да оглавя един филиал в Америка — каза Елен. — Тогава отказах.

— Защо отказахте?

— По онова време исках да съм в Париж — каза Елен.

— Няма да съжалявате — увери я хер Бергман. — Няма бъдеще за вас във Франция. Лион скоро ще престане да съществува. Ние сме господарите на коприната.

Говореше с нескрито самодоволство, с което внезапно заприлича на офицерите от съседните маси.

— Чакайте малко — каза Елен и се позасмя. — Още не всичко е свършило.

— Не. Всичко сега започва — каза хер Бергман и наля на Елен малко сладко бордо. — Франция и Германия са създадени да се разбират. Вижте нас двамата. Ще видите колко плодотворно ще е сътрудничеството ни. Аз произвеждам тъканите, а вие ми носите това, което не се намира у нас — френския вкус — довърши той галантно.

— Да — каза Елен.

— Документите ви са готови — подзе хер Бергман. — Запазил съм места за двама ни в понеделник.

— В понеделник — повтори Елен.

— Бих искал да остана още. — Той се поколеба. — Макар че е тъжно да виждаш Париж такъв, какъвто е в момента. Това вече не е столица, а гарнизон.

— Често ли сте идвали в Париж?

— Една година живях близо до парка „Монсо“ — каза хер Бергман. — Сутрин се разхождах в градината, наблюдавах малките деца, които си играеха.

— Аз предпочитам Люксембургската градина — каза Елен.

— Люксембургската градина също харесвам — каза той. — Латинския квартал. Кейовете край Сена. Поръчвах си лучена супа в Халите в пет сутринта заедно с френските ми приятели. — Той въздъхна. — Онзи ресторант беше толкова интересен, пълен с типично френски физиономии. Сега на Мормартр, на „Монпарнас“ се чува само немски език. — Той отново напълни чашата на Елен, този път със сухо шампанско. — Ще трябва да се върна някой ден.

— Миналото никога няма да възкръсне — каза Елен.

— Няма. Но ще има нещо друго. Не ви ли е любопитно да видите нова Европа?

— Да, любопитно ми е — каза Елен. — Обичам новото.

Усмихна му се. Миналото няма да възкръсне, наистина бе свършено; беше свободна. Няма вече да има вечери в „Пор Салю“, няма да има смях в снега, няма да има сълзи в хладния здрач, ухаещ на теменужки. Едно-единствено бъдеще за всички: германци, французи, мъже, жени; всички бяха еднакви. Никой никога нямаше да има

единствено по рода си лице, безподобен поглед. Този човек беше мъж с ръце, сърце, глава, точно като Жан.

— Ще ми направите ли една услуга? — попита Елен.

— С удоволствие.

— Има ли начин да върнете във Франция един пленник, току-що откаран в Германия? Става дума за съпруга на най-добрата ми приятелка.

— Имам приятели в посолството — каза хер Бергман. — Дайте ми името и адреса и ще видя какво мога да направя. — Той се поколеба. — Макар да ми се струва, че едва ли има смисъл.

Сърцето на Елен се сви. Колко време щеше да остане там Марсел? Четири години? Пет години?

— Мъчителна е тази история с пленниците — каза хер Бергман. — По-лесно бихме станали приятели, ако можехме да ви ги върнем.

Той налага голяма хапка турнедо; ядеше бързо. Елен погледна с внезапно изумление поддържаната му ръка, масивния му пръстен, който красеше белите му пръсти. Ние не можем да ви ги върнем. Той я залъгваше, тя се самозалъгваше. И двамата знаеха — нито за миг не бяха изживявали една и съща история.

— Бихте могли, ако поискате — каза тя.

— Не всички французи са сигурни приятели — обясни той любезно. — Какво да ви кажа? Това е историческа необходимост.

Елен остави вилицата върху чинията си. Вече не беше гладна. Погледна офицерите с лорнети, които се тъпчеха с мазни френски храни. В това време госпожа Бертран претопляше ястие от праз лук, Дениз белеше варен картоф, Марсел бе прекарал седмица, без нищо да яде. А утре Ивон еврейката ще остане без работа, скоро и без дом. Това несъмнено беше историческа необходимост. А аз? Аз защо съм тук?

Хер Бергман ѝ подаде менюто.

— Сирене? Плод?

— Благодаря, нищо повече не искам — каза тя.

— Някакъв алкохол?

— Не, благодаря.

Хер Бергман поръча ягоди със сметана и захвана да мачка с лъжицата си червените плодове в сметаната.

— Да знаете някое приятно място за завършване на вечерта? — каза той. — Някое истинско заведение, което не е „за туристи“ —

добави той съучастнически.

— Не съм много по тия неща — каза Елен. Направи усилие и добави: — Чух за едно място в Латинския квартал, където може да се танцува.

— Ами да вървим — каза той. — С кола съм.

— А какво ще правя с колелото? — попита Елен.

— Не се безпокойте — каза той. — Просто е. Ще поискам да го закарат до вас. Тук са много услужливи.

Елен извади пудриерата си от чантата. Разбира се, че е просто, на тях всичко им е просто. Той говореше на метрдотела бавно и отчетливо, и вадеше банкноти от портфейла си. Метрдотелът се кланяше и се усмихваше. Аз също се усмихвам. Усмихвайте се, усмихвайте се. Които не се усмихват, ги разстрелват. Разстрелян сутринта, призори, съвсем сам, без да се усмихва. Такава е историческата необходимост — но кой решава дали да продължа да се усмихвам, или да не се усмихвам вече?

Качи се в колата. Още беше светло.

— Къде трябва да спра?

— Спрете на площад „Медиси“. Заведението е в една съседна уличка.

Площад „Медиси“ беше толкова спокоен, че се чуваха гласовете на клиентите, насядали на масите пред двете големи кафенета. Булевардът приличаше на изоставена магистрала. Но всичко си беше на мястото: фонтанът, кестените, фенерът, който онзи човек толкова грижливо чистеше сутринта на десети юни. Човек би помислил, че всичко ще е променено, къщите, лицата, дори цветът на почвата. Но единствената разлика беше тази тишина, странно светлото небе и този почтителен и сериозен мъж до Елен.

— Тук е — каза тя и бутна вратата.

Влязоха в съвсем малка зала, облицована в червено и украсена със зелени растения. Музикантите висяха между небето и земята, в една ложа. Няколко двойки танцуваха.

— Както виждате, няма много униформи — каза Елен.

Седнаха и хер Бергман поръча шампанско. След което се огледа с вид на познавач.

— Симпатично място — каза той. — Но му липсва малко... как казвате вие? Ние бихме казали Stimmung.

— Война е — каза Елен.

— Да, естествено — съгласи се хер Бергман и поклати глава.

— Берлин по-весел ли е? — попита Елен.

— Ще видите, и Берлин е хубав град — каза хер Бергман.

Елен се загледа в двойките, които танцуваха, и ѝ стана тежко на сърцето. Музикантите свиреха мелодия отпреди войната и нещо забравено се пробуди в нея — бе нежно и топло, после внезапно сякаш забиваше във вас хиляди остриета. Последните дни. Последните вечери. След седмица по това време хората около мен ще говорят на чужд език.

— Никога не съм ходила в чужбина — каза тя.

— Е, сега ще станете европейка — каза хер Бергман.

Млада жена в черна рокля, украсена с оранжева панделка, и с кошница в ръце се приближи до масата им: „Шоколад? Цигари?“.

— Кутия шоколадови бонбони — каза хер Бергман.

Кръвта нахлу в бузите на Елен. Знаеше ги тези завързани с панделки кутии — една руса девойка, съвсем като тази тук, купуваше всяка седмица такива от госпожа Бертран. „Препродавам ги на фрицовете по четиристотин франка“, казваше тя със смях.

— Не — отказа Елен.

— Позволете ми — каза хер Бергман.

— Не, не искам — каза тя ядно и добави: — Мразя шоколад.

— Цигари?

— Не пуша. Моля ви, нищо не искам.

Погледна го злобно. Нищо освен свободата на Марсел, освен сигурността на Ивон; освен живота на Робер Жардийе, инженерът, разстрелян тази сутрин. Девойката се бе отдалечила. На масата настъпи ледена тишина.

— Ще ми направите ли честта да танцувате с мен? — попита хер Бергман.

— С удоволствие — каза Елен и стана.

Прегърна ме и танцувахме, знамената плющяха под синьото небе, той стоеше прав на естрадата; говореше и всички пееха. „Това е мое — мислеше тя разстроено, — това е моето минало. Него ще отнеса в Берлин. Ще отида в Берлин с цялото си минало.“ Хер Бергман здраво я притискаше към себе си. Той танцуваше добре, но твърде усърдно. Двамата съгласуваха стъпките си, но телата им оставаха самотни. Тя

помисли: „Той ме е прегърнал“. Хвърли поглед към огледалото. В прегръдките му. Аз. Виждаше се. И Дениз я виждаше, Марсел я виждаше, Ивон я виждаше, Жан я виждаше. Мен виждат.

— Извинете ме — каза тя, отдръпна се и се отправи към масата.

— Какво има? — попита хер Бергман с бащински тон и добави усмихнато: — Толкова ли лошо танцувам?

— Не. Просто съм ужасно изморена.

Седна и не се опита да се усмихва. Вече не искаше да се усмихва. „Те ме виждат, те съществуват. Жан съществува. Опря глава на ръцете си. Не исках да страдам, затова лъгах; истината е, че съществувам. Не съм спирала да съществувам. Именно аз ще замина за Берлин, с цялото си минало. Мен ще е държал в прегръдките си. Моя живот живее в момента.“

— Пийнете малко шампанско — каза хер Бергман загрижено.

— Благодаря.

Отпи глътка от газираната течност. „Лъгах, за да забравя, за да си отмъстя. Мой беше изборът да лъжа, да съм тук, до този мъж.“ Хилядите остриета едновременно прободоха сърцето ѝ. „Съществувам и съм изгубила Жан завинаги.“

— По-добре ли сте?

— Да — отвърна тя.

Познаваше тази продължителна жалба на сърцето си, познаваше биенето на сърцето си и вкуса на слюнката в устата си. Това съм аз. Аз съм. Нашето поражение. Тяхната победа. Нашите пленници. Погледна хер Бергман.

— Не мисля, че мога да замина за Берлин — каза тя.

XI

Убих те за нищо, смъртта ти не беше необходима — можех аз да отида; или да изпратя Жана или Клер. Защо Жана? Защо Клер? Защо теб? Как посмях да избира? Спомням си, той казваше: трябва да действаме, за да постигнем това, което искаме. Казваше го. Беше вчера. Вече нищо не мога да казвам. Нито „той беше прав“, нито „той сгреши“. Но след като не мога да кажа нищо, този глас трябва да замълчи. Животът ми трябва да замълчи.

Гласът говори и историята следва своя ход. Моята история. А ти мълчиш, очите ти остават затворени. Скоро ще съмне. Ти ще замлъкнеш завинаги, а аз ще говоря на висок глас. Ще кажа на Лоран: „Върви“ или „Недей да вървиш“. Няма да говоря.

Той говореше. Знаеше какво иска и говореше, докато обикаляше по пустите улици, говореше в стаята си, говореше в Париж, в неделя говореше в стопанствата на Морван, в стопанствата на Нормандия и Бретан със селяните, които бяха заровили оръжието си. Селяните го слушаха, работниците и буржоата го слушаха. Слушаха го в Англия и понякога вечер радиото му отговаряше: „По гробовете ще разцъфтят макове“. В полетата на Нормандия и Бретан самолети хвърляха картчници и гранати.

— Скоро започва. Истински.

Бяха наели край града усамотен павилион и господин Бломар се съгласи да ги снабдява с материали за печатане. Печатница. Арсенал. Ще идем да приберем оръжието с камионетката. И всичко ще започне. Нещо ще се случи, чрез мен, а не въпреки мен — защото ще съм го искал.

Стресна се. Някой чукаше.

Не го познах веднага. Главата му беше обръсната и си бе пуснал рошава брада.

— Марсел!

— Е, да! Марсел.

Смееше се.

— Какво правиш тук? Избягал ли си?

— Да не мислиш, че са ми дали пропуск — каза Марсел.

Влезе в стаята ми и се огледа доволно.

— Виж ти! Все още имаш мои картини — забеляза той и мълчаливо ги заразглежда.

Хванах го за рамото.

— Не мога да повярвам, че си тук — казах.

— Тук съм — потвърди той.

Извадих от долапа парче хляб и масло.

— Сигурно си гладен?

— Бих хапнал — каза Марсел и седна. — Вярно ли е, че в Париж гладуват?

— Не още — отвърнах.

Сложих на огъня тенджерата с картофи. Марсел беше тук, с голямата си глава, с едрите си ръце, с тайнствения си канибалски смях; изпълваше стаята ми. Истински му се радвах.

— А ние мислехме, че вече си на път за Германия!

— О! Те точно там искаха да ме изпратят — каза Марсел.

— Трудно ли се измъкна? Измъчи ли се?

— Не. Обичам да ходя пеш — каза Марсел, намаза с масло парче хляб и вдигна глава. — Разказвай. Какво става тук?

Свих рамене.

— Германците се разхождат по булевардите, а? — каза той. — Седите до тях в метрото? Питат ви как да стигнат там, закъдето са тръгнали, и вие ги упътвате?

— Да — отвърнах. — Точно така. Но може би няма да е така вечно.

Започнах да разказвам. Той ме слушаше, докато ядеше.

— Значи, сега оглавяваш терористично движение — каза той и се разсмя. — Явно никой не трябва да се отписва.

— Откриваме съпричастие и подкрепа от най-неочаквани хора — казах аз. — Можеш ли да си представиш, че се сдобрих с баща ми? Националистическата буржоазия ни протяга ръка.

— Това е добре — каза Марсел.

Все още ядеше. Въпреки брадата и бръснатия като на каторжник череп приличаше напълно на себе си.

— А ти какво ще правиш? — попитах. — Ще ти дам адреса на един другар близо до Монсо ле Мин. Той ще те прекара през линията.

— Трябва да отида там, за да ме демобилизират, така ли? — попита Марсел.

— Трябва, ако искаш документите ти да са в ред!

— Тогава ще отида — каза Марсел.

— А после? — попитах. — Пак ли ще играеш шах?

— В лагера много играх. Накрая успях да играя на седем дъски със затворени очи.

— Как беше там?

— Спокойно. — Марсел извади лулата си от джоба. — Имаш ли тютюн?

Подадох му кесията си. Той я претегли на ръка с възхитен вид и каза:

— Толкова много тютюн?

— Там нямаше ли?

— Рядко имаше. — Той бавно натъпка лулата си. — Имаш ли работа за мен?

— Би ли работил с нас? — попитах.

— Зависи. Не искам да пиша текстове, нито да държа речи.

— Не мога все пак да ти възложа да хвърляш бомби, нито да подпалваш гаражи. Ще изгърмиш още на първия ден.

— Очевидно — каза Марсел със съжаление.

Поколебах се. Имаше една услуга, която можеше да ни направи.

— Наистина ли искаш да участваш?

— Това учудва ли те? — попита Марсел. — Смяташ, че човек може да играе на шах при всички режими?

— Политическото ти безразличие няма да ме шокира. Винаги си залагал на всичко друго, но не и на човека.

— И изгубих.

Замълчаха.

— Мога да ти предложа нещо — казах.

— Давай.

— Ами този павилион, в който ще скрием оръжието и печатарските машини, още няма наемател. Трябва ни някой, който да не участва в дейността ни. Добре е, че си женен. Няма да искаме от теб друго, освен да прекарваш времето си в рисуване или скулптиране.

— Къде е този твой павилион? — каза Марсел.

— В Мьодон.

— Мьодон — каза той кисело. — Както и да е! Не трябва да се иска прекалено.

— Само че имай предвид — казах аз, — че рискуваш живота си и живота на Дениз.

Той се усмихна.

— Дениз ще е много доволна.

— Сигурен ли си, че не приемаш само за да ми направиш услуга?

— Какво те интересува? — каза Марсел и се засмя. — Трябва да се грижиш само за интересите на каузата си.

— Не — отвърнах.

Нещо се раздвижи в мен. А мислех, че съм запушил устата на този глас. Първо Жак...

— Не бих искал да си послужи с теб като със средство.

— Нямах още закалката на шеф — отбеляза Марсел.

— Може би — казах.

Не се усмихвах. Той ме погледна сериозно.

— Все така самонадеян си. Защо си въобразяваш, че може да ме третираш като средство? Правя каквото ми харесва.

— Добре, както искаш.

Сърцето ми все още бе свито. Защо той? Да знаеш какво искаш и да го сториш. Изглеждаше лесно. Исках оръжие, павилион, в който да го скрия, наемател в павилиона. Но не исках точно Марсел да се изложи на тази опасност. А кой друг? Защо не той, а Виньон? Целта ясно се виждаше, но не осветяваше несигурния път. Всички средства са лоши. Защо ти?

Тук съм. Ти също си тук, ти умираш, а аз те гледам. Тя се вълнува, стене: „Рут! Рут!“. Кого вика? Коя е тя самата? Вече не знам. Сега историята се развива много бързо, сякаш съм бил на дъното на водата и ми остават само няколко секунди дъх. На дъното на водата. На дъното на отчаянието. Камионетки браздят пътищата. Има дори един немски камион, който влиза в Париж, натоварен с тежки сандъци; шофьорът мисли, че пренася масло и шунка, платили са му щедро. В Мьодонската вила разтоварват мебели, дюшеци и денкове със спално бельо. Въпреки студа Лоран е по риза; потта е залепила слой прах на

лицето му. Той слиза по стълбите на избата, приведен под тежестта на барута, и се смее. И ето ме в хола, където Дениз е подредила килимите и мебелите си, печката бумти и аз показвам на Лоран тънката червена линия, която криволичи върху картата на Париж.

— Виж тук, първият завой надясно, вторият наляво и след това по булеварда.

— Ясно — казва той. — Разбрах.

— Запомни ли плана?

— Наизуст го знам, мога да ти го нарисувам.

Смачквам листа хартия и го хвърлям в печката. Марсел е седнал пред една шахматна дъска и медитира. Дениз ходи напред-назад из стаята.

— Харесва ми, че ще започнем с Гестапо — казва Лоран.

Гледам къдравите му коси, сините му очи, ясно очертаната му уста, никога не съм го разглеждал толкова. Не прилича на Жак, но кръвта му има същия цвят.

— Изпразни ли джобовете си?

— Не бой се. — Измъква от портфейла си фалшива лична карта и я съзерцава доволно. — Страхотна е. Я кажи, имаме ли вести от Перие?

— Не, никакви. Все още е в отделна килия. Щом го преместят в лагер, ще се опитаме да се свържем с него.

— Изглежда, са намерили Сенже удушен в килията му — каза Дениз. — И свещеникът твърди, че никога не е мислел да се души.

— Напълно възможно е.

Гледам стенния часовник. Десет и пет, още е твърде рано. Ставам и се приближавам до Марсел.

— Е? Как върви шахът?

Той вдига глава.

— Вече не ми е до това — казва. — Не мога да правя две неща наведнъж.

— Радвам се, че отново рисуваш.

— И аз. — Усмива се. Разбира, че ми се ще да говорим, да говорим за друго. — Голям глупак бях.

— Вече не ти ли се струва нелепо да рисуваш?

— Не — казва Марсел. — В лагера го разбрах. Поискаха от мен стенопис за украса на библиотеката. Ако беше видял с какви очи ме

гледаха! Забележително нещо е искреното възхищение. Това промени схващанията ми.

— Винаги съм мислел, че ти липсва главно публика — казвам.

— Бях и прекалено самонадеян — казва Марсел. — Искан картината ми да съществува сама за себе си, без да има нужда от никого. А истината е, че дължи съществуването си на другите. И това е много вълнуващо. Защото аз ги принуждавам да я накарат да съществува. — Той се усмихна със загадъчна и малко жестока усмивка. — Разбираш ли? Те са свободни, а аз идвам и изнасилвам свободата им — изнасилвам я, като я оставям свободна. Това е далеч по-интересно, отколкото да правя предмети.

— Да. — Гледам го с любопитство. — Затова ли вече се интересуваш какво става около теб?

— Естествено — отвръща Марсел. — Искан да подбера зрителите си.

Поставям ръка на рамото му. С него всичко е наред. Впрочем аз никога не съм се безпокоил за него особено. Знаем, че никога не прави друго, освен това, което иска. Поглеждам Дениз.

— Онзи плешивият още ли броди насам?

— От три дни не съм го виждала. — Дениз се усмихва. — Сигурно съм сънувала. Той изобщо не се е занимавал с нас. Няма причина да се занимава с нас.

— Разбира се.

Тя говори с благоразумен тон; но под очите ѝ има сенки. Нощем сънува кошмари, а през деня дебне през решетките на градинската ограда. Знаем, че няма да отстъпи, че няма да ни предаде. Ще е на висотата на всички задачи. Но не е избирала да умре; избрала е само определен начин да живее. Бои се. А смъртта може да дойде, смърт, която ще е глупаво произшествие, като въжетото, което се къса, течението, което ви отнася. „Чудесно е да оставяш хората свободни.“ Къде е нейната свобода?

— Още малко топло кафе? — пита тя.

— Може.

Напълва чашите ни. Десет и двама е. Лоран пие кафето си с влажно примляскване. Той е невъзмутим. Охотно би приел да умре, но е убеден, че няма да умре, след като работи с мен. Дали съм помислил

за всичко? Проверил бях предпазителя, бях помислил за всичко. Оставям чашата си.

— Да вървим! — казвам.

Дениз ме гледа стъписано.

— Как? С Лоран ли отивате?

— Разбира се.

— Но вие не трябва да отивате — казва тя. — Какво ще стане с движението, ако ви се случи нещо?

— Знам, че генералите умират в леглата си. Но нямам душа на генерал.

— Трябва да си купите една — казва Дениз. — Добре знаете, че никой не може да ви замести.

— Искате да оставя другарите да рискуват живота си, а аз да си сърбам кафето? После няма да мога да се понасям.

Дениз ме гледа с укор.

— Прекалено много мислите за себе си — казва тя.

Думите ѝ ме жегват. Права е. Може би защото съм буржоа, все се занимавам със себе си.

— Личните ви скрупули не ни интересуват — продължава тя строго. — Доверили сме ви се като на ръководител, който поставя партията над всичко. Нямате право да ни предавате.

Поглеждам Лоран. Той ни слуша безразлично. Всичко, което аз правя, е добре направено. Поглеждам Марсел.

— Ти как смяташ?

Той се смее.

— Както и ти.

— Да — казвам на Дениз. — Права сте. Няма вече да правя така. Но този път ще придружа Лоран. Трябва да сме двама, а не мога да отложам експедицията. — Изправям се. — Освен това искам да видя с очите си как става.

— Ще повдигна въпроса пред Комитета — казва Дениз. — Отсега съм сигурна в решението им.

— Хубаво — казвам.

Излизаме. Велосипедите ни се плъзгат в нощта, побутвайки пред себе си кръгче светлина. В торбата ми, под лука и морковите, лежи нещо като консерва сардини с безобиден вид. Вдясно от нас, в тъмнината, слабо черно проблясване и мирис на свежо — Сена.

Чували с пясък препречват пътя ни. Слизаме от велосипедите, прекарваме ги от другата страна, после продължаваме нататък. Влезли сме в Париж. Градът изглежда заспал; по улиците няма жива душа, къщите са кубове от тъмен камък. Само те презрително отказват да закрият прозорците си и сградите им блестят — в дъното на авенюто се забелязва голям светъл правоъгълник. Пъхам ръка в торбата,хващам консервата със сардини; Лоран кара зад мен и знам, че и той стиска в ръка твърдия и студен метал. Приближаваме се към светлия правоъгълник отдясно. От другата страна на прозорците се виждат мъже в сини униформи с жълти нашивки, има ги от горе до долу, на всички етажи на къщата. Пред вратата е спрял автомобил, до който стоят германски офицери. Обръщам се.

— Провал — казвам на Лоран. — Карай след мен.

Задминаваме ги; те не виждат ръцете ни. Караме по авенюто, после завиваме надясно. Забавям.

— Тъпо — казва Лоран.

— Няма да стоят там цяла нощ. Да се поразходим малко.

Разочарован съм. Вчера следобед нямаше автомобил; в главата ми нямаше автомобил, а той е там, чисто и просто, и изглежда толкова нормален. В главата ми весело се прибираме да спим у Мадлен. А в действителност? Намерили са го удушен в килията му... Дълго въртим педалите в мълчание.

— Да се върнем да видим.

Отново сме в горния край на авенюто; слизаме надолу, без да бързаме — платното е пусто. Едно самотно ченге се разхожда по тротоара; забавям, прицелвам се в осветения квадрат и хвърлям кутията.

— Готово!

Зад нас — шум на счупено стъкло, взрив, викове, свирене. Авенюто е с лек наклон, бяга с пълна скорост под колелата ни. Зад нас свирят. Първи завой надясно. Продължават да свирят. Втори завой наляво. Бясно въртим педалите. Когато си поемаме дъх, наоколо цари тишина. Улиците спят, небето спи. Човек би казал, че нищо никога никъде не се случва.

— Видяхме им сметката — казва Лоран.

— Мисля, че да.

— Не е голямо постижение. Твърде лесно е.

— Още не са свикнали. Изчакай малко.

Караме, без да бързаме. Топло ми е, чувствам се лек. Лесно е да правиш каквото искаш; всичко е лесно. Утре ще продължим. Други сгради ще избухнат. И влакове, складове, заводи. В пансиона „Колибри“ сме и прием пунш с Мадлен край огъня. Там отнасят мъртвите и ранените, крещат заповеди, разстрелват ни. А ние гледаме как пламва пуншът, спокойни и изгубени като вдън гора.

На другия ден на обед Мадлен идва да ме чака на изхода на печатницата.

— Добра работа — казва тя. — Осем мъртви и не знам колко ранени. Кварталът ври и кипи.

С леко сърце вървя по улиците на Клиши — тези мъртъвци не ми тежат на душата. Никаква следа няма по лицето ми, по ръцете ми; разминаваме се, виждат ме и не ме виждат; аз съм само безобиден минавач. В печатницата другарите ни гледат без изненада. Изобщо нямаме вид на осъдени на смърт. Ден като всички други. Вечерта трябва да вечерям с родителите ми; в седем часа слизам в метрото и виждам червения афиш, залепен върху белия фаянс.

— Видя ли? — пита майка ми.

— Кое?

— Афишите. Имало е атентат през нощта. За наказание са разстреляли дванайсет заложници.

Тя ме гледа, очите ѝ са хлътнали, бузите ѝ са зачервени, има вид на стара жена. Нарезжда с безизразен глас:

— Ако не заловят авторите на атентата до три дни, още дванайсет заложници ще бъдат разстреляни.

— Знам — казвам. — Започва се.

— Дават петстотин хиляди франка награда за полезна информация — обявява баща ми подигравателно.

— Дали няма да се предадат? — чуди се майка ми. — Или ще оставят да разстрелят още дванайсет невинни?

Ръцете ми не треперят, не съм се изчервил. И все пак по ръцете ми, по лицето ми има следи, усещам ги; майка ми ги вижда и погледът ѝ ме изгаря.

— Не могат — казвам. — Ако се предадат, никога повече няма да могат да продължат.

— Имат дълг към каузата — казва баща ми.

Много е горд. Сякаш той е хвърлил бомбата и не съжалява за действието си — силен мъж е.

— В такъв случай не би трябвало да правят такива неща — казва майка ми. — Заради тях убиват французи.

— А знаеш ли какво става в Полша? — казвам. — Качват евреите във влакове, затварят херметично вагоните и пускат газ в цялата композиция. Искаш да станем съучастници в тези кланета? В този момент убиват някого.

— Нима тази бомба ще спаси живота на един-единствен поляк? — възразява майка ми. — Само двацет и четири трупа повече, това е всичко.

— Това са трупове, които тежат много — казвам аз. — Мислиш ли, че след това думата „сътрудничество“ все още има някакъв смисъл? Мислиш ли, че ще могат да ни се усмихват като по-големи братя? Сега между тях и нас има прясна кръв.

— Тези, които искат да се борят, да се борят и да проливат собствената си кръв — казва майка ми и прекарва ръка в косите си. — А тези хора не са искали да умират, не са ги питали. — Гласът ѝ потрепери. — Няма право, това е убийство.

Свивам рамене безпомощно. В гърлото ми е заседнала буца. За щастие, баща ми взема думата, обяснява. Старата миризма на мастило и прах се разнася в галерията, някога тя ме задушаваше, някога драсках килима под пианото — малкото на Луиз е мъртво. Безвъзвратно мъртво, завинаги. Отнел съм живота им завинаги, единствения им живот, никой няма да го изживее вместо тях. Те дори не ме познават, а аз съм им отнел живота. Някой чука на вратата. Марсел четеше в ателието с крака на масата и аз почуках на вратата. Стига. Стига. Знаех го. Искях го. Утре продължаваме.

Прислужницата носи супата. Не съм гладен, но трябва да ям. Майка ми не яде; гледа ме. Не трябва да узнава. Тя знае. Знаем, че знае. Никога няма да ми прости.

Храня се. Пия кафе от ечемик. А ако ѝ кажа: добре, ще се предам, какво ще направи? Но не казвам нищо и тя няма какво да направи, освен да ме ненавижда дълбоко. Не слуша баща ми; гледа в празното, яростна и разсеяна. А баща ми говори и аз му отговарям.

Говорим, а стрелката на стенния часовник се върти. Единайсет часът. Сърцето ми се свива; ето че внезапно съм на пет години, страх

ме е, студено ми е, иска ми се мама да ме завие, дълго да ме целува; иска ми се да остана тук, да си легна в някогашната спалня, сгушен в миналото си; тогава може би ще успея да заспя.

— Трябва да тръгвам.

Ставам, краката ми са натежали, не мога да остана. Погледът ѝ ме преследва. Когато се навеждам да я целуна, тя стиска устни и се стяга. „Направи го. Сега си го понасяй.“ Тя мълчи, но аз чувам жестокия ѝ глас. Ще умре, без да ми прости.

Потънах в нощта, вървах право напред, престъпник, примирил се с престъплението. Бих искал да вървя така до сутринта. В полунощ се качих в стаята си и седнах до незапалената камина. Сам. Затворен сам в престъплението си. После запалих стари вестници и ги гледах как горят. „А ако всичко това е ненужно? Ако съм ги убил за нищо?“ Призори се събудих до камината, замръзнал, с горчив вкус в устата; помислих: „Трябва да продължа. Иначе всичко ще е било напразно. Ще съм ги убил за нищо“.

Нямам сили. Не мога да продължа — тази нощ, на това легло умираш ти. Искам да спра. Нима не мога да спра? Ще опра револвера в слепоочието си. И после? Какво ще направят после? Мен вече няма да ме има. Но сега съм тук и докато съм тук, бъдещето съществува, отвъд моята смърт. Мисля да умра, мисля за това жив. Реши да умреш, реши отново, реши сам. А после? А после?

XII

Елен остави пилата на нощното шкафче и натопи лявата си ръка в легенчето със сапунена вода. Беше полулегнала на дивана, бе дръпнала пердетата и запалила нощната лампа. Така човек можеше да си каже, че денят скоро ще свърши. Но тя добре знаеше, че това не е вярно. Зад прозореца се отгатваше синьото небе на блудкавата майска неделя. Долу вратата на сладкарницата беше отворена и децата ядяха розов сладолед в картонени купички. Елен извади ръката си от легенчето и взе една увита в памук пръчица, която потопи в бяла течност; след това се зае да изтиква навътре мъртвата кожа в основата на ноктите си. Всеки ден толкова часове за убиване, колко години? И дори ако ме обичаше, щеше ли това да промени нещо? Две стриди в една раковина. Винаги щяха да съществуват тази тишина, това блудкаво синьо бълбукане... Дръпна полата на коленете си. Някой чукаше.

— Влез!

Беше Ивон. Държеше в ръка букетче теменужки. Имаше особен вид.

— Е, това е — каза тя.

Усмихваше се с нерешителна и изкуствена усмивка, сякаш правеше номер на Елен.

— Какво? Какво има?

— Вкъщи са. Отвеждат всички евреи.

— Не може да бъде! — каза Елен.

Погледна Ивон озадачено. Устните продължаваха да се усмихват, но лицето беше напрегнато.

— Може. — Усмивката изчезна и бузите ѝ се разтрепериха. — Какво ще правя? Не искам да ме отведат в Полша.

— Какво всъщност става? — попита Елен.

— Не знам точно. Бях отишла да взема въздух. На връщане купих теменужки и цветарката ми каза да бягам.

Елен скочи на крака.

— Не бой се. Няма да те отведат.

— Страх ме е за майка ми — каза Ивон. — Ако не се прибера, ще й направят нещо лошо. Може би вече я бият.

— Не трябва да оставаш тук — каза Елен. — Това е първото място, на което ще ги изпрати. Ела. Да се махаме!

— Елен, не мога да я оставя така, без да знам какво става... — Тя погледна Елен стеснително. — Не би ли могла да отидеш там? Ако трябва да се прибера, ще ми кажеш и ще се прибера.

— Отивам веднага — каза Елен и облече мантото си. — Къде ще ме чакаш?

— Мислех да се скрия в „Сент Етиен дю Мон“. Правят хайка в целия квартал, но не мисля, че ще влязат и в църквата.

Слязоха по стълбите тичешком.

— Отвеждат евреите! Не мога да повярвам! — каза Елен.

Ивон я погледна; в очите ѝ се четеше някаква тъжна ирония.

— Аз мога. Знаех, че това ще се случи. — Докосна рамото на Елен. — Върви бързо. Ще бъда в параклиса на Богородица.

Елен се затича, но колкото и да тичаше, погледът на Ивон оставаше насочен към нея и гърлото ѝ бе свито от срам. Не вярвах, не мислех за това, спях. И през нощта се въртеше в леглото и не можеше да заспи, чакаше. Лакирах си ноктите, а в това време са отвеждали евреите! Затворена в тази стая, изпълнена със сън, с тишина, със скука. А навън е светло, хората живеят и страдат. Забави крачка, беше се задъхала. Улиците изглеждаха както обикновено — неделя, подобна на всички други, една от онези дълги недели, в които не се случва нищо.

Мина през външната врата; на прага стояха двама агенти, от къщата долитаха възбудени гласове; захлопваха се врати, тежки предмети падаха с глух шум на пода; жена крещеше с дрезгав глас на непознат език. По стълбите Елен срещна един агент, който носеше бебе на ръце; изглеждаше несръчен и смутен. Елен спря на площадката на втория етаж. Вратата беше отворена и в малкия апартамент се чуваха гласове. Елен влезе.

— Ивон!

От стаята в дъното излезе друг агент.

— А! Ето ви! — каза той.

— Не съм Ивон — каза Елен.

— Сега ще разберем. Влезте тук.

Елен се поколеба за миг. Вратата на забранената стая, пълна с нощ, с кошмари и с мирис на лудост беше широко отворена; лампата беше запалена и до леглото стояха двама агенти. Госпожа Коц лежеше под завивките, само главата ѝ се подаваше, глава с остригана коса, с издути и покрити с черни косъмчета бузи.

— Къде е Ивон? — попита тя.

— Имате ли документи? — каза агентът.

Елен извади от чантата си личната си карта и купоните си за храна.

— Какво става?

— Къде е Ивон? — повтори госпожа Кац. — Тя никога не стои толкова дълго навън.

Агентът разглеждаше документите и си записваше нещо в тефтера.

— Добре — каза той разочаровано. — Какво правите тук?

— Дойдох да видя приятелката си.

— Не знаете ли къде е?

— Не.

— Сигурно всеки момент ще се върне — каза госпожа Кац умолително.

— Най-добре ѝ кажете да не се опитва да бяга — каза агентът. — Утре ще дойдат германците да я потърсят. И ако не я намерят, няма да са особено търпеливи.

Двамата мъже излязоха от стаята и външната врата се захлопна.

— Тя ще ме убие! — извика госпожа Кац и затвори очи. — Ах! Отивам си, отивам си. Дайте ми сиропа, бързо.

Елен взе едно от шишенцата на нощното шкафче и напълни една лъжица.

— Благодаря. — Госпожа Кац и дълбоко въздъхна. — Кажете ѝ бързо да се връща. Те ще ме убият!

— Не мисля, че ще ви убият — каза Елен. — Не бойте се. Довечера ще дойда пак. Ще се погрижа за вас.

— А Ивон? Къде е Ивон?

— Нямам представа — каза Елен. — Доскоро.

Затвори вратата след себе си. На масата на Ивон имаше ножици, фуркети, макари и една празна ваза. На дръжката на прозореца висеше синя вълнена рокля с бяла тропоска. Сякаш щеше да се прибере след

пет минути. Бе купила теменужки. Само че вазата ще остане празна, тя няма да се върне. На етажерката, където подреждаше книгите си, се мъдреше плюшеното мече, което Елен бе откраднала за нея преди десет години — вече изглеждаше осиротяло. Елен го взе и го прибра в чантата си.

На стълбището вече не се чуваше никакъв шум; цялата къща като че ли бе опустяла. Елен тръгна нагоре по улицата. Цветарката седеше на сгъваем стол до зелената кола. Ивон вече нямаше да купува цветя от нея, нямаше вече да влиза в хлебарницата. Къде ли ще отиде? Сама, изгубена, без приятели... А аз бях спуснала завесите и си лакирах ноктите!

Рязко спря. На площад „Контрескарп“ четири автобуса бяха паркирали до тротоарите; два от тях, до разделителната ивица, бяха празни; онези вдясно бяха пълни с деца, охранявани от агенти. Откъм улица „Муфтар“ се зададе дълга върволица от жени, оградени от други агенти. Жените вървяха две по две и държаха вързопи в ръце. Малкият площад беше тих като селски мегдан. Зад прозорците на големите автобуси се виждаха малки мургави и подплашени личица. Около площада стояха неподвижни хора. Гледаха.

Жените прекосиха разделителната ивица и се отправиха към празните автобуси. Една от тях държеше за ръка малко момиченце, съвсем малко момиченце с кестеняви плитки, завързани с червени панделки. Един агент се приближи до тях и каза няколко думи, които Елен не чу.

— Не — каза жената. — Не.

— Хайде — каза агентът. — Не създавайте проблеми. Ще ви я върнат по-късно.

Той вдигна детето.

— Не, не — каза жената и се вкопчи с две ръце в агента. Гласът ѝ се извиси над площада. — Рут, моя малка Рут!

Детето започна да пици. Елен стисна юмруци, очите ѝ се напълниха със сълзи. Нищо ли не можем да направим? Ако всички се спуснем към агента? Ако изтръгнем детето от ръцете му? Но никой не помръдваше. Агентът качи Рут на един от автобусите вдясно. Тя плачеше. Вътре няколко деца също се разплакаха.

Жената стоеше неподвижно напред площада. Автобусът тежко потегли.

— Рут! Рут!

Жената протегна ръце и се затича след автобуса. Носеше сандали с изтъркани високи токчета и тичаше с непохватни и неравномерни движения. Един агент я следваше с големи мъжки крачки, без да бърза. Тя отново извика: "Рут! " с пронизителен и отчаян вик. После спря на ъгъла на улицата и обхвана главата си с ръце. Малкият площад беше съвсем спокоен и тя стоеше там, наред синята неделя, обхванала главата си с ръце, с разбито сърце. Агентът постави ръка на рамото ѝ.

„Защо? Защо“, помисли Елен разстроено.

Плачеше, но и тя стоеше неподвижно като другите и гледаше. Стоеше там и присъствието ѝ нищо не променяше. Пресече площада. „Все едно че не съществувам. А съществувам. Съществувам в затворената си стая, съществувам в космическата пустота. Не се броя. Аз ли съм виновна?“ Пред Пантеона немски войници слизаха от туристически автобус. Изглеждаха по-скоро изморени, не приличаха на онези бодри победители, които викаха „Хайл!“ по пътищата. „Гледах как преминава Историята! А това беше моята история. Всичко се случва на мен.“

Влезе в църквата. Гласът на органа отекваше под каменните сводове. Големият кораб бе пълен с хора, които се молеха, малките деца до майките си, семейно, със сърце, изпълнено с музика, със светлина и с мирис на тамян. В дъното на един параклис, зад завесата от дим, издигащ се от свещите, Светата Дева се усмихваше невинно. Елен докосна Ивон по рамото.

— А! Вече си тук! Е?

— Видях майка ти — каза Елен и коленичи до Ивон. — Агентите се държаха много възпитано. Разбраха, че е болна, и ще я оставят на мира. Тя каза да не се безпокоиш за нея.

— Така ли каза? — учуди се Иван.

— Да. Много е добре. — Елен отвори чантата си. — Вземи, донесох ти мечето. Липсваше му.

— Колко си мила! — каза Ивон.

— Сега ще се заемем с теб. Ще отида да видя Жан. Той би могъл да те прекара през линията.

— Ще видиш Жан?

— Дениз ми бе казала да се обърна към него в случай на нужда.

— Не ти ли е неприятно?

— Не, защо? — Елен се изправи. — Стой тук. Ще се върна възможно най-бързо.

— Дръж — каза Ивон. — Вземи ги. — Тя подаде на Елен букетчето теменужки. — И благодаря — добави с глух глас.

— Не ставай глупава — каза Елен.

Премина през църквата. Органът не свиреше вече; слаб звън се разнасяше в тишината, свещеникът вдигаше над главата си златната дарохранителница. Елен тръгна по улица „Суфло“, извади велосипеда си и го яхна. „Отивам при Жан.“ Не се вълнуваше, беше съвсем естествено. Не се боеше, не очакваше нищо от него. „Рут! Моя малка Рут!“ Той не би могъл да заличи този вик, вика, който никога вече нямаше да спре да чува. И нищо друго нямаше значение. „Рут! Рут!“ По улиците настъпваше краят на неделата, неделя в църквата, неделя около масите за чай и в уморените сърца. „Моята история, която се изживява без мен. Спя и понякога гледам — и всичко се случва без мен.“

Изкачи стълбите и се заслуша с ухо на вратата. Вътре се чуваше някакво стържене. Той беше там. Елен позвъни.

— Добър ден — каза тя.

Гласът ѝ се задържа в гърлото. Не бе мислила, че ще я гледа с тези очи. Без да се усмихва. Направи усилие и се усмихна първа.

— Мога ли да те видя за пет минути?

— Разбира се. Влизай.

Тя влезе, седна и много бързо заговори:

— Спомняш ли си приятелката ми Ивон? Търсят я, за да я изпратят в Германия. Дениз ми каза, че можеш да я прехвърлиш в свободната зона.

— Би могло да се уреди — каза Жан. — Има ли пари?

— Не — отвърна Елен. Сети се за светлото манто и за хубавия костюм, които висяха в гардероба ѝ. — Ще има малко, но не веднага.

— Няма значение. Кажи ѝ към пет часа да отиде у господин Ланфан на улица „Орсел“ 12. Той ще я очаква.

— Ланфан, „Орсел“ 12 — повтори Елен.

И после думите излязоха от устата ѝ внезапно. Не бе мислела да ги изрича, те просто се наложиха с такава очевидност, че ѝ се стори да е дошла специално, за да ги каже:

— Жан, искам да работя с вас.

— Ти ли?
— Нямах ли работа за мен?
Той я изгледа.
— Знаеш ли какво правим?
— Знам, че помагате на някои хора. Знам, че правите нещо. Нека и аз правя нещо!
— Почакай — каза той. — Трябва да помисля.
— Нямах ли ми доверие?
— Да ти нямам доверие! — каза Жан.
— Сигурно са ти казали, че мислех да замина за Германия. — Тя се усмихна. — Но не заминах.
— Защо искаш да работиш с нас?
— Бъди спокоен — каза тя. — Не е заради теб.
— Не съм си го и помислял.
— Би могъл да си го помислиш. — Огледа стаята. Нищо не се бе променило. Любовта ми не се е променила. — Не. Не е, за да се намеся отново в живота ти.
— Работата е опасна — каза Жан.
— Няма значение. — И следващите думи не ги беше обмисляла предварително. И все пак те бяха там, готови да бъдат изречени. — Вече не живея. Като мъртва съм. Спомняш ли си, когато веднъж ми каза, че можем да приемем смъртта, ако тя придава на живота ни смисъл. Мисля, че беше прав.
— Ти ли говориш така? — каза Жан.
— Смяташ, че съм се променила?
— Не. Все някога трябваше да стигнеш дотам. — Той се замисли. — Караш ли кола?
— Карам много добре. Имам добри рефлексии.
— Тогава можеш да ни направиш голяма услуга. — Той замълча, после продължи. — Уверена ли си в себе си? Ако те арестуват, ще мълчиш ли? Трябва да знаеш, че ако ни разкрият, незабавно ще ни разстрелят.
— Да — каза Елен. Поколеба се, после добави: — Вие помагате на хората. И... това ли е всичко?
— Не е всичко.
— А! И ти си се променил — каза тя.
— Не чак толкова — възрази той.

Гледаше пред себе си с тъжен вид. „Неспокоен е, самотен е... не съумях да го обичам — мислеше Елен. — Не е прекалено късно. Винаги ще го обичам.“ Стана.

— Дай ми знак веднага щом решиш как можеш да ме използваш.

— След два или три дни. — Той я погледна и се усмихна. — Толкова се радвам, че те видях.

Елен прекара език по устните си. Страх я беше да не се разплаче.

— Знаеш ли, мисля, че разбрах — каза тя. — Не трябваше да правя това, което направих. Аз... Беше отвратително от моя страна.

— О! И аз имах вина — каза Жан.

Загледаха се един в друг мълчаливо, нерешително.

— Довиждане — каза тя. — Бих искала да не ме мразиш вече.

Отвори вратата и слезе по стълбите, без да изчака отговора му.

* * *

Елен отвори остъклената врата. Чакълът проскърца под краката ѝ. Нощта бе гореща, към тъмното небе се издигаше свеж мирис на зеленина. Седна на малката дървена пейка до стената. „В края на краищата никога не се е случвало нищо лошо“, помисли тя. Далече в долината изсвири влак; летеше, невидим, със спуснати завеси. „Не трябва да си мисля за това. Всеки път може да се случи.“ Откъсна листо от едно лаврово дърво и го размачка между пръстите си. „Вече не ме е страх.“ Чувстваше се лека и щастлива като през най-хубавите вечери на детството си, когато си почиваше в прегръдките на един бащински настроен Бог. Какво ли е да си мъртъв. Никога не си мъртъв. Никой няма да е мъртъв. Аз съм жива. Винаги ще бъда жива. Усещаше как животът тупти в гърдите ѝ, усещаше, че този момент е вечен.

— Елен!

Червена светлинка на цигара пронизваше мрака. Позна Жан.

— Елен, моля те — каза той. — Не отивай тази вечер!

— Недей — каза тя. — Ще отида.

— След неуспех не трябва да се продължава веднага. Може да са ви забелязали на пътя. Изчакай няколко дни.

— Те няма да чакат. Утре може да го отведат в друг лагер. Няма време за губене.

Жан седна до нея.

— Ако не ставаше дума за Пол, щеше ли да го направиш?

— Става дума за Пол.

— Дениз няма отношение към Пол.

— Тя е съгласна. Двете сме екип. — Елен се замисли, после продължи: — Но ще ти предложи нещо. Този път ще отида сама.

— Не. При най-малкия гаф, ако си сама, си изгубена. — Той смачка цигарата с пета. — Идвам с теб.

— Ти? Ти не трябва да участваш в никоя експедиция. Това е абсолютно правило.

— Знам — каза Жан. — Изпращам хората на смърт и дори не споделям съдбата им.

— Нищо не би се променило, ако я споделиш — каза тя.

Замълчаха.

— В случай на опасност няма да съм с теб. Не мога да понеса това.

— Ще бъдеш с мен — каза тя. — Разстоянието е без значение. Ти си винаги с мен.

Той я прегърна през раменете и тя опря буза в неговата.

— Права си — каза той. — Сега вече нищо няма да ни раздели, никога.

— Знаеш ли — подзе Елен, — първите пъти ме беше страх. Но съм толкова щастлива, че вече не мога да се страхувам.

— Любов моя — каза той.

От другия край на градината някой извика:

— Елен!

Елен стана.

— До утре. Обади се на Лами, че може да даде сигнала. Ще бъдем там след час.

— Ти само внимавай — каза Жан. — И се връщай бързо. — Той я притисна към себе си. — Върни се при мен.

Пусна я и тя се отправи към гаража.

— Ето, готова съм — каза тя.

Дениз затвори капака на камионетката, в която бяха натрупани денкове с мръсно бельо. Едно шалче криеше косите й.

— Всичко е наред — каза тя.

Елен завърза шал под брадичката си.

— Взехте ли костюма? Документите?

— Взела съм всичко необходимо.

Качиха се в колата. Елен седна на волана.

— Жан не искаше да тръгваме. Казва, че е неразумно.

— И на мен ми го каза. Но Пол със сигурност разчита на нас. И скоро нощите няма да са толкова тъмни.

Елен подкара камионетката. Там някъде, сгушен зад една барака, Пол мълчаливо се вслушваше. Лами бе яхнал велосипеда си и преминаваше покрай лагера, пеейки. Жан слизаше към гарата — тя не го бе напуснала. Сега тя вече не беше самотна, никога нямаше да бъде безполезна и изгубена под пустото небе. Сега тя съществуваше заедно с него, с Марсел, Лоран, Ивон, с всички непознати, които спяха в дървените бараки и които никога не бяха чували името ѝ, с всички онези, които искаха друго бъдеще, дори с онези, които не умееха нищо да поискат. Черупката се бе счупила — тя съществуваше за нещо, за някого. Цялата земя бе едно братско присъствие.

— Каква прекрасна нощ! — каза тя.

XIII

Лъч светлина се процежда през щорите. Пет часът. Отварят се първите врати. Лекарят, акушерката притичват към болния или родилката. Публиката на незаконните дансинги се изсипва на пустите улици. Няколко кафенета светват покрай гарите. Изправят ги до стената. Той плъзна ръка в джоба си. Твърд и студен. Играчка. „Не бих повярвал, че това може да убива.“ Това убива. Приблужи се до леглото. Тя няма да изкара нощта. А нощта е почти изминала. Дали още ще бъде тук, за да кажа: аз я убих? За да кажа: трябва още да се убива? Този глас... Този глас говори за мен; и за мен трябва да замълчи. Какво значение има за тях, че мълчанието също е глас? Нищо не може да ме спаси. Но мога да заспя, да потъна в тези виновни води. Тревогата дърпа и разкъсва; изтръгва ме от самия мен. По-скоро да свършва това изтръгване...

— Жан.

Той се обърна. Тя бе отворила очи. Гледаше го.

— Пол дойде ли?

— Да. Тук е. Всичко е наред.

— А! Радвам се — каза тя.

Гласът беше слаб, но ясен. Той седна на ръба на леглото.

— Как се чувстваш?

— Добре съм. — Тя хвана ръката му. — Знаеш ли, не трябва да тъгуваш. Не ми е мъчно, че умирам.

— Няма да умреш.

— Мислиш ли?

Погледна го — същият поглед като някога, подозрителен, взискателен.

— Какво каза лекарят?

Този път нямаше място за колебание, не се съмняваше — въпреки потта по слепоочията ѝ и пресекващия ѝ глас тя не беше жалко парче плът. Беше поглед, свобода. Последните ѝ мигове принадлежаха само на нея.

— Няма много надежда.

— А! — каза тя. — И на мен така ми се струваше. — Замълча за миг. — Не ми е мъчно — повтори тя.

Той се наведе и допря устни до посинялата буза.

— Елен, знаеш, че те обичам.

— Да, сега ме обичаш — каза тя и стисна ръката му. — Щастлива съм, че си тук. Ще мислиш за мен.

— Моя единствена любов — каза той. — Ти си тук. По моя вина.

— Няма вина — каза тя. — Аз исках да отида.

— Но аз можех да ти го забраня.

Тя се усмихна.

— Нямах право да решавам вместо мен.

Същите думи. Погледна я. Самата тя е. Тя казваше: аз решавам. Тези безцветни коси блестяха, тези хлътнали бузи искряха от живот; самата тя беше. Същата свобода. Никого ли не предадох? Наистина ли на теб говорех, на теб, единствената в единствената истина на живота ти? В задъханото си дишане, в посинелите си клепачи, разпознаваш ли още свободната си воля?

— Така казваше някога. Оставих те да избираш. Но знаеше ли какво избираш?

— Теб избирах. И пак бих направила същия избор. — Тя леко поклати глава. — Не бих искала да имам друг живот.

Той все още не смееше да повярва в думите, които чуваше. Но менгемето около сърцето му се разхлабваше. В нощта се надигаше надежда.

— Не си избирала да ме срещнеш — каза той. — Спъна се в мен, както човек се спъва в камък. А сега...

— Сега какво? — каза тя. — За какво да съжалявам? Толкова ли ми се е искало да остаряя?

Думите с мъка се отронваха от устните ѝ. Но погледът ѝ бе пронизателен. Жива, присъстваща. Внезапно му се стори, че времето вече няма значение, всичкото онова време, когато нея няма да я има, след като в тази минута тя съществуваше, свободна, безгранична.

— Наистина ли не съжаляваш за нищо? — попита той.

— Наистина. Защо?

— Защо? — повтори той.

— Само недей да изпитваш угризения — каза тя.

— Ще се опитам.

— Не трябва да изпитваш угризения. — Тя слабо се усмихна. — Направих това, което исках. Ти беше просто камък. Камъните са необходими, за да се градят пътища, иначе как човек ще си избере път?

— Де да беше вярно — каза той.

— Вярно е, сигурна съм. Какво щях да представлявам, ако нищо не ми се бе случило?

— А! Бих искал да ти повярвам — каза той.

— На кого друг би повярвал?

— Когато те гледам, вярвам — каза той.

— Гледай ме. — Тя затвори очи. — Ще поспя малко. Уморена съм.

Гледаше я. Това е добре! Може би Пол бе прав да казва: „Това е добре“. Тя дишаше тихо и той я гледаше. Струваше му се, че не би могъл да ѝ изобрети друга смърт, друг живот. Вярвам ти, трябва да ти вярвам. Нищо лошо не ти се е случило чрез мен. Бях само невинен камък под краката ти. Невинен като камъка, като парчето олово, което е разкъсало дроба ти. Той не те е убил — не аз съм те убил, любов моя.

— Елен!

Той потисна вика си. Вените ѝ са подути, устата ѝ е полуотворена. Тя спи; забравила е, че ще умре. Преди малко знаеше; сега умира и вече не го знае. Недей да спиш, събуди се. Той се наведе. Би искал да я хване за раменете, да я разтърси, да започне да я умолява. Ако много силно духнеш върху трепкащ пламък, можеш да го разпалиш. Но от устата ми към живота ѝ няма път. Не мога да ѝ помогна, ако тя сама не бликне към светлината. Елен! Тя все още има име — все още може да я повика. Дъхът ѝ се изкачва с усилие от дробовете към устните, слиза, скърцайки, от устните към дробовете, животът едва мъждука и все пак тя все още е цяла, ще остане цяла до последния миг. Не искаш ли да се заемеш с нещо друго, не да умираш? Всеки удар на сърцето ѝ я приближава до смъртта. Спри. Сърцето ѝ продължава да бие неумолимо; когато спре да бие, тя ще е вече мъртва, ще е твърде късно. Спри веднага, спри да умираш.

Тя отвори очи; той я прегърна. Отворените ѝ очи вече не виждаха. Елен! Вече не чуваше. Нещо е останало, нещо, което още не отсъства от себе си, но вече отсъства от земята, отсъства от мен. Очите ѝ все още са поглед, застинал поглед, който вече не е поглед към нищо.

Няма вече дъх. Тя каза: щастлива съм, че си тук. Но аз не съм тук. Знам, че нещо става, но не съм в състояние да го наблюдавам. Това не се случва нито тук, нито другаде, то е отвъд всяко присъствие. Отново има дъх. Очите ѝ се замъгляват, светът се откъсва от нея, рухва; и все пак тя не се плъзва въвн от този свят; точно в този свят тя става мъртвата Елен, която държа в прегръдките си. Устните ѝ са се разтеглили в гримаса. Вече няма поглед. Той затваря клепачите над безжизнените очи. Любимо лице, любимо тяло. Това беше твоето чело, това бяха твоите устни. Ти ме напусна, но аз все още мога да милея за отсъствието ти. То пази лицето ти, то е тук, присъстващо в тази неподвижна форма. Остани; остани с мен...

Той вдигна глава. Дълго бе стоял така, с чело положено върху безмълвното сърце. Тази плът, която е била твоя. Отчаяно се взира в застиналото лице. То си беше същото, но нея вече я нямаше. Тленни останки. Образ. Няма никой. Ето че отсъствието ѝ е изгубило контурите си, ето че вече се е плъзнала извън света. А светът е цял, също като вчера. Нищо не му липсва. Нито една пукнатина. Това не изглежда възможно. Сякаш тя не е била нищо на земята.

Сякаш аз не съм бил нищо. Нищо и всичко; присъстващ за всички хора в целия свят и завинаги разделен от тях; виновен и невинен като камъчето на пътя. Толкова тежък и безтегловен.

Стресна се. Някой чукаше. Отвори вратата.

— Какво има?

— Нужен ми е отговорът ти — каза Лоран, направи една крачка и погледна към леглото.

— Да — каза Бломар. — Свърши.

— Страда ли?

— Не.

Погледна прозореца. Денят се раждаше. Минутите зовяха минутите, гонеха се, блъскаха се една друга, безкрайно. Тръгвай. Решавай. Камбаната бие отново, ще бие до смъртта ми.

— Адската машина може да се постави след час — каза Лоран. — Съгласен ли си, или не?

Погледна леглото. За теб съм само невинен камък — ти беше избрала. Тези, които ще разстрелят утре, няма да са избирали; аз ще съм скалата, която ще ги размаже, и проклятието ще ме застигне — завинаги ще остана за тях другият, завинаги ще бъда за тях сляпата

сила на неизбежността, завинаги ще съм разделен с тях. Но ако защитавам онова висше благо, което придава невинност на всички камъни и скали, онова благо, което спасява всеки човек от всички други и от мен самия — свободата; тогава страстта ми няма да е била напразна. Ти не ми донесе покой, но защо да искам покой? Ти ми даде смелост да приема веднъж завинаги риска и страха, да понеса престъпленията си и угризението, което безкрайно ще ме разкъсва. Няма друг път.

— Не си ли съгласен? — попита Лоран.

— Напротив — каза той. — Съгласен съм.

Издание:

Автор: Симон дьо Бовоар

Заглавие: Кръвта на другите

Преводач: Росица Ташева

Език, от който е преведено: френски

Издател: ИК „Колибри“

Град на издателя: София

Година на издаване: 2014

Тип: роман

Националност: френска

Печатница: „Инвестпрес“ АД

Художник: Стефан Касъров

ISBN: 978-619-150-418-3

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/3613>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.